

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DERLEYEN: FERDA BALANCAR

Sessizliğin Sesi

Türkiyeli Ermeniler Konuşuyor

HRANT DİNK VAKFI

Hrant Dink Vakfı, 2007 yılında yaşanan büyük acıdan sonra, benzer acıların yeniden yaşanmaması, Hrant Dink'in daha adil ve özgür bir dünyaya yönelik hayallerini, dilini ve yüreğini yaşatmak amacıyla kuruldu. Etnik, dini, kültürel ve cinsel tüm farklılıklarıyla herkes için demokrasi ve insan hakları talebi, Vakfın temel ilkesidir.

Vakıf, ifade özgürlüğünün alabildiğine kullanıldığı, tüm farklılıkların teşvik edilip yaşandığı, yaşatıldığı ve çoğaltıldığı bir düzen arzular. Toprağın değil, üzerinde yaşayanların değerinin bilindiği, geçmişe ve günümüze bakışımızda vicdanın ağır bastığı bir Türkiye ve dünya için çalışır. Hrant Dink Vakfı olarak 'uğruna yaşamayı davamız', diyalog, barış ve empati kültürünün hâkim olduğu bir gelecektir.

© Hrant Dink Vakfı Yayınları

Halaskargazi Cad. Sebat Apt.
No 74/1 Osmanbey, Şişli, 34371 İstanbul
T: 0212 240 33 65
F: 0212 240 33 94
info@hrantdink.org
www.hrantdink.org

Olof Palme Merkezi'nin katkılarıyla...

Derleyen

Ferda Balancar

Mülakatları Yapanlar

Altuğ Yılmaz, Burcu Becermen, Dença Kartun,
Emre Ertani, Lora Baytar, Maral Dink,
Murat Gözoğlu, Nazlı Temir, Nora Mildanoğlu,
Tabita Toparlak, Vartan Estukyan, Zeynep Ekim Elbaşı

Kapak Tasarım ve Sayfa Düzeni

Sera Dink

Kapak Fotoğrafları

Mihran Tomasyan Arşivi

Baskı

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3
34408 Kağıthane / İstanbul
T: (212) 294 10 00
Sertifika No: 12055

1. Baskı: Aralık 2011, İstanbul
2. Baskı: Şubat 2012, İstanbul
3. Baskı: Kasım 2014, İstanbul

ISBN 978-605-89900-9-8

SESSİZLİĞİN SESİ
TÜRKİYELİ ERMENİLER KONUŞUYOR

DERLEYEN: FERDA BALANCAR

ALİ BAYRAMOĞLU’NUN ÖNSÖZÜ VE
ARUS YUMUL’UN SONSÖZÜYLE

SESSİZLİĞİN SESİ
TÜRKİYELİ ERMENİLER KONUŞUYOR

İÇİNDEKİLER

Önsöz, Ali Bayramoğlu, 1

Türkiye’de Ermeni ve sanayici olmak, 5

“Ermeni’yim demeye hakkım var”, 17

“Babam Müslüman olunca annem evi terk etmiş”, 25

“Musa Dağ’da 40 Gün’ü anneannemden dinledim”, 33

“Ermeni’ysen doktor olacaksın”, 43

Malatya’da Ermeni olmak, 55

“Doğubayazıt’ta neden çok sivrisinek var, biliyor musun?”, 63

“Ancak çok yakınlarıma anlatıyorum bunları”, 71

“Kadıköylüyüm, bu şehrin parçasıyım”, 81

“1915 tarihinde kalmadı, kalmamalı da”, 89

“Bu ülkede Ermeni olmak en kötü şey”, 99

“TC vatandaşımı ama Türk diyemiyorum kendime”, 111

“Sadece bir kez sorun yaşadım”, 119

“Rütbelerimi sökün, ben bu gayrimüslime hayatımı veririm”, 127

“Haritayı kapan geliyor”, 137

Sonsöz, Arus Yumul, 147

Dizin, 158

ÖNSÖZ

ALİ BAYRAMOĞLU

Hrant Dink Vakfı kurulduğu günden bu yana, ismini taşıdığı Hrant Dink'in yaşamı boyunca el attığı, önem verdiği, işaret ettiği konulara yoğunlaşmaya çalışıyor. Öteki algısının normalleşmesi, Türkiye'de demokratikleşme sürecinin desteklenmesi, milliyetçilikten ve ırkçılıktan arınmış tarih çalışmaları üçlüsü, şüphe yok ki özel bir önem taşıyor.

Çünkü bellek meselesi, daha doğrusu hafıza kaybı ve hafıza kaybı politikalarının tahribatı, bu toplumun 'aşıl topuğunu' oluşturuyor. Korku, gerginlik, hastalık, kötü ruh ve bastırma, mazlum, mağdur, zalim, her insanın, hâkimya da mahkûm her milletin içinde bu nedenle kol geziyor.

Bellek önemli mesele, çünkü bu toplumun derinlerinde kan var. On binlerce insan, gayrimüslim bu topraklardan kovulmuş, giderken mal, mülk ve can bırakmış; dahası on binlerce gayrimüslim, özellikle Ermeni kimliklerinden ötürü kırılmış. Bu toplumun uluslaşma öyküsünün, kültürden sermayeye uzanan Türkleşme sürecinin temelinde bu kanlı dinsel standardisasyon yatar.

Kıran taraf bilmek, hatırlamak istemez. Bu tür öyküler barındıran yeni uluslar unutarak ulus olmaya çalışırlar. Politikaları, devlet yapıları, eğitimleri, söylenceleri, masalları bu yüzden 'seçmeci' ve 'amnezik'

olur. Bizim ülkede toplumsal varoluş bu yüzden tümüyle amneziktir ve vicdan ve demokrasi kavgasını keşiştiği ana kavşak bu yüzden ‘hatırlama, bilme, yüzleşme ve arınma’ dörtlüsüdür.

Ne var ki konumuz hâkim milletin öyküsü değil.

Mağdur taraf ise bilir ve hatırlar. Dünyanın dört bir yanına saçılmış Ermeniler, 1915’i bilir, anlatır, okur ve yazarlar; acı çekerek, öfke duyarak, acı ve öfkeyi yeniden üreterek...

Konumuz, bu topraklardan uzakta yaşayan bellek ya da uzakta yaşayanların belleği de değil.

Konumuz, bu topraklarda kırılmış ve bu topraklarda kalmış insanların öyküsü. Yıllardır susan, anlatmayan, hatırlamayı ve aktarmayı tehlike bilen bir topluluğun öyküsü. Türkiye’nin Ermenileri, Türkiyeli Ermeniler, gönüllü bir amnezinin malûlleri. Konumuz onlar... Onlar için uzun yıllar 1915, kırım, tehcir, Yirmi Kura Askerlik, Varlık Vergisi kimliklerinin değil, ‘öteki’ olmanın, daha da öte kendini korumanın akisleri oldu. Bilseler de hatırlamadılar, hatırlasalar da anlatmak istemediler. Gelecek nesilleri saklayarak, saklanarak korumaya çalıştılar. Anlatmadıkları sadece acılar değildi; Ermeni olmayı, Ermenilik hallerini bile anlatmadılar, anlatamadılar.

Az sayıdalar. 1915’i ana ve babalarından ya da amca ve halalarından, ilk elden dinleyenlerin pek çoğu bu dünyadan göçtü. Yirmi Kura Askerlik yapanlar artık 80 yaşının üzerinde. Bir dönemin, 1930’ların, 40’ların, 50’lerin Ermeni olmak hali, Ermenilik halleri, bellek onlarla yok olup gidiyor. Keza 1915, onların 1915’i...

Bu çalışma yitip gideni ucundan yakalamak arzusu üzerine kuruldu.

Hrant Dink Vakfı’nın kuruluşundan bu yana en keskin arzularından biri, sözlü tarih kayıtları ve kültüre, kimliğe ışık tutan çeşitli belgelerle, Türkiyeli Ermenilere ilişkin bir bellek deposu oluşturmak oldu. Elinizdeki çalışma, bu arzunun somutlaşmış ilk biçimidir.

Bu çalışma, Türkiye’de yaşayan Ermenilerin ve Ermeni toplumunun taşıdığı siyasi ve kültürel belleğin izlerini bulmak, kültürel varoluşun sürekliliğini ortaya çıkarmak, Ermeni kimliğine mensup kişilerin ken-

dillerini ve ‘ötekiler’i nasıl algıladığını bulmak ve böylelikle Türkiye’de halen yaşamakta olan Ermenilerin içinde bulunduğu gerçekliği siyasi, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla ve bir sözlü tarih araştırması kapsamında yansıtmak amacını taşıyor.

Bunu gerçekleştirmek için, Ferda Balancar’ın yönetimindeki bir çalışma grubu, İstanbul ve Anadolu’nun çeşitli kentlerinde yaşayan Ermenilere ulaştı. 21’i kadın 19’u erkek 40 kişiyle mülakat yapıldı. 2 odak grup toplantısı gerçekleştirildi. Bu çalışmalara katılan araştırmacılar-
dan sadece 4’ü sözlü tarih mülakatı alanında deneyimliydi.

Bu kitapta bu mülakatlardan 15’i yer almaktadır. Yaşları 19 ile 70 arasında değişen kişilerin hikâyelerini kendi anlatımlarıyla okuyacaksınız. Göreceksiniz ki, hikâyeler bu kişilerin yalnızca tarihle ilgili hafızalarını değil, bugün yaşadıklarını da içermektedir.

Çünkü bugün de önemli... Ve eğer öyleyse, o zaman son söz Hrant’ındır:

“Gelin önce birbirimizi anlayalım...”

Gelin önce birbirimizin acılarına saygı gösterelim...

Gelin önce birbirimizi yaşatalım...”

TÜRKİYE’DE ERMENİ VE SANAYİCİ OLMAK

Baba tarafım Tokatlı. Tehcir’den sonra yine Tokat’a dönmüşler. Aslında bizim sülalenin 1816’ya kadar olan izine Osmanlı arşivlerinde rastladım. Ondan öncesini daha bulamadım. İlk bulduğum belgenin tarihi 1816. Bir mahkeme kaydında dedelerimden biri şahit olarak geçiyor. 1840’lara doğru birçok yerde, birçok belgede, muhtelif olarak ‘efendi’, ‘bey’, ‘serseri’ gibi kayıtlar var. Yani ailemle ilgili müspet de menfi de kayıt var.

Tehcir’den sonra aile Tokat’a geri dönüyor ama kısa bir süre sonra, Ermenilere karşı sert tutumlardan dolayı İstanbul’a geliyorlar. 1921’de aileden geriye kalanlar, yani Tehcir’den dönebilenler, İstanbul’da toplanıyor.

Ailemin Tokat’ta yaşadığı son konak bir dönem vilayet binası oluyor, daha sonra kız okulu. Sonra da maalesef yıkılıp yerine park yapıldı. Öyle bir bina nasıl yıkıldı; onu da düşünmek bir tuhaf yani. Güzelim bina yıkıldı. Yıkılmadan önceki resimleri bende mevcut. Ailenin diğer mülkleri hâlâ orada duruyor.

1915’te baba tarafımda telefât çok büyük. Sülalenin sadece beşte biri hayatta kalmış. O günlerde başka ülkelere kaçan yok. Daha öncele-

ri, 1895 olaylarında büyükdedemin bir kardeşi Amerika'ya yerleşiyor. Amerika'daki günlük gazeteleri tararken buldum. Orada bir fabrikası var, ama fabrikanın üstündeki evinde bir gece patlama oluyor, ölüyor. Onun patlama neticesinde öldüğü haberini Amerika'daki gazetelerden bulduk.

1915'le ilgili her şeyi aileden biliyordum. Büyükannem her şeyi anlatmıştı. Babam da o sıralarda dokuz yaşında olduğu için o olayları iyi hatırlıyordu. Meşhur armatör Sıtkı Koçman'ın paşa ailesinin yanında Amasya'da bir sene gizlenerek kalmışlar. Dedem 1915'te ailesiyle birlikte altı-yedi ay dağlarda kadın kıyafetiyle dolaşmış. Ondan sonra Amasya'ya... Sıtkı Koçman da bunu bana ölümünden beş-altı ay önce anlatmıştı. Ben aile serüvenimi çocukluktan itibaren biliyorum. Babaannem her şeyi anlattı. Sıtkı Koçman, madenci Krupp şirketinin Türkiye temsilcisi ve armatördü. Dedem ve babam, kendisiyle ona duydukları manevi borcu telafi eden bir ilişki kurmuşlardı.

Benim büyükbabam ve büyükannem hakikaten çok asil insanlardı. Bugün Osmanlı efendisi olarak sağda solda gördüğüm insanlardan daha üstün bir kültür seviyesine sahiptiler. Bir arkadaşımdaya yayımlanmamış bir Tokat hatırası var. Orada bizim sülale için 'cahil' derler. Deniyor ki, "Zengin oldular ama kültür sıfır. Evlerinde ne kütüphane ne de piyano var." Demek ki o günlerde Tokat'ta Ermenilerin evinde kütüphane ve piyano varmış ki benim dede tarafını cahil olarak görüyorlar. Kaldı ki dedem çok kültürlü, çok asil bir adamdı. Babamdan daha kültürlüydü. Babam 1915'ten kurtulmuş, okul filan yok, hayata atılmış. Dedem Ermenice, Türkçe ve Fransızca bilirdi. Ben Ermeni okullarında okuduğum halde evde Türkçe konuşulurdu. Bu, annemin Ermeniceyi unutmasının sebeplerinden biridir. Evde Ermenice konuşulmazdı. Öyle baskıdan falan değil, öyleydi işte. Yalnız annem benimle Fransızca ve İtalyanca konuşurdu. Ben küçük yaşta Ermenice, Türkçe, Fransızca ve İtalyancayı öğrendim. Fransızca'yı okumuş değildim ama kendi kendime okuyarak, ilerleterek bir yere vardım. Dedemle Ermenice konuşurduk.

Dedem 1921'de İstanbul'a geldiğinde Perşembe Pazarı'nda kazma, kürek, sapan, kova, heybe imalatına başlıyor. Yani hayata üçüncü kez başlamış oluyor. Tehcir'den önce Tokat, Tehcir'den sonra Tokat ve

İstanbul... Ama sonra Varlık Vergisi onu hayata küstürdü. Dedem Varlık Vergisi'nden sonra, ölümüne kadar, 8 yıl hiç konuşmadı. Hiçbir şey konuşmadı, evden çıkmadı, sanki dilsizmiş gibi sırf hareketlerle konuştu. Çok iyi hatırlarım, Harbiye'den Osmanbey'e taşınmışlardı, camın önünde bir koltuğu vardı, orada otururdu. Beni dizine alırdı, iki-üç saat okşardı, severdi, tek kelime konuşmazdı. Çünkü çok ağır bir travma bu, hayata kaç defa başlayacaksın? Babam her şeyi üstüne almak suretiyle dedemi kurtarmış, kendi gitmiş. O günkü gazetelerde 'kafile 1', 'numara 1' diye babamın adı çok net geçiyor. Varlık sıfır oluyor, sonra yeniden başlıyor babam. Dedem ise hayata küsüyor. Ben mesela dedemi sokakta hiç görmedim. Sağlam bir adamdı, hastalığı olan bir adam değildi. Sokağa hiç çıkmadı ve hiç konuşmadı.

"İstanbuluyum ama Anadoluyluyum"

1949'da İstanbul'da doğdum. İstanbuluyum ama Anadoluyluyum. Bu toprağın güzelliklerine sıkı sıkıya bağlı bir Ermeni vatandaşım. Nişantaşı'nda Bezmenlerin evinde doğdum. Apartmanın en üst katında çekme bir kat vardı. 60-70 metre karelik bir evdi. Tek çocuğum. Benimden sonra bir kayıp var. Ben evliliklerinin 10. ayında doğmuşum. Geniş aile durumu yoktu, çekirdek aile olarak yaşıyorduk. Ama haftada bir muhakkak toplanırdık. Ben haftada en az iki kez dedemin evine gönderilirdim, büyükanne terbiyesi alabilmem için.

6-7 Eylül olaylarında 7 yaşındaydım, ama çok iyi hatırladığım bir olaydır. O günlerde okullar daha açılmamıştı. Yeşilköy'de tek katlı, villa gibi bir yerde kirada oturuyorduk. O sabah başparmağımdan ameliyat olmuşum ve sancı içinde kıvranıyordum. Gece uyuyamamışım. Gecenin bir saatinde tam pencerenin altında patırtı gürültüyle beraber bağrışmalar duydum ama kalkamadım çünkü ayağım çok ağrıyordu. Sabah 6'da babam uğradı. "Nasılsın?", diye sordu. "İyi değilim, gece çok korktum, sen neredeydin?" dedim. Pencereden baktı, ne olduğunu anlamadı. "Dur bakayım, bir çıkayım dolaşayım" dedi, dolaşıp geldi. "Yeşilköy talan edilmiş. Oğlum, bu tarihe tanıklıktır. Seni yükleyeceğim arabaya" dedi ve Yeşilköy'ün o talan edilmiş halini bana gösterdi. İki-üç gün sonra sancılarım geçince Beyoğlu'na gittik. Büyükannelemin

Beyoğlu'ndaki evine hiçbir şey olmadı, çünkü orada kapıcı korumuş. Zaten o tarihlerde apartmanda gayrimüslim olarak bir onlar oturuyorlardı. Çöpçülerin veya insanların sokaklara dökülmüş malları yükleyip Beyoğlu'nu temizlediklerine şahit oldum. Maddi olarak bizim ailede bir kayıp olmadı, çünkü biz sanayiciydik, fabrika da şehir merkezinden uzaktaydı.

Pangaltı'dan Venedik'e

Okula Pangaltı Mihitryan Lisesi'nde başladım ama liseyi İtalya'da bitirdim. Üniversiteye de İtalya'da başladım ama babamın sağlık durumu kötüleşince işin başına geçmek için okulu bırakıp döndüm.

Annem çok üstüme düşerdi. Pangaltı Mihitryan'dan sonra Saint Michel'in orta kısmına yazıldım. Ama daha birinci sınıfta bir papazla tartıştım, o da beni cezalandırdı. İmtihan döneminde bir yere kilitledi ve imtihanlara sokmadı beni, tabii sınıfta çaktık. Babam çok kızdı, "Sen bu memlekette anan varken adam olamazsın, kız çocuğu gibi şımarık yetiyorsun" dedi ve İtalya'ya öyle gönderdi. 12 yaşında Venedik'e gittim.

Venedik'e gitmeme annem kıyameti kopardı ama babam "Burada adam olmaz" dedi. Ben burada çok yaramazdım, çok şımarıktım, dolayısıyla bu kararın iyi olduğunu düşünüyorum, bana çok şey kattı. Bir kere, İtalya insanı güzel sanatlar yönünde geliştiriyor. Hiçbir şikâyetim olmadı. Okulda Ermeniler vardı. İranlı Ermenilerle çatıştık, öyle ufak tefek şeyler olurdu. Onlar bizi Ermeni olarak kabul etmezlerdi ama özel bir sıkıntı çekmedim. 6 yıl orada kaldım, orta ve liseyi orada okudum. Eğitim İtalyancaydı. Eğitim düzeyi yüksekti. Okulu bitirenler üniversitede çok rahat okuyorlardı. Yazları İstanbul'a trenle geliyorduk, uçak yoktu. Buradan da 8-9 İstanbullu arkadaşım vardı. İtalya'da okumanın bana katkısı büyük oldu. Genç yaşta insanı tanımayı öğreniyorsun. Tek başına düzenli yaşamayı, eşyalarımı, kitaplarımı, notlarımı düzgün olmayı öğrendim. 21 yaşına yakın döndüm.

Liseyi bitirdikten sonra geldim. Babam "Okuyacak mısın?" diye sordu. "Evet, makine mühendisliği okuyacağım" dedim ama onu kandırıp arkeolojiye yazıldım. Nasıl olsa o dönemde normal vatandaşın yurtdışına

çıkışı dört yılda birle sınırlandırılmıştı. Babam sanayici olduğu için iki yılda bir çıkabiliyordu. Bu sayede onları en az iki sene atlatabileceğimi düşündüm. Fakat altı aya kalmadı, foyam meydana çıktı. O zamanlar Avrupa'ya geziler moda. Venedik, Milano, Paris... İstanbul'dan tanıdıklar geliyor. Önce Venedik'e uğruyorlar. Okula, mühendislik fakültesine gidiyorlar, orada bulamayınca rektörlüğe gidip öğreniyorlar ki makine mühendisliğinde değil arkeolojideyim. Oradan rektörlük adresimi veriyor, beni buluyorlar. Babam "Ya soyadını değiştireceksin yahut da makineye kaydolarsun" diye mektup yazınca, aldığımız Osmanlı terbiyesi gereği karşı çıkamadım ve makine mühendisliğine geçtim ama babamın sağlık sorunları başgösterince bırakıp geldim. Küçük yaştan beri eskiye ve arkeolojiye ilgim vardı. Önceleri Ermenilikle ilgili değildi bu, ama ilerleyen yaşlarda kendi tarihimi öğrenme ihtiyacı da hissetmeye başladım. Ondan sonra da iş hayatına atıldım. Babamın işine atıldım. Ben de babam gibi birçok ilke imza attım.

1977'de Amasya'ya askere gittim. Hayatımda ilk Ermeni travmasını orada yaşadım. Bizi dokuz kişi ayırdılar, baktık ki dokuzumuz da gayrimüslim. O gün çok korktuk. Halbuki çavuş yapıyorlarmış, talimatname değişmiş, üniversite terklerin çavuş olma imkânı varmış, biz çavuş olduk. Askerde o olay haricinde bir şey yaşamadım.

"Görücü usulü evlendim"

Askerden 24 yaşında döndüm. 27 yaşında evlendim. Hayat tesadüflerle dolu. Eşimin oturduğu apartmanın en üst katında çok sevdiğim arkadaşlarım vardı. Haftanın üç-dört günü oraya giderdim. "Birinci katta biri var, tanıştıralım seni" dediler. "Yok kardeşim, benim evlenmeye niyetim yok" dedim. O zamanlar bir flörtüm vardı. Eşimi orada hiç görmedim. 1974'te Yeşilköy'de komşulardan bir telefon geldi, "Bir kız var, gel de gör" dediler. "Siz manyak mısınız? Bugün nasıl battık, nasıl batmadık, onun hesabını yapıyoruz. Kıbrıs Çıkarması var" dedim. Babamla hesap yaparken "İlla çık gel" dediler. Belli etmesinler diye de oraya beş-altı kız toplamışlar. Hangisi olduğunu da söylemediler. Ben de kafadan, "Şu olur, hoşuma gitti, tanışayım" dedim. Böylece evlendik. Yani görücü usulü evlendik, 76 yılında. Karımın ailesi Sivas'tan

ama kayınpeder İstanbul doğumlu. Aramızda kültür farkı yoktu, bir sıkıntı da yaşamadık. Eşimle aramızda 9 yaş fark var. Benimle evlenince liseyi bitirip eğitimi bıraktı.

Annem, Osmanlı sarayının son müzik hocalarından İtalyan asıllı bir adamın kızıdır. Cumhuriyet'ten sonra dedem Türk vatandaşlığına geçiyor. Annem 1922 doğumlu ama İtalya'ya ilk kez 1956'da dedemle birlikte gidiyor. Dolayısıyla, annem özbeöz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı. İtalya'da anne tarafından hiç akrabamız yok, varsa bile dördüncü kuşaktan.

Annemle babam Büyükkada'da tanışmış. O senelerde İtalyan kökenli ve Katolik biriyle evlenmek kolay değil. Annem babamla evlenince kayınpeder ve kayınvalide ile birlikte yaşadığı için çok iyi Ermenice öğrenmiş. Annemle babamın nişanlılık döneminden mektuplar var, oradan anlıyorum ki annem çok iyi Ermenice öğrenmiş.

Annem Katolik'ti ama Gregoryen kilisesinde evlenip Gregoryen oldu. Annem öldüğü zaman senelerce İtalyan Birlik Derneği gibi yoksullara yardım derneklerinde çalışan bir kadın olduğu halde cenazesine yalnız bir tane Katolik piskopos geldi, fakat İtalyan cemaatinden hiç kimse yoktu. Birkaç ay sonra araştırdım bunlar neden gelmedi diye. Annemin cenazesi Katolik kilisesinden kaldırılmadığı için boykot etmişler ve cenazesine gelmemişler. Şimdi Ermeni mezarlığında, babamın yanında yatıyor.

Müteşebbis baba

Babam ağır makine ithalatçısı ve müteahhit. Onun da, benim de ömrümüz Anadolu'da geçti. Babamın bu toprakları çok sevdiğinin göstergesi Anadolu'yu karış karış dolaşmış olmasıdır. Babam, doğrusunu söylemek gerekirse çok müteşebbis bir insandı. Türkiye'de birçok ilke imza atmıştır. Birçok yerli imalatın kalkınmasında babamın çok büyük bir rolü vardır. Mesela buğday selektör makinesi... Bu makine o zamanlar çok zor bulunuyor, İsveç'ten gelen bir makine. Senelerce uğraşıp onun yerlisini çıkartmıştır babam. Ama ondan evvel, Karayolları'nın asfalt tanklarını kabul ettirmek için bir tane yapıp, Ankara'ya götürüp bakanlığın önüne atmış, ben bunu yaparım diye ağır sanayiye Türkiye'de imzasını atmış

bir adamdır babam. 2. Dünya Savaşı'nda askeriye ile çalışmış, sis bombası, hava defi lambası, istihkâm baltası gibi askeri teçhizat üretmiştir. 2002'de Türkiye'de 50. yılını doldurmuş firmalara ödül verilirken birini de ben aldım tabii. Sanayi Odası Başkanı'na "Ben almam bu ödülü, biz 78 seneliğiz çünkü. 78 senelik ödül isterim" dedim. "Sanayi Odası kurulları 50 yıl oldu" diye espri yaptım. Sanayi Odası Başkanı da "İlk stajımı sizin fabrikada yaptım" dedi.

Ben Ermeni olduğumu doğduğumdan beri bilirim. Özel bir gayret göstermedim Ermeni olmak için. Ermeni doğdum, öyle de kaldım. Hayatım boyunca babamın işine devam edip, bütün Anadolu'yu karış karış dolaştığım halde bütün belediyelerle, özel idarelerle, Köy Hizmetleri'yle iş yaptığım halde hiçbir gün Ermeni olduğumu gizlemedim, hiçbir gün de ismimi değiştirmeyi düşünmedim. Bundan dolayı büyük bir sıkıntı, çekmedim. Bir-iki olay var tabii, ama onlar çok önemli değil. Şahsi meseleler; mesela Van Karayolları Müdürlüğü'nde istihkakımı adamın biri geciktirdi, "Ermeniler şöyle böyle" deyip şahsi egosunu tatmin etti. Bir yere kadar sabrettim, ondan sonra genel müdürlükten baskı yaparak hakkım neyse onu aldım.

Diaspora

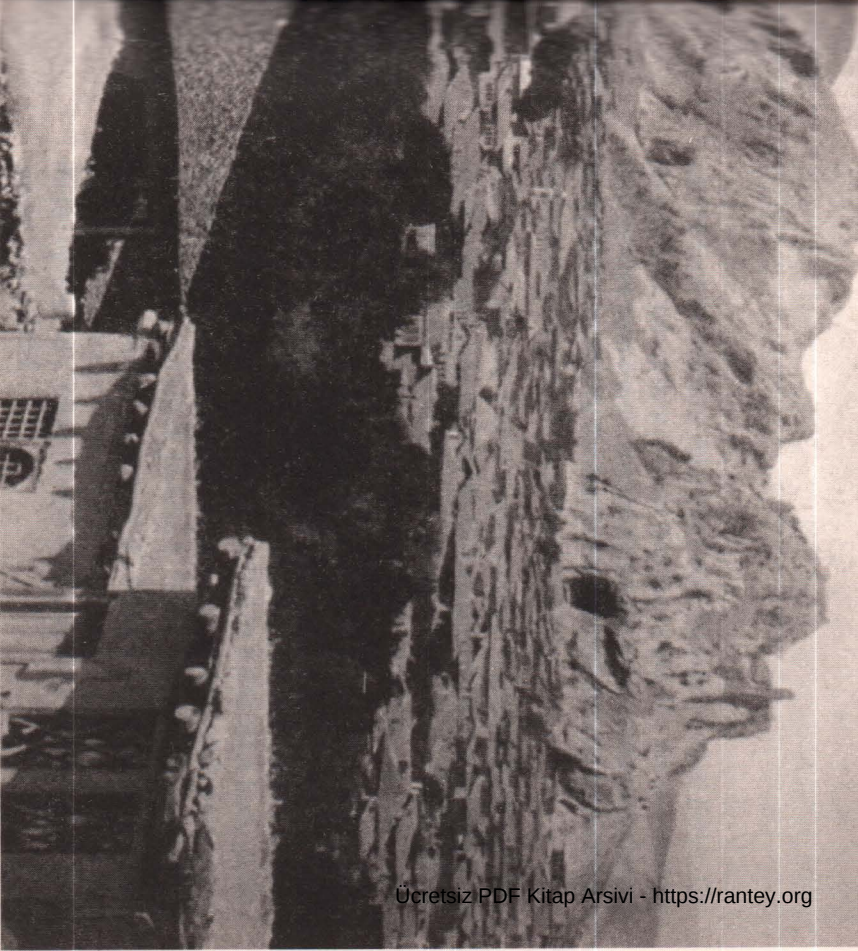
Ben Ermenistan'a gittiğim zaman bana diaspora gözüyle bakıyorlar, yurtdışına gittiğim zaman da Türk gözüyle bakıyorlar. Burada da Ermeni gözüyle bakıyorlar. Bu işi ben hiçbir zaman çözemedim. İşte böyle yaşayıp gidiyoruz ama ben aslında şikâyetçi değilim. Kavga etmeyi seviyorum. 2001'in başında Ermenistan'da Türkçe konuştuğum zaman bana laf atanlar vardı. Ben de kendimi savunuyordum. Yani diasporada da, Ermenistan'da da, Türkiye'de de kendimi savunmayı seviyorum.

Ermenistan'a ilk defa 2001 yılında gittim. Hiçbir şey hissetmedim. Bir tek şey hissettim, toprağımın orası olmadığını ama kültürümün orada olduğunu fark ettim. Toprağı için hiçbir şey hissetmedim ama manastırları, kiliseleri gezince muhteşem bir tarihi geçmişim olduğunu ve o tarihin içinde mistisizm olduğunu, kültür olduğunu, müzik olduğunu, daha geriye gidecek olursak Urartu'nun torunu olduğumu çok iyi hissettim.

“Hrant’ı kurtarır mıydım?”

Biz Hrant’la küstük. Agos’ta çıkan Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi seçimleriyle ilgili bir haber yüzünden Hrant’a kızdım. Hrant’ı ziyaret ettim, rahatsızlığımı kendisine söyledim. O günden sonra uzun süre konuşmadık. Bir gün Boğaz’da bir lokantadan içeri girdik. Hrant’ı gördüm, fakat ona yakın olmayan bir masayı tercih ettim. Sırt sırta, uzak masalarda yemek yedik. Yemeğin bir yerinde kalktı, masaya, yanıma oturdu ve hiçbir şey olmamış gibi sohbet etti. O sohbetten sonra ben de kendisini makamında ziyaret etme gereğini hissettim. 19 Ocak 2007’de sabah kalktım, Beyoğlu’nda işim vardı. İşimi bitirdikten sonra eve dönerken, Pangaltı’dan geçerken Agos’a uğrayayım dedim. Agos’un önünde arabadan indim, saatime baktım, saat 11 buçuktu. Başka bir işim olduğunu hatırladım ve tekrar arabaya binip devam ettim. Bazen sorarım, “Beraber mi ölürdük, yoksa ben onu kurtarır mıydım?” diye... Saat üç civarında eve gittiğimde bir Türk arkadaşım telefon açtı, haber verdi. Televizyonu açtım ve yere çöktüm, tam 16 saat aynı yerde televizyon seyrettim. Ondan sonra 6-7 ay elime kalemi alıp tek satır bir şey yazamadım. Küs gitmedik gerçi, çünkü lokantada epey konuştuk, ama sanki borcumu ödeyemedim gibi geldi bana.

Hrant Dink neden öldürüldü? Çünkü tanrılar bir kurban istiyordu. Onu susturunca herkes susacak sandılar ama öyle olmadı. Yüz binlerce kişinin katıldığı bir cenaze töreni olacağını hesap edemediler. Orası bir dönüm noktasıdır. İnsanlar daha rahat konuşmaya başladılar.

“ERMENİ’YİM DEMEYE HAKKIM VAR”

1961’de Eruh’ta doğdum. Ailemize Gulan (Vartoyan) ailesi derler. Gulan adı Güllü’den geliyor. Kürtler bize Sare ailesi der. Kürtler arasında Sare’ler diye tanınıyoruz. Nedeni de şu: Gulan’ın oğullarından birinin adı Sarkis’tir. Kürtler de kısaltıp Saro ya da Sarê diyorlar. Bizim oralar da kısaltmalar hep vardır. Saro’dan Sarê olmuş.

Aile olarak aslında Eruhlı değil, Vanlıyız. Van’dan Eruh’a gelmişiz. Biz geldiğimizde Eruh’ta iki kavim vardı: Ermeniler ve Keldaniler (Maxînîler). Birbirlerine gâvur diyorlardı. Keldanilere, bizden önceki Ermeniler ‘mexîn’ yani ‘yıkılmayan’ diyordu. Yani ‘pis’ demek istiyorlardı. Keldaniler de bize ‘Kurdale’ yani Kürt diyorlardı ama bunu ‘cahil’ manasında kullanıyorlardı. Biz Van’dan gelip oradaki Arevatsi Ermenilerine katıldık. Kültürümüz bir olduğu için, zamanla onları da Hıristiyan yaptık ve güç kazandık. Bu gücümüzle Keldanilere baskı yaptık, Keldanileri oradan kaçırdık. Ama onlar da çok kibirliydi. Bayramlarımıza gelmezlerdi, bizi küçük görürlerdi. “Evleriniz küçüktür giremeyiz, o yüzden bayramlarınıza gelemiyoruz” derlerdi. Böyle kaba hareketler yaptılar. Bizim orada kapılarımız alçaktı, eve girerken ev halkına hürmeten eğilmek için. Yoksa istense birkaç taş daha koyup kapıları daha yüksek yapabilirdik.

Van'dan Eruh'a ne zaman gelmişiz bilmiyorum. Beş yüz yıl önce geldiğimizi söyleyenler bile var. Tahmin ediyorum Varto'dan gelmişler. Eruh'a biz 'Dih' (Deh, Das, Dihuk) diyoruz. Dih, 10 tane büyük aşiretin ya da 10 tane köyün toplanıp bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Süt sağlamak için bir araya geldikleri yere konaklamışlar, orayı artık merkez yapmışlar, ticari bir merkez olmuş orası.

Bir başka rivayete göre, Eruh ismi, Eruh'un bir köyü olan Arox'tan gelir. Arox da antik tarihte Nuh'un torunlarından biridir. Nuh'un torunlarından biri gitmiş, Arox isminde bir köy kurmuş orada. Günümüzde bu isim Arevasi (Arvasi) diye, Bitlis'e yakın bir yere verilmiş. Şeyhleriyle meşhur bir yerdir ve artık Ermenilikle ilgili değil de dini bir yöre olarak anılıyor günümüzde. Van'dan nasıl gelmişiz, neler görmüşüz, askerde babamın başına neler gelmiş... Yedi köyden kovalanmışız. O köylerin her birinde düzenimizi kurmuşuz. Biri gelip "Çık buradan" demiş, canımızı kurtarmak için kaçmışız. Yedi kere düzenimizi kurmuşuz, sekizince kere evimizi satın almışız. Evimizi başkasından, tarlamızı başkasından almışız. Yöredeki Kürtler diyorlardı ki "Bu gâvurları kuru bir taşın üzerine koyun, eline bir yün parçası verin, gene yaşarlar ama biz yaşayamayız." Biz dokumacıydık, onlara şal şalpak, yöresel erkek kıyafeti yapalım diye bizi öldürmemişler ama zorla, baskıyla Müslüman etmişler. Kimliğimize 'mühtedi' yazdırmışlar. Mühtediden sonra "Çağırın şu gâvurları, mühtedi yerine İslam yazacağız" demişler. Mühtedi yazarken de İslam yazarken de bize sormamışlar, emirle böyle olmuş.

"Dayak yiye yiye büyüdüm"

Babam dedi ki "Sana gâvur diyecekler, öbürlerine de diyorlar ama seslerini çıkarmıyorlar. Seni öldürmezler, dayağını ye, sesini çıkarma gel evine. Bir yerin kırılсын da sesini çıkarma." Bu bilinci babam bana verdi. Öyle dayak yiye yiye büyüdüm. Yedi-sekiz yaşlarında iken büyük adamlar beni kulaklarımdan tutup yere vuruyorlardı, "Gâvurdur, kemiği kırılmaz, sağlamdır" diyorlardı. Bizim orada bir uçurum (Tehtameterxanê) vardı. Oradan insanlarımızı atmışlardı, kemikleri üst üsteydi, beni o uçuruma götürürlerdi. "Dedelerinin kemiği orada, seni de oraya atacağız" diye tehdit ederlerdi.

Yaşlı kadınlarımız, büyüklerimiz konuşup ağlardı, soykırım günlerini anlatırlardı. Ben de etkilenip ağlardım. Bir gün kadının biri dedi ki “Bu çocuğun yanında anlatmayalım, duygulanıyor, etkileniyor. Çocuktur ama hissediyor.” İşte böyle bir bilinç gelişti. Bize Ermeni dediklerinde göğsüm kabarırdı. Gâvur yerine Ermeni demelerini tercih ederdim. Kürtler derlerdi ki “Allah bu gâvurlara akıl vermiş, bunlar bizden akıllı ama biz de cennete gideceğiz.” Böyle avunurlardı. Bu da hoşuma giderdi.

Eruh’tayken devrimci öğrenci hareketi içinde yer aldım. Bütün akrabalarım da devrimci kadrolarda yer aldı. Öğretmenler bizdendi, tabii dönme Ermeni diyebiliriz ama Ermeniliklerini içlerinde yaşıyorlardı. Kürtlerden başka devrimci gruplarda yer alanlarla aramızda çatışma vardı. Her yerde bizim amacımızın Ermenilik olduğunu propaganda ederlerdi.

“Gâvur malı”

Lise mezunuyum. Liseyi Eruh’ta bitirdim. Lisede İş Bilgisi dersinde bir tablo yapmıştım, ressamların yapamayacağı şekilde güzel yapmıştım. Bir de bir mangal, tenekeden... Kendini bilmez biri “Gâvur malıdır, gâvur icadıdır” diye hakaret etti. Ben de orada karşılık verdim, okul karıştı. Ondan sonra bizim tarafla o taraf, yani iki sol grup birbirine girdi. Ondan sonra müdür geldi, “Senin ne olduğunu biliyorum, bunların da ne olduğunu biliyorum” dedi. Müdür Trabzonluydu, Laz’dı. Mavi gözlü, bıyıkları sinirlenince titrerdi, böyle bir adamdı. “Hemen odama gel” dedi. Gittim, bir dilekçe yazdı. “İmzala” dedi. “Hocam, bu nedir?” dedim. “Kaymakamlığa gideceksin” dedi. Ne yazmıştı biliyor musunuz? “İsmim Abdullah. Kimliğimde İslam yazıyor. Ben bu ismi kabul etmiyorum. Ne olduğum belli değil. Lütfen bana kimlik verin.”

Ben bunu akıl edemezdim. Kaymakam’a gittim. “Bana Ermeni diyorlar, Ermeni’ysem Ermeniliğimi verin, Kürtsem Kürtlüğümü verin. Ben bu kimliği kabul etmiyorum” dedim. Kaymakam beni dinledi. “Tamam oğlum, sen git, ben bunlara haddini bildiririm” dedi. Götürdü, hepsine sıra dayayı çektirdi.

Askerliğimi Çorlu'da yaptım. Yazıcıydım. Gizli belgeler benim elimden geçiyordu. Komutanımız da Kıbrıs'tan dayak nedeniyle sürgün olmuş biriydi. Dosyam gelince her şey anlaşıldı. İkide bir "Ne olduğunu biliyorsun. Ne bok olduğunu biliyorsun" diyordu. Esir kampında gibi bir hayat yaşadım sonra.

30 yıldır İstanbul'da yaşıyorum. 22 yıldır tekstille uğraşıyorum. İstanbul'a ilk geldiğim zamanlar değişik işlerde çalıştım. Burada kişiliğimi, kimliğimi geliştirdim, tarihimi öğrendim. Dört çocuğum var. Karım Süryani'dir. Çocuklarımin hepsinde kilise sevgisi var. Nüfus cüzdanlarında İslam yazsa da ne olduklarını biliyorlar.

İlk kez Feriköy Kilisesi'ne gittiğimde baktım ki yazılar farklı, insanların tavırları da bana uymuyor. Kendi kendime "Farz edelim ki Eruh'tayım, bu kilise de Eruh'tadır. Ben de 1915 öncesi Ermenilerin yoğun olduğu bir dönemdeyim." Gözümü kapattım, kendimi trans ettim, beynimin arkasında bir sıvı aktığını hissettim. Duygulandım. Gözümü açtım, orada oturan, ayindeki kadınlar, erkekler Eruhlu gibi göründü bana. Ondan sonra kiliseye girerken yürüyüşüm yabancı gibiydi, fark ediliyordu buraya ait olmadığım. "Kürt müsün?" diyorlardı. Belliydi zaten, yürüyüş kalkış öyle. Sonra alfabeyi öğrendim, alfabeyi öğrendikten ve kilisenin içindeki yazıları okuyabildikten sonra "Ben buraya aitim", diyebildim.

"İmdatıma Agos yetişti"

Aradan yıllar geçti, ben yazıyorum, çiziyorum ama Ermenice değil, Ermeni harfleriyle... Türkçe bulmacayı Ermeni harfleriyle çözüyorum. Vapurda tuhaf tuhaf bakıyorlar, bu adam ne yapıyor diye. Bir gün çalıştığım çarşıda Rafi adlı bir arkadaşın yanındayım. Elimde Agos var. "Oku bakayım" dedi. "Yeruvağan" dedim. "Ne demek istiyor?" deyince "Bilmiyorum" dedim. "Nasıl yani, demek ki sen de Müslüman imamlar gibi Arapça okuyabiliyorsun ama anlamıyorsun ne dediğini. Valla ayıptır, yakıştıramadım" dedi.

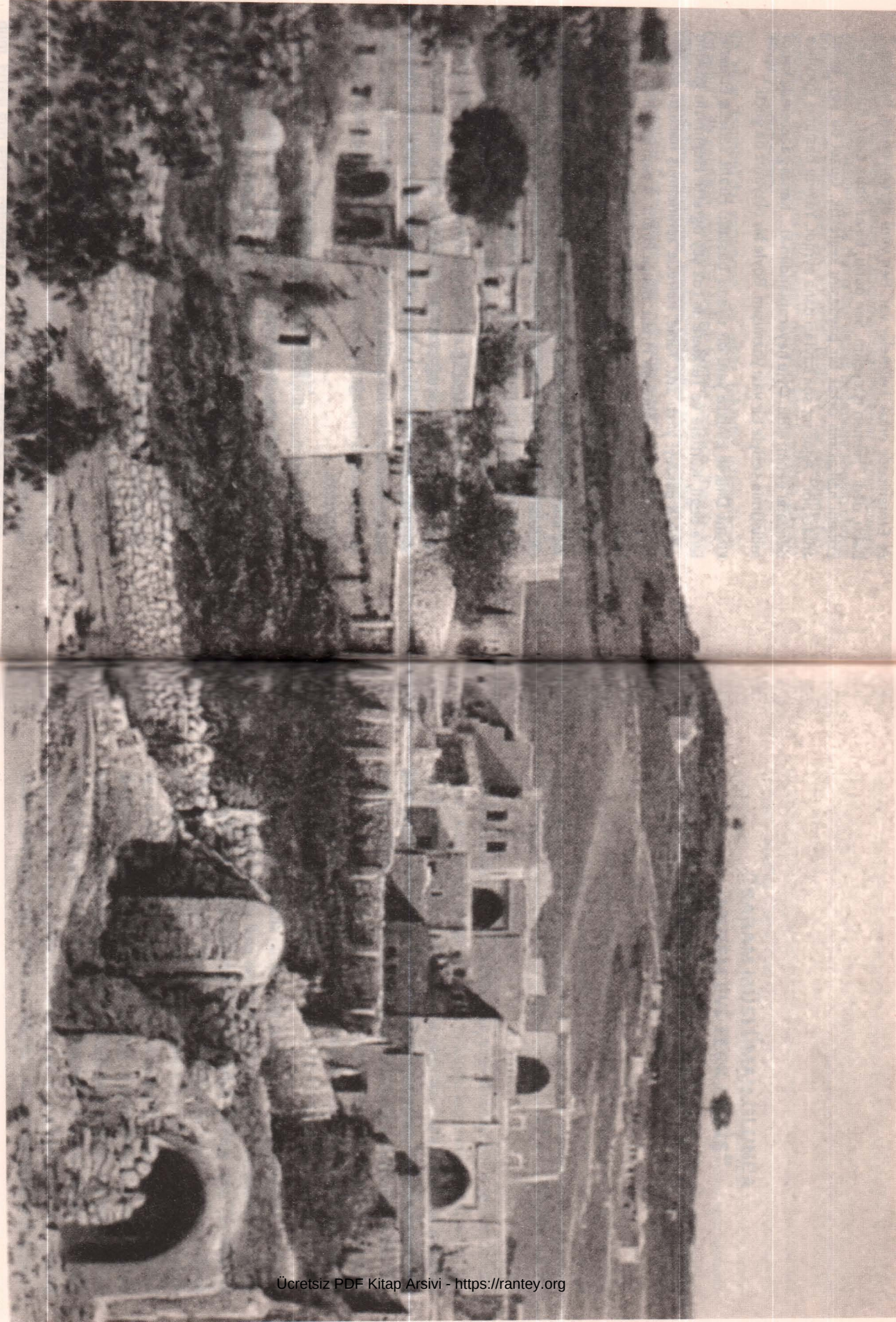
O laf bana dokundu, hemen gittim, sözlüğü tekrar açtım, cümle cümle Agos'tan tercümeyle başladım. Aynı gün 114 tane Kürtçe kelime buldum. Ertesi gün gittim rahmetli Hrant'a dedim, "Böyle böyle, Kürtçe-

de Ermenicede ortak kelimeler var. Ben yeni öğreniyorum, buldum.” Baktı, dedi “Hemen işleyelim. Sen bunu, biraz daha çalış. Kürt-Türk-Ermeni halkasının ortak bir paydasını keşfettik. Güzel bir şey, bunu anlatalım.” Agos’un son sayfası bana ayrıldı. Yazımı basılmış görünce dünyalar benim oldu. Öyle heyecanlandım ki... Kendi gazetemde kendi milletimin sesiyle bir yazı yazmışım. Böyle bir olayımız da geçti.

Hrant Dink’le birlikte yeni bir uyanış başladı. Hrant sadece Ermenilere değil, Kürtlere ve Türklere de çok şey öğretti. Hepimizin gözüne çekilen perdeyi yırttı attı. Kinle, nefretle zehirlenmiş halkları sevgiyle iyileştirmeye başlamıştı Hrant. Bence Hrant’ın yaptığı budur. Türk halkının bizi sevmesini sağladı ki ilk defa 24 Nisan anmaları başladı. Hrant’ın ölümüyle de insanlar sel gibi aktı. Bizim dostumuz oldular.

Biz Ermeniler suçlu değiliz, bize yapılan var, biz kimseyi öldürmedik. Öldürenler saklansın. Kimliğimizden çekinmemeliyiz. Kimliğimizi açıkça ifşa etmeliyiz. Hay [Ermeni] olmak dürüstlük demektir, temizlik demektir, hırsızlık yapmamak demektir, sözüne güvenilir olmak demektir. Biz niye saklanacağız ki? Gurur duymalıyız. Yani gurur duymalıyız derken, bunu ırkçılığa varacak şekilde, en üstün ırkız anlamında söylemiyorum. Köklü bir medeniyetten gelmişiz. Anadolu’nun özüyüz. Bütün Anadolu bize bir antika gibi bakmalı, bizi sevmeli. Kaybolan bu kültüre sadece biz değil Kürt kardeşlerimiz, Türk kardeşlerimiz de sahip çıkmalı.

Ermenilerden özür diliyoruz kampanyası da bunun sonuçlarından biri. Onda da Hrant’ın büyük payı var. O en gergin toplantılara gidip yüreklerle su serpti. Türklerin de, Ermenilerin de, Kürtlerin de damarlarındaki kirli kanı atıp yeni ve temiz bir kanla doldurmalıyız. Maalesef bu da Hrant’ın sonunu getirdi.

“BABAM MÜSLÜMAN OLUNCA ANNEM EVİ TERK ETMİŞ”

1981 Bitlis doğumluyum. Yaklaşık üç yaşında İstanbul’a geldim. 10 kardeşiz. Annem de babam da Bitlis’in Mutki kazasından. Babamın yaşı 100’e yakın. Annem aşağı yukarı 75 yaşında. Babam kendi anlattığına göre 1915’te çocukmuş, Tehcir’i yaşamış bir insan. “İkinci sürgün” der babam. Ailesiyle Siirt’e kadar gitmiş, çok küçük olduğundan daha fazla yürüyememiş. Annesi babası sürgünde ölmemiş, daha sonra ecelleriyle ölmüşler. Bildiğim kadarıyla babamın ailesinde aslında ciddi bir kayıp olmamış.

Sürgünler bitip ortalık rahatladıktan sonra din değiştirmişler. Mutki’de şu ya da bu şekilde ikna edilip dönen çok olmuş. Bizimkiler de böyle ikna olmuşlar. Babamın babası çok zorluk çekmiş ama çocuklarına “Kesinlikle dönmeyin” demiş. Ama o öldükten sonra, annesi sağken dört erkek kardeş bir araya gelip dönme kararı alıyorlar. Bir de ablaları var, o zaten Ermeni biriyle evliymiş. Anneleri de “Siz bilirsiniz” demiş. Bir süre sonra o da ölmüş. Dönme kararı aldıklarında dört kardeş de evliymiş. Hatta çocukları da varmış hepsinin. Babam eve gelip dönme kararını söylediğinde annem evi terk ediyor. Babamın diğer kardeşlerinin eşleri de karşı çıkıyorlar. Annem evi terk ediyor ama birkaç hafta sonra dönüyor evine. “Mecbur kaldım” demişti bir keresinde bana...

Annem de babam da şimdi Müslüman. İkisinin de kimliğinde ‘Müslüman’ yazıyor ama ben vaftiz olduğumda onların vaftiz kayıtlarını da gördüm. Bitlis’te vaftiz olmuşlar.

Müslüman olduktan sonra, sanıyorum herhangi bir sorun yaşamamışlar. 1984’te ben üç yaşındayken İstanbul’a gelene kadar babam Mutki’de arıcılık ve tarla işleri yaptı. Hâlâ hobi olarak köye gittiğinde arıcılıkla uğraşır ve birşeyler ekip biçer.

Bizim Ermeniliğimizle yüzleşmemiz İstanbul’a geldikten sonra başladı. Ben ilkokuldayken babamın ailesi de, annemin ailesi de bize gelirdi. Annem, babamın ailesine karşı, onlar döndükleri için mesafeliydi. Babam, en küçük olduğu için ağabeyleri onu zorladı diye düşünüyordu. Babamın ailesi gelip gidiyordu ama pek fazla görüşmüyorduk.

Annemin ailesi daha sık gelip gidiyordu. Küçük yaştan onları daha çok sevmeye başladım. İki taraf arasında çok fark vardı. Yaşam tarzları farklıydı. Daha kibar, daha sevgi dolu insanlardı. Bunu küçük yaşta olsam da fark edebiliyordum. Annemin bütün ailesi Ermeni’ydi. Onlar da Mutkiliydi ama onlar dönmemiş, direnmişlerdi. İstanbul’a bizden çok önce gelmişlerdi. Bizim İstanbul’a gelmemiz ekonomik nedenlerle oldu ama onların gelmesi sanıyorum biraz da oradaki baskıdan olmuş.

Biz İstanbul’a gelince annemin ailesi bizi tekrar Ermeniliğe döndürmek için çok çaba sarf etti. Bu yüzden bu konular evde çok konuşulurdu. Annemin ailesi millete ve birbirine bağlı bir aileydi. Onlar bizim Ermeni olmamızı istiyordu. “Artık İstanbul’a geldiniz. Burada baskı yok. Aslınıza dönün” diyorlardı. Babam ise sadece Ermeni olmamızı istiyorlar diye düşünüp tepki gösterdi. Oysa onlar bizim Hristiyan olmamızı istiyordu. Zaten sebepsiz dönmüştük. Babam biraz da diğer kardeşleri Müslüman kalmakta kararlı olduğu için geri dönmek istemedi diye düşünüyorum.

İlkokuldan sonra konfeksiyonda çalışmaya başladım. Geçinebilmek için tüm aile çalışıyorduk. Babam makine yedek parçası üreten bir fabrikada çalıştı. Oradan da emekli oldu. Fabrikanın sahipleri Ermeni’ydi. Babamı çok severlerdi, babam da onları çok severdi.

“Hristiyanlığı çok güzel bir dille anlattı”

Konfeksiyonda çalışırken dışarıdan okumaya devam ettim. Liseyi de bitirmek üzereyim. Açık öğretimde üniversite okumak da istiyorum. 16 yaşında konfeksiyon işi bana çok yorucu gelmeye başladı, ayrıldım. Annemin akrabası olan bir kuyumcunun yanında çalışmaya başladım. Sekreterlik ve bazı ofis işleriyle ilgilenirdim. Yanında çalıştığım kuyumcu, ağabeylerimden önce gelir benim için. Bana hayatı sorgulamayı, doğruyu yanlış ayırt edebilmeyi öğretti. Bir baba gibi oldu benim için. Daha sonra bir kilise grubuna yönlendirdi beni. Orada da çok güzel arkadaşlar edindim.

17 yaşında vaftiz olmaya karar verdim. Önce anneme söyledim, o sıcak bakmadı. Tek başıma döneceğim için yalnız kalmamdan korktu. Kendisi de kocasıyla beraber dönünce, Hristiyan olan ailesinden kopmuştu. Onun durumuna düşeceğimden korktu. Ama ben çok kararlıyım, öyle olunca da çok ısrar edemedi. Babama da annem söyledi. Babam bu konuyu benimle hiç konuşmadı. Hoşuna gitmemiştir ama bana hiç tepki göstermedi. Çocukları içinde en çok bana güvenirdi. Hâlâ öyledir. Belki de ondan hiç tepki göstermedi bana. Kardeşlerimden de pek tepki görmedim aslında. Bir tek büyük ağabeyim tepki gösterdi ama o da sanırım karısından etkilendi. Karısı beş vakit namaz kılan, inanmış bir Müslüman. Ablalarımın biri de biraz tepki gösterdi aslında ama onun asıl kaygısı Hristiyan olunca aileden uzaklaşabileceğimdi. Aslında tüm ailede vardı bu korku ama öyle olmadı. Şimdi hepsiyle aram çok iyi.

Eşimle, devam ettiğim kilise grubunda tanıştım. Ben vaftiz olduktan sonra çıkmaya başladık. Onunla evlenebilmek için vaftiz olmadım, vaftiz olduktan sonra çıkmaya başladık. Eşimin ailesi bizimkinden farklı. Onlarda dönmek filan olmamış. Eşimle aynı kilise grubundan olduğumuz için benim ailemin durumu onun açısından hiç sorun olmadı. Ağabeyiyle de zaten tanışıyorduk, o da sorun çıkarmadı, ama annesi yaşlıydı, bana o zaman yansıtılmadı ama o biraz sorun çıkarmış, ama ben bunu evlendikten sonra öğrendim, eşimden değil başka birinden duydum. Üzülürüm diye eşim bana bunu hiç söylemedi. Eşimin babası 15 yaşındayken vefat etmiş, ağabeyi ve kendisi iki kardeşler. Eşimin ağabeyi ve karısıyla da hiç sorun yaşamadım.

Evlilik sürecim çok sorunlu olmadı. Vaftiz olmamı kabullenmişti ailem. Dolayısıyla bir Ermeni'yle evleneceğimi tahmin ediyorlardı. Beni istemeye geldiklerinde babam memleketteydi. Havaalar düzelince her bahar memlekete, Mutki'ye gider. O sıralarda geldiler beni istemeye. Ama babamla ben konuştum ki bizim ailede bu pek mümkün değildir. Yani annemin babamla konuşup "Kız evlenmek istiyor, şöyle şöyle biriyle" demesi gerekiyordu ama ben babamla kendim konuşmakta ısrar ettim. Babam önce durumu yadırgadı, "Biz böyle, sen öyle nasıl olacak?" dedi. Ben de endişe etmemesini, hiçbir zaman ailemden kopmayacağımı söyledim. O da ikna oldu. Evlenme kararına itiraz etmedi.

Düğünümüz Kumkapı'da, Patrikhane Kilisesi'nde oldu. Babam yine köydeydi. Gelmedi düğünüm; galiba kaçtı, bilmiyorum. Anne tarafım zaten Ermeni olduğu için hepsi geldi. Baba tarafından da hepsi gelmesede gelen çok oldu.

Eşim kuyumcu. Annesi de babası da İstanbul'da doğmuşlar ama kökenleri Konya Ereğli. Eşimin ailesinden kimseyle bir sorunum yok. Gayet iyi ilişkilerimiz var. Babamın ailesiyle, yani amcalar filan pek görüşmüyoruz. Onları annemlere geldikleri zaman görüyorum. Ama kardeşlerimle görüşüyoruz. Hatta büyük ağabeyimin dindar karısıyla çok iyi bir diyalogumuz var. Eşimi de bütün kardeşlerim, annem ve babam şimdi o kadar seviyorlar ki... Diyebilirim ki babamın en sevdiği damadı benim eşim. Bu bana çok gurur veriyor. Hiç sormadım ama eminim babam "Keşke düğünlerine gitseydim" diye aklından geçiriyordur.

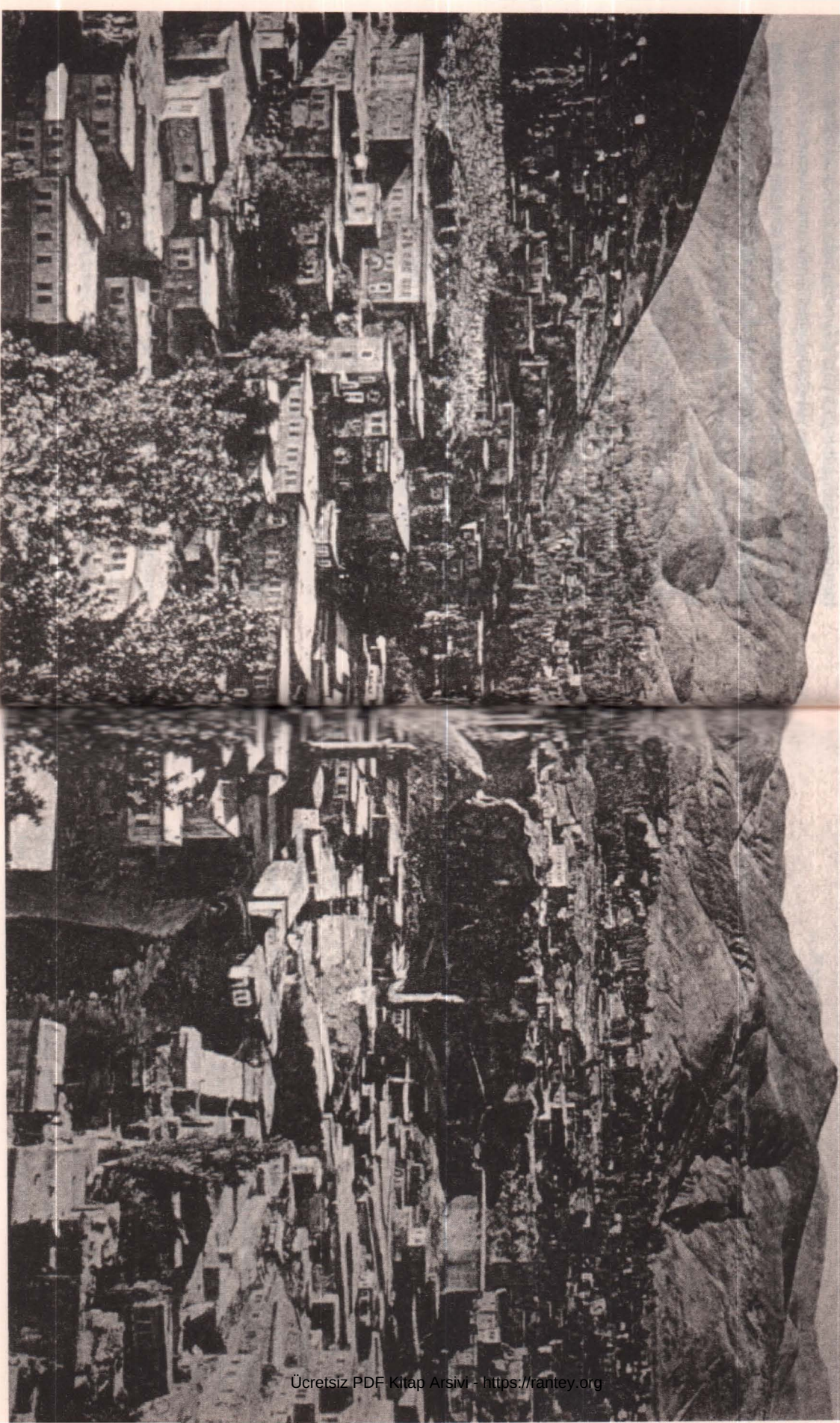
Evlenmeden önce Ermenice özel ders almıştım. Biri, sağ olsun, gönüllü olarak uzun süre bana ders verdi. Konuşmaya, okumaya, yazmaya başlamıştım ama biraz ara verince tekrar başlayamadım ve öğrendiklerimde geriledim, çünkü sosyal hayatta kullanamadım ve gittiğim kilisede de Türkçe ibadet ediyoruz. Vaftiz olurken çok değerli ve anlamlı bir isim aldım ama Türkçe ismimi kullanıyorum.

Ermenicemi yeniden geliştirmek istiyorum. O kadar çaba sarf ettim, boşa gitmesin. Ama yine de benim için asıl önemli olan Ermeni olmak değil, Hristiyan olmak. Ben zaten Ermeni'yim. Bu doğal hal zaten,

ama iyi bir Hristiyan olmak benim için her şeyden daha önemli. Ermeni olmasaydım da, eğer Hristiyanlığı bugünkü gibi tanıyorsam Hristiyan olurum.

Bu ülkede Hristiyan olarak yaşamaktan ötürü ben kişisel olarak ciddi bir sorun yaşamadım ama yine de yurtdışında, başka bir ülkede yaşamak isterdim. Eşimle yurtdışına gidebilirdik ama o annesini ve ağabeyini bırakmak istemedi. Ben 10 kardeşimi ve anne babamı bırakıp gidebilirdim ama o istemeyince burada kaldık. Bir kızımız oldu, şimdi iki yaşında. Onun daha iyi şartlarda yaşaması için isterdim yurtdışına gitmeyi ama olmadı.

Hrant Dink'in öldürüldüğünü televizyondan ilk duyduğumda da aynı şeyi düşündüm aslında. "Gidelim bu ülkeden" diye geçti içimden. O çok emek verdi bu konunun bilinmesi için. "Artık kim yapacak bunu?", diye düşündüm. Çok üzüldüm. O zaman hamileliğimin son zamanlarıydı, o yüzden cenazeye gidemedim ama eşim katıldı. Ermenilerin başına gelenler dünyada kolay kolay başka bir halkın başına gelmemiş, bunu biz biliyoruz, dünya da biliyor. Bir tek bu ülkede ısrarla kabul edilmiyor. Gerçekleri söyleyenler de Hrant Dink gibi öldürülüyor. Evet, Hristiyan olmak benim için Ermeni olmaktan daha önemli ama Ermeni halkının geçmişte yaşadıkları önemsiz değil. Hele bütün bunlar sanki hiç olmamış gibi yapmayı hiç kabul etmiyorum. O noktada benim için Ermeni olmanın önemi büyüyor.

“MUSA DAĞ’DA 40 GÜN’Ü ANNEANNEMDEN DİNLEDİM”

Antakya’da, 1961’de doğdum. Samandağ Vakıflıköy’denim. Beş çocuğun içinde hastanede doğan tek çocuk benim; diğerleri evde doğmuştur. Ben en küçüğüm, en büyüğümüz ise iki buçuk yaşında ölmüştür. İlkokul biri Vakıflıköy’de okudum. Türk okulumuz vardı bizim. Büyük ağabeyim, İstanbul’da Tıbrevank’ta okuyordu; ikinci sınıfa geçtiğim yıl, o yaz köye geldiğinde, okul döneminin açılışında beni de aldı ve İstanbul’a getirdi. Kalfayan’da, yetimhanede okudum. İlkokulu orada bitirdim.

İlkokula ilk geldiğim sene çok zorluklarım oldu. Yemek yiyemedim, çok zayıfladım. Beni ikide bir hastaneye yatırırldı. Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi’nde çocuk koğuşı vardı. Ben bir hafta okulda, bir hafta hastanedeydim. Orada bana her gün iğneler, şunlar bunlar yapılyordu ki kilo almaya başlayayım. Ertesi sene kilo almaya başladım ve geri dönüşü de olmadı artık. Sekiz yaşındayken o hastanede hemşire olmaya karar verdim. Bunun için okudum, istediğimi de elde ettim. Benim mesleğim hemşireliktir.

İlkokulu Kalfayan’da bitirdim. Kalfayan’dayken büyük ablam İstanbul’a gelin geldi. Onunla birlikte annem, ve benim bir büyüğüm olan ablam da geldi. Öbür ağabeyim de Tıbrevank’a gelmişti. Ben ba-

bamı üç yaşındayken kaybettim, onu hiç hatırlamam. Babam hastalanıp İstanbul'a tedaviye gelmiş, Benim devamlı yattığım Surp Pırgıç Hastanesi'nde vefat etmiş. Hemşire olmamda bunun da etkisi olmuştur.

“Annemin beni okutacak parası yoktu”

Annem İstanbul'a geldikten sonra Kalfayan'da çalışmaya başladı. O sıralar ben üçüncü sınıftaydım. Böylece moralim iyice düzeldi. Artık bütün ailem yanımdaydı.

Kalfayan'ı bitirdiğimde annemin beni okutacak parası yoktu. Ağabeylerim okuyordu, ben çok bozuldum, çok ağladım, okumak istiyordum çünkü. Okul ilk üçe burs veriyordu. Yani okulu birinci, ikinci, üçüncü bitirene burs veriyordu. Ben de dördüncüydim. Benim bu kadar ağladığımı, sızladığımı görünce bana da burs verdiler, ben de okudum.

Kalfayan'dan sonra Feriköy'e geçtim, çünkü Feriköy'de ev tutmuşlardı bizimkiler. Evime en yakın okul orasıydı. 1974'te Ecevit bir kanun çıkardı. Azınlık okulları için kayıt komisyonu kuruldu. Benim nüfus cüzdanımda Ortodoks yazdığı için “Sen Ermeni okuluna gidemezsin” diyerek, orta ikinin yarısında okuldan çıkardılar beni. Ermeni okuluna devam edemedim. Türk okuluna geçersen bursumun kesileceğini düşünüyordum çocuk aklımla. Bu yüzden yine çok rahatsızlandım, çok hastalandım. Bu sefer ellerimde problemler olmaya başladı. Bütün tırnaklarım düştü. 30 sene bu durumla beraber yaşadım. Neyse ki Kalfayan Derneği bursa devam etti ve ben Kurtuluş Lisesi'nin orta bölümünü bitirip hemşirelik lisesi sınavına girdim.

Amiral Bristol özel bir okuldu, orayı da burslu okudum. Çok başarılıydım, çünkü istediğim meslekti. Çok rahat bir şekilde okudum. Kalfayan Derneği burs karşılığında bana iki sene mecburi hizmeti şart koşmuştu. Surp Pırgıç'te mecburi hizmetimi tamamlayacaktım ama oranın lojmanı yoktu. Evime uzak olduğu için gidip gelmem zor olacaktı.

Surp Agop'ta çalışmayı teklif ettim, kabul ettiler. Ben girdikten sekiz ay sonra orada sendikalaşma hareketleri başlamıştı. Ben de katılınca bana mecburi hizmetimin kaldırıldığını, hastaneden ayrılabileceğimi söylediler.

Hiç kırmak istemediğim birini araya sokup Surp Agop'tan ayrılmaya beni ikna ettiler. Ben de Alman Hastanesi'ne geçtim. Orada hemşirelik okulundan sınıf arkadaşlarım vardı. Surp Agop'ta asgari ücretle çalışıyordum. Alman Hastanesi'ne üç katı maaşla geçince çok hoşuma gitti, çünkü ailemin paraya çok ihtiyacı vardı.

Soyağacımız anne tarafından çıkarılmıştır; 1830'a kadar gidiyor. Ben annemin büyükannesinin adını soyadını bilirim. Biz Musa Dağı'nın o köylerindeniz. Anneannem Hıdırbeyli köyündendir, dedem ise Vakıflıdır. Anneannem Katolik'miş ama dedemle evlenince Ermeni Ortodoks Kilisesi'ne geçmiş. Biz de ona bağlıyız. Anneannem her pazar kiliseye gidermiş. Annem inançlı bir insandır. 'İnançlı' derken, okumuş da bir insandır.

Baba tarafım, o nenem Yoğunolukludur. Nenem, Levon Der Bedrosyan'ın akrabalarındandır. Yani Ermenistan Cumhurbaşkanı nenemin köyündendir. Bizim bir akrabamız var, Tatyos dedemiz, o söylemişti onu da.

“Tehcir'e gideriz, devletimize güveniyoruz”

Franz Werfel'in *Musa Dağ'da 40 Gün* romanını anneannem anlatmıştı bana. 1915'te Tehcir'e gitmeyip dağa çıkanlardır. Orada yedi köyün ahalisi, beş bin kişiden beş yüz kişi “Biz Tehcir'e gideriz, devletimize güveniyoruz” demişlerdir ve bir daha geri gelmemişlerdir. Geri kalan dört bin beş yüz kişi dağa çıkmıştır, Musa Dağı'na çıkmıştır. Bütün erzaklarını, yiyeceklerini, hayvanlarını, küçükbaş hayvanlarını filan alarak çıkmışlardır. Orada 40 gün boyunca Osmanlı kuvvetleriyle savaşmışlardır diyeceğim ama kendileri öyle savaşçı insan değillerdir, topları, tüfekleri yoktur. Çok az kişinin evinde işte av tüfekleri, şunlar bunlar vardır, o kadar. O çatışmalarda askerlerden ellerindeki tüfeklerini de almışlardır.

Anneannem ve dedem o dağa nişanlı olarak çıkmışlardır. Babam doğmuştur, bir yaşındadır. Bir yaşındayken çıkmıştır dağa. Öyle çocuk çocuk, papaz mapaz orada 40 gün kalmışlardır. O 40 günün sonunda artık cephaneler filan bitmiştir, tam artık bitecekken pankart yazmışlardır. Orada yabancı öğrenim çok yaygındı. Özellikle Fransızca, İngi-

lizce bilenler çok var. Fransızca bir pankart yazmışlardır, arka taraftan sahile inmiştir bir kısmı. O pankartı asmışlardır ki geçen yabancı gemiler görüp kendilerine yardım etsinler.

Bir Fransız gemisi görmüştür onları, gelip konuşmuştur. Kaptan “Bir hafta dayanın. Tek başıma karar veremem. Danışmam gerekiyor” demiştir. Bir hafta sonra gelip o dört bin beş yüz kişiyi tahliye etmişlerdir. Sahilden Mısır’a... Mısır’da dört sene kalmışlardır. Orada çadır kent kurulmuştur. Orada Fransızlar, İngilizler eğitim almalarını sağlamışlardır; kadınlara kurslar düzenlemişlerdir; çocuklar okula gitmişlerdir; büyük- lere, erkeklere iş olanakları sağlamışlardır. Tabii ki büyük bir çoğunluğu da lejyoner olmuştur. Filistin cephesine, şuna buna gitmişlerdir.

Bu arada mesela annemin babası Kıbrıs’ta fırıncılık yapmıştır. Orada anneannem anneme anlatmış daha sonra, kadınların utanarak sıkılarak gelişlerini... Çünkü yolda tecavüze uğramışlardır ve orada gebedirlere, o gebeliklerinden dolayı çok utanıyorlar ama yapacakları bir şeyleri yok, çünkü onlar canlarına kıyamamışlardır. O kadar da kolay bir şey değildir. O hikâyelerle büyüdük diyebilirim.

Ben bunları *Musa Dağ’da 40 Gün’ü* okumadan önce bilirdim ama okuduktan sonra tabii ki daha farklı şekillerde algıladım. Ondan sonra Lübnan’da bizim köyden gitmiş birinin doktora tezini elde ettim. O da anlatmış; gidişi gelişi, tarihçesini, nereden geldiğini.

Yani benim büyükannem, iki büyük dedem de Musa Dağlıdır ve nereden geldiğimizi tam bilmiyoruz, çünkü ancak 300 yıla kadar geri gidebiliyoruz. Oralıdırlar ama çeşitli yerlerden gelenler olmuştur. 1915’te bile gelenler olmuştur. Hatay Türkiye’ye katıldıktan sonra bir tek köy kaldı orada, bütün hepsi göç etti. Anlatacak o kadar çok şey var ki...

Annem ve babamın hikâyesi çok hazindir. Annem ve babam nenemle dedem döndükten sonra evlenmişlerdir. Annem ilk çocuktur, 1922 doğumludur. Fransız yönetiminde, o köyde okul vardır. Annem köyde ilkokula gitmiştir. Ermenice, Fransızca eğitim almıştır. Türkçeyi sonra öğrenmiştir. Latin harflerini bildiği için okuması çok daha kolay olmuştur ama konuşmayı daha sonra öğrenmiştir. Babam okula gitmemiştir, çünkü o da ailenin büyük çocuklarından biri olmuştur ve çalışıp babaya

yardım etmek zorunda kalmıştır. Annem 17 yaşındayken nişanlanmış-
tır, sevdiği bir insanla... 1939'da herkes köyden gittikten sonra korucu-
luk yapan biriymiş nişanlısı. Yani gidenlerin malları devlete kalmıştır
ve devlet de birkaç kişiyi görevlendirmiştir ki o mallara göz kulak olsun
diye...

“Annem vefat ederse köye götürülmeyi istiyor”

Nişanlısı o işi yapıyormuş ama bir gün annemin dediğine göre Taş-
naklar vurmuşlar kendisini, çünkü babamlar Hınçak'mış. Nişanlısıgil
Hınçak'tır, annemler Hınçak'tır. Ve yedi sene yas tutmuşlardır. Ondan
sonra çok acı bir şekilde, nişanlısının ağabeyiyle ile evlendirmişlerdir.
İkisi de istememişler bu durumu. Annem hiç mutlu olmamıştır.

Bugüne kadar yaşar annem, babam öleli 47 sene oldu. Annem bugün
buradadır, babamın mezarı İstanbul'dadır ama annem vefat ederse
köye götürülmeyi istiyor. Onun deyimiyle annesi babası oradadır ama
biz biliyoruz ki nişanlısı da oradadır. Biz bunu yapmaya gayret edeceğiz.

Annem köydeki okul hayatını en mutlu olduğu dönem olarak adlandırır
zaten. Okulda başarılıymış, sesi çok güzelmiş, onun için bütün tören-
lerde şarkı söylemiş. Çok güzel dans edermiş, hep barbaşı olurmuş.
Gençliğinde de olmuş, sonra da olmuş ve evlendikten sonra da devam
etmiş o barbaşılığı... Okul hayatını anlatır hep, öğretmenini anlatır.
Okul aile birliği kurduklarını, köy halkına bilet sattıklarını, oradan elde
ettikleri parayla öğretmeni her yaz Ermenistan'a gönderdiklerini anla-
tır. Oraya gitsin, yenilikleri öğremsin ki gelip çocuklara öğretsin diye...
Ama 1939'dan sonra her şey değişmiştir. Okul kapanmıştır.

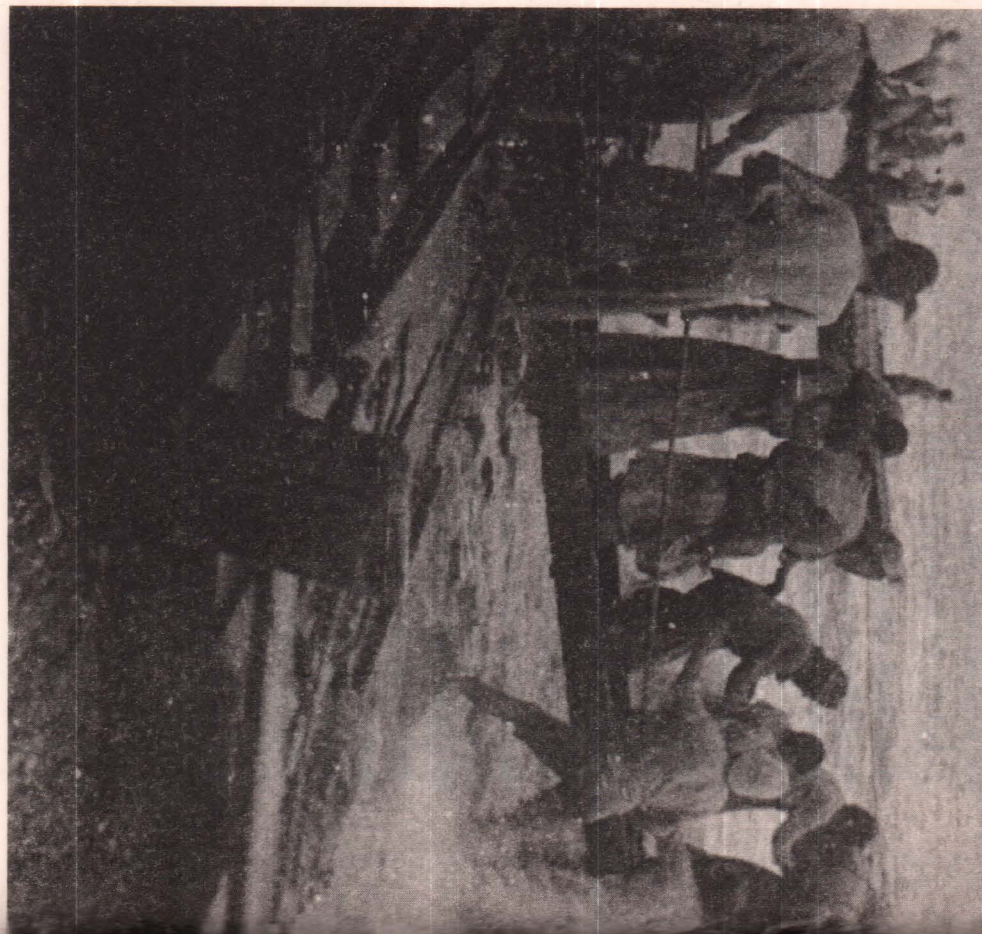
Eşimle Alman Hastanesi'nde tanıştık. Daha önceden de tanırdım ken-
disini, çünkü Tıbrevank Derneği'nin bir folklor ekibi vardı, benim iki ah-
parığım de orada oynamışlardı zaten. Bir sene de ben gitmiştim, orada
da bizim *khosnagımız*, yani sözcümüzdü. Ben çok gençken hep derdim
ki “Benim evliliğim farklı olacak. Benim evliliğim etrafımdakiler gibi
olmayacak.” Çünkü kimi kaynanasını şikâyet ederdi, kimi görümcesi-
ni... Yani böyle olarsa ben evlenmeyeceğim derdim. İstedğim gibi
de oldu.

Bizim köye Varlık Vergisi de 6-7 Eylül de uğramamış. “Bize şöyle yapıldı, böyle yapıldı” diye hiçbir şey anlatılmadı. Olsaydı anlatırlardı. Bizi etkilememiştir ama Kayseri’yi, Sivas’ı etkilemiştir.

İki oğlum var. İkisi de 1915’i anlatan kitapları okusun istemedim. “25’inden sonra okuyacaksın. İyice bilincin yerleşsin, ondan sonra okuyacaksın” dedim ikisine de ama bu hikâyeleri bilirlerdi. İki çocuğum da bilirdi, çünkü anneanneleri anlatırdı. Ben özellikle çocuklarımın yanında konuştururdum annemi. Şarkıları özellikle söyletirdim, bizim lehçemizi konuşturdum, çocuklarım bunu bilsinler, konuşmasalar bile kulakları dolsun, böyle bir lehçemiz olduğunu bilsinler istedim hep.

Hrant Dink’in öyküsü aslında bir sürü insanın öyküsüdür. Buradaki bir sürü Ermeni’nin öyküsüdür daha doğrusu... Burada zannedildiği gibi Ermeniler hep zengin değillerdir, hepsi yağ-bal-şeker içinde yaşamıyorlardır. Büyük çoğunluğunun çok zorlu geçmişi vardır.

Hrant da onlardan biriydi. Onun bu konuları özellikle böyle dile getirmesi Türkiye için bir dönüm noktasıydı. Agos’un kurulması gerçek anlamda bir uyanıştı. Hrant Dink’le her düşüncesini paylaşıyorduk diyemem. Bazı konularda tabii ki ayrılırsın edersin, ama çıkışını hep destekledik. Cenaze günü çok öfkeliydim. Hrant’ın resmi hep göğsümdeydi. Hep bakıyordum ki biri laf etsin. Biri laf ederse tartışmayacaktım, kavga edecektim. Ama kimse bir şey diyemedi, belki suratımdan mı yansıyordu, bilmiyorum ama çok gergindim. Kumkapı’ya kadar gittim. Mezarlığa gitmedim, oradan eve döndüm çünkü. Ne bileyim, çok büyük bir uyanış oldu. Orada Halaçoğlu’nun dediği gibi herkes Ermeni değildi. Bir sürü insan o acıyı hissedip geldi ve bu beni çok etkiledi. Çünkü ben her zaman Kürtlere de, Türklere de biraz mesafeli olmak gerekir diye düşünürdüm, hep bir mesafe olması gerektiğine inanırdım ama Hrant’ın cenazesinden sonra o kadar değil... Biliyorum ki şimdi bir sürü insan benimle aynı sıkıntıyı hissediyor. Bir sürü insan Türk olmasına rağmen azınlık hissediyor kendini Türkiye’de.

“ERMENİ’YSEN DOKTOR OLACAKSIN”

1941’de Amasya’nın Gümüşhacıköy kazasında doğdum. Gümüşhacıköy’de Ermeniler Çay Mahallesi’nde otururlardı. Ben de o mahallede doğdum. Mahallenin eski ismi Kilise Mahallesi’dir. Daha sonra Çay Mahallesi olmuş. Doğup büyüdüğüm yıllarda Gümüşhacıköy’ün köylerinde hiç Ermeni yaşamıyordu, hepimiz merkezdeydik. Köylerde daha çok Balkan göçmenleri yaşırdı. O zamanlar Gümüşhacıköy’ün nüfusu 10 bin kadardı. Amasya’ya 60, Merzifon’a 20 kilometre uzaklıktaydı.

Ben önce çiftçilikle, sonra dokumacılıkla uğraşan bir ailenin çocuğuyum. Babam aslında Fırat boylarından, olaylardan, karmaşalardan sonra sürülüp Tokat’ın Zile kazasına gelmiş, orada ikamet eden bir ailenin çocuğu. Babam, Zile’ye gelmeden önce neler yaşamışlar, pek anlatmazdı, anlatmayı sevmezdi ama Kemaliye civarlarındaki Pingyan köyünden olduklarını biliyorum.

Babam ilk evliliğini Zile’de yapmış, abimin doğumunda karısı ölmüş. Annemin ailesi ise Gümüşhacıköylü. Babam annemi tavsiye üzerine, Zile’den Gümüşhacıköy’e gelerek istemiş ve orada da evlenmişler. O sıralar babam 35 yaşında, annem de 15. O kadar yaş farkına rağmen

1 Bugün Sivas’ın Divriği ilçesine bağlı Adatepe köyü.

anneannemin annemi babama vermesinin nedeni de şu: Selanik'ten Gümüşhacıköy'e muhacirler gelmiş. Devlet bunları gayrimüslimlerin evlerine yerleştirmeye başlamış. Annemlerin evine gelip bakmışlar, "Bu evi bir göçmen aileyle paylaşacaksınız" demişler. Anneannem de mecburen kabul etmiş, ne yapsın...

Babam annemi isteyince, anneannem "Nasil vermeyeyim, muhacirler geldi, birlikte oturuyoruz. Kızım da çok genç. Ne olur ne olmaz. Bu çocuk da Ermeni, üstelik çiftçi. Bizim de tarlamız, bağımız var" demiş. İşte böyle vermişler annemi babama...

Babam evlenince Gümüşhacıköy'de kalmış ve uzun süre çiftçilikle uğraşmış. Çay Mahallesi'nde buğday, arpa ekmişler. Anneannemin bağı varmış. Bir süre, sonra bu sefer "Bağın yarısını siz kullanacaksınız, yarısını da o gelen yurttaşlarımız kullanacak" demişler. Anneannem di-yordu ki "Senelerce bağın yarı üzümünü biz kestik, yarısını onlar kesti. Ben bağıma bakıyorum, ediyorum, masrafını veriyorum, onlar yarısını kesip yiyordu." Bakmışlar olmayacak, evden ayrılıp başka bir eve taşınmışlar.

Anneannemin kocası yani dedem Osmanlı-Rus Savaşı'nda askere alınıyor. Batum'da esir düşüyor. Bir daha da kendisinden haber alınamıyor. Anneannem, annem ve dayımla, iki çocuğuyla dul kalıyor. Dayım da tüberkülozdan ölünce annemle birlikte ana kız yalnız kalıyorlar. Anneannemin kardeşleri, akrabalarının neredeyse tamamı 1915'te bir gecede toplanmış, götürölüp derelerde boğazlanmış.

1920'lerde de Gümüşhacıköy'de katliam oluyor ama bu daha sınırlı bir katliam. Topal Osman'ın çetesi Amasya civarına geliyor ama asıl katliamı Merzifon'da yapıyorlar. "Gümüşhacıköy'e de gelelim mi?" diye haber gönderiyorlar. Gümüşhacıköy'deki eşraf da "Burada pek Ermeni kalmadı, gelmeyin" diyor. Bu arada zaten eli silah tutan genç, gürbüz Ermenilerin hepsi öldürölmiş Gümüşhacıköy'de. Babama "Sen sarık sar, git bağda üç-beş gün saklan" diyorlar. Annemle anneannemin ellerine de birer Kuran tutuşturup Kuran kursuna yolluyorlar. Onlar da çete bölgeden uzaklaşana kadar öyle yaşıyorlar.

Bu olaylar geçince hayatları normale dönüyor. Anneannem de bizimle

birlikte yaşırdı. Babamın ilk karısından olan ağabeyim ve annemden olan biz iki erkek kardeş aynı evde yaşırdık. Ağabeyim herhalde üvey anneden rahatsız oldu, İstanbul'a, amcamın yanına gitti. Amcam o zamanlar İstanbul'da pansiyon işletiyormuş. O zamanlar ilkokuldayız, Gümüşhacıköy Mehmetpaşa İlkokulu'nda okuyoruz. Tabii, artık Ermeni okulu filan kalmamış. Mahalledeki kiliseyi okula çevirmişler, biz de orada okuyoruz.

Köprülü'nün arpalığı

Köprülü Mehmet Paşa'nın arpalığı imiş bizim orası ova olduğu için, bütün taburun hayvanlarının otları oradan biçilirmiş, çok verimli bir ovaymış orası. Dolayısıyla Köprülü Mehmet Paşa'nın ismini koymuşlar okula. Okulun yerinde daha önce hem kız okulu var, hem de erkek okulu. Aynı zamanda da kilise var, fakat ben kilisenin sadece duvarlarını hatırlıyorum. Kilise yıkılmış, okul da yıkılmış, yerine de Mehmetpaşa İlkokulu diye bir okul yapmışlar.

6-7 Eylül 1955'te Gümüşhacıköy'deydim. Ortaokuldayım. Amcam ve ağabeyim de bizimle yaşıyordu o zamanlar. Anneannem dedi ki "Hemen kapının ipini içeri alın, kapıyı kilitleyin!" O zamanlar kapılarda zil filan olmazdı, ipler vardı. İpi çektiğiniz zaman kapı açılır, girersiniz. İlişkilerimiz böyleydi yani, rahattık, kapılarımız açıktı. Komşularımızla ilişkilerimiz iyiydi, bir yerlere gittiğimiz zaman annem anahtarı onlara bırakırdı. Hem Müslüman komşularımız vardı, hem de Ermeni komşularımız. Öyle içli dışlıydık. Biz oralarda olduğumuz zamanlarda bayramlarda, kutsal günlerimizde, yani dini günlerimizde, rahatsız olurduk. Şöyle ki, aşırı milliyetçi gruplar vardı. Daha sonra onlar ilçenin MHP tabanını oluşturdular. O zamanlar Kıbrıs olayları da vardı. Makarios'un kuklaları yakılır, sokaklarda gezilir, "Kahrolsun Kıbrıs! Kahrolsun Hristiyanlar! Kahrolsun Ermeniler!" diye bağırırlardı. Anneannem hemen "Aman ortada durmayın, gelin içeri" diyerek bizi sokaktan toplardı. Bayramlarımızda kapılarımıza kedi-köpek leşleri asılırdı. Ben bunu gözümle gördüm. Biz her zaman bayramlarımızı kutlardık, onlar da her şeyimizi bilirlerdi. Kilise yok o zaman. Kendi aramızda kutlardık bayramlarımızı. İçimizden Ermenice bilen yaşlılar

kutsal kitaptan ayetler okuyorlardı. Bir evde toplanıyorduk, bir de işte Hayrmer² diyorduk, bir amentümüz vardı, onu söylüyorduk. Allahımıza dua ediyorduk. Cenazelerimiz olduğu zaman papaz ayarında bir adam vardı, Püzant diye. Allah rahmet eylesin, cenazeleri o okuyup kaldırır-
dı. Yalnız vaftizimiz olduğu zaman İstanbul'dan papaz gelirdi. Bizi on-
lar vaftiz ederdi. Biliyorsunuz, bizim Hristiyanlığa geçişimizde vaftiz
vardır, Müslümanlıktaki sünnete tekabül eden...

Zadik'te, yani bizim Paskalyamızda yumurta boyardık. Çocukken ben
ev ev gezerdim, el öpmeye giderdim. Hatta böyle torbalarla yumurta
topladığım da olmuştur. Onları götürürdüm, Müslüman komşularımı-
za da verirdik. Komşularımızla orada herhangi bir olumsuzluk olma-
mıştır ama yine de baskı vardı. Biz mesela öğrenciydik, sokağa belli
bir saatten sonra çıkamazdık. Anneannem, "Artık sokaklarda şeytan
gezer. Aman, babanız da gelecek, sakın sokağa çıkmayın" derdi. Biz
de babamızın gelmesini beklerdik. Akşam olunca kahveye filan gider-
di babam. Babam bir süre sonra çiftçilikten dokumacılığa geçti. Bütün
gün dokuma dokurdu, sıkılırsa da kahveye gider, kâğıt oynardı arka-
daşlarıyla. Kahveye Müslüman da gelirdi, Ermeni de. Biz sokağa çıka-
mazdık, ancak babamızla beraber çıkabilirdik.

Kapımıza kedi-köpek koyanları bilirdik, onlar komşularımız değildi.
Onlar yukarı mahallelerden gelirdi. Bizim mahallede daha çok Aleviler
yaşardı. Dolayısıyla Alevilerle ilişkilerimiz daha iyiydi. Yukarı mahalle-
lerde yaşayanlar Sünnilerdi. Alevi mahallesi ayrıydı, Sünni mahallesi
ayrı. Adatepe Mahallesi tamamen Alevi'ydi. Yukarıda Artıkabat Ma-
hallesi vardı, orası da tamamen Sünni'ydi, tamamen ayrı yaşarlardı.
Bizim mahallemiz eski Kilise Mahallesiydi. Bizde de Ermenilerle Ale-
viler birlikte yaşardı.

Gümüşhacıköy'den Tıbrevank'a

Ben ilkokula 1951-52 senesinde başladım, 55 senesinde bitirdim.
55'ten sonra Gümüşhacıköy Ortaokulu'na gittim. Gümüşhacıköy
Ortaokulu'nu 1957 senesinde bitirince babam "Ben seni okutamam"

2 'Göklerdeki Babamız' duası.

dedi. Ben okumak istiyorum, lise yok. “Ben seni Samsun’a da, Çorum’a da gönderemem, başının çaresine bak” dedi babam. Ne olacak? Babamın bir arkadaşı vardı, Garabet isminde bir adam, Esnaf Kefalet Kooperatifi’nde sekreterdi. Bu adam zamanında Merzifon’da kolejde okumuş. Çok kültürlü bir adamdı, Allah rahmet eylesin. Babama “Garabet Amca’ya gidelim, bir fikir danışalım” dedim. Garabet Amca, babama “Sen merak etme, ben İstanbul Ermeni Patrikhanesi’ne mektup yazarım şimdi. Bu çocuğun okuması lazım” dedi. Benim gözlerim parladı tabii. Müracaatımız yapıldı. Notlarımı, diploma suretini gönderdik. 1957’de Surp Haç Ermeni Lisesi’ne yani Tıbrevank’a kabul edildim.

Tıbrevank’ta yatılı okumaya başladım. Ama Ermenice bilmiyorum. Anadolu Ermenicesi tabir ettiğimiz, daha çok Hayastan [Ermenistan] şivesine benzeyen bir Ermenicedir bizim oranın Ermenicesi. Batı Ermenicesinden ayırdır. Doğu Ermenicesini benimsemiş bizimkiler, onu işte çat pat biliyordum. Liseye geldim, çocuklar mesafe almışlar, şiir tercüme ediyorlar, işte bir konu veriyorlar, yazıyorlar, ben bunlardan bihaber... Vartan Gomikyan isminde bir öğretmenimiz vardı, dış tabibiydi, “Senin temelin var, sen bir şeyler yapabilirsin. Sana birtakım kitaplar tavsiye edeyim, bu kitapları al, buradan başla” dedi. Bir de o zaman bir belletmenimiz vardı, gece bizim yanımızda kalırdı, derslerimize yardımcı olurdu. Gece ders çalışırken onun yanına gidip gelerek başladım Ermeniceyi sökmeye, yavaş yavaş. Acaryan isminde bir hocamız vardı, Allah rahmet eylesin, onun da bana çok büyük katkıları olmuştur. O da İngilizceyi Ermenice anlatıyordu. Ben Ermenice bilmiyorum, nasıl İngilizce öğreneceğim! O ders anlatıyor, ben not tutuyorum, akşam mütalaa zamanlarında onları çalışıyorum. Böylece İngilizceyi de öğrenmeye başladım. Dolayısıyla, o kadın bana hem İngilizceyi hem de Ermeniceyi öğretmiş oldu. Böylece liseyi bitirdim.

1961’de liseden mezun oldum. Bu arada annem, babam, kardeşim Gümüşhacıköy’de. Üniversite sınavlarına amcamların evinde kalarak hazırlandım. Ağabeyim de orada kalıyordu. Amcam o yıl ölünce, ağabeyim de evlilik hazırlıkları yapıyordu, yengem bana “Burada kal da ben de yalnız kalmayayım” dedi.

Ben aslında coğrafyacı olmak istiyordum. Babamlar dedi ki, “Coğrafya

öğretmeni olup ne yapacaksın? Aç kalırsın, iş bulamazsın. Doktor ol, doktorluk her zaman geçerlidir.” Benim de aklıma yattı. Tıp yazdım ve kazandım. 1962’de İstanbul Çapa Tıp Fakültesi’ne başladım. Altı yılda okulu bitirdim ve Vakıf Gureba Hastanesi’nde üroloji ihtisası yaptım. O dönemler çalkantılı dönemlerdi. Üniversitede rahat olamıyorduk, çünkü hep sivil polisler arkamızdaydı, etrafta geziniyorlardı. Benim hiç siyasi eğilimim olmadı, bugün de yoktur, ben siyasi eğilimlerin dışında olurum daima. Ağabeyim hep tembihlerdi, “Aman oğlum, sen buraya okumaya geldin, sen adam olmalısın, sen hayata kendini hazırlayacaksın, öyle işlere girme, karışma, öyle işler olduğu zaman bırak eve gel” derdi. Biz Beyazıt’ta, Tıp Fakültesi’nin karşısında, Eczacılık Fakültesi’nin yanında Tıp’ın büyük bir kütüphanesi vardı, oradaydık ekseriyetle. Kitapları, eksikleri oradan alırdık, çünkü her kitap çok büyük bir masraftı benim için. Mesela 50 lira, 40 lira benim için çok büyük bir paraydı o gün için, onu verecek durumda değildim.

Okulda Ermeni olduğum için pek fazla haksızlığa uğradığım olmadı. Ama mesela Osman diye bir asistanımız vardı. Yaptığım ödevleri sürekli geri çeviriyordu. En sonunda “Artın ne demek ya? Bu ne biçim isim? Hiç duymadım” dedi. Sonra çalıştım, sınava girip o dersten geçtim. Asistan olduğu için bir şey yapamadı. Bir daha da karşılaşmadık. Bunun dışında hatırladığım bir ayrımcılık yok. Üniversitede her kesimden arkadaşım oldu. Alevisi de oldu, Kürdü de oldu. Genellikle ben uyusal olduğum için, arkadaş sever olduğum için kimseyle dalaşmadım, tartışmadım.

“Hani bize bakacaktın?”

İhtisasımı Vakıf Gureba Hastanesi’nde yaptım. Bizim zamanımızda mecburi hizmet yoktu. Okulu bitirdikten sonra üroloji şefim dedi ki “Ben Beyoğlu Hastanesi’ne gideceğim, oraya başvurup bana baş asistan olur musun?” Şefimle beraber Beyoğlu Belediye Hastanesi’ne geldik. Orada 1976 senesine kadar çalıştım, baş asistanlığımı da bitirdim. Aynı yıl görücü usulüyle bugünkü eşimle evlendim. Evlenmeden önce aslında Almanya’ya gitmeye niyetlendim ama annem “Biz oğlumuz doktor oluyor diye seviniyoruz, bize bakacak edecek diye bekliyoruz,

sen Almanya'ya gidecekmişsin. Neyin nesi, neyin fesi?" deyince Almanya sevdasından vazgeçtim. Bu arada annemler de Gümüşhacıköy'den İstanbul'a taşındılar. Feriköy'de müstakil bir ev aldık, hep birlikte orada oturmaya başladık.

Meslek hayatımda devlet hastanelerinde başladım, sonra aradaki gelir farkından dolayı özel hastanelere geçtim. Doktor olarak ayrımcılığa uğradığımı söyleyemem. Tam tersi, Ermeni olmanın faydasını da çok gördüm. Hastalar "Bu Ermeni'dir. Daha iyi bilir, daha iyi bakar" diye çok defa beni diğer doktorlara tercih ettiler. Bu sadece bana özgü de değildir. Diğer Ermeni doktorların da böyle çok hikâyesi vardır. Halen bir şirkette tıp danışmanı olarak çalışıyorum.

1976'nın sonunda oğlum doğdu. Makine mühendisi oldu. ABD'ye gitmek istedi. Gönderdik. Orada yüksek ihtisas yaptıktan sonra 10 yıl Ford'da çalıştı. Daha sonra Londra'ya geçti. Orada para piyasalarında iki yıl çalıştı. Sonra Türkiye'ye dönmek istedi. Şimdi Anadolu'da otomobil aksamaları üreten, 1500 işçinin çalıştığı bir fabrikası var.

Oğlum Amerika'ya gitmeden önce bir kız arkadaşıyla mektuplaşıyordu. Annesiyle duyduk ki Amerika'dan da mektuplaşıyorlar. Bir yılbaşında geldiğinde dedim ki "Sen bu kızla üç-dört yıldır mektuplaşıyorsun. Ayrıptır, o da bizim kızımız sayılır. Gidelim, isteyelim." Böylece gittik istedik.

Oğlum eğer Ermeni'yle değil bir Türk'le evlenseydi sıcak bakmazdım. Gerçi şimdi dünya globalleşti, her şey eşit filan deseler de benim ırkımın kaybolmasını istemezdim. Dünyadaki toplam nüfusumuz 10 milyon kadar. Dolayısıyla bugün Ermenice kaybolan diller ve kaybolan halklar arasında diye düşünüyorum. Benim ırkımın azalmasını, yok olmasını istemiyorum. Bir ırktır, bir dildir, onun yaşamasını istiyorum. Bizim halkımız tarihte çok büyük badireler atlatmış. Yaşam mücadelesi vermiş, at gübresi içinden arpa yemiş bir toplumuz. Bunları kimseye kinim, nefretim olduğu için söylüyor değilim. Kendi ırkımı korumak, onu yaşatmak açısından bunları söylüyorum.

Ben insana insanca bakan bir insanım. İnsanı insanca seviyorum. Şu gökkubbenin altında hepimiz Adem'in torunlarıyız ama ben herkesin

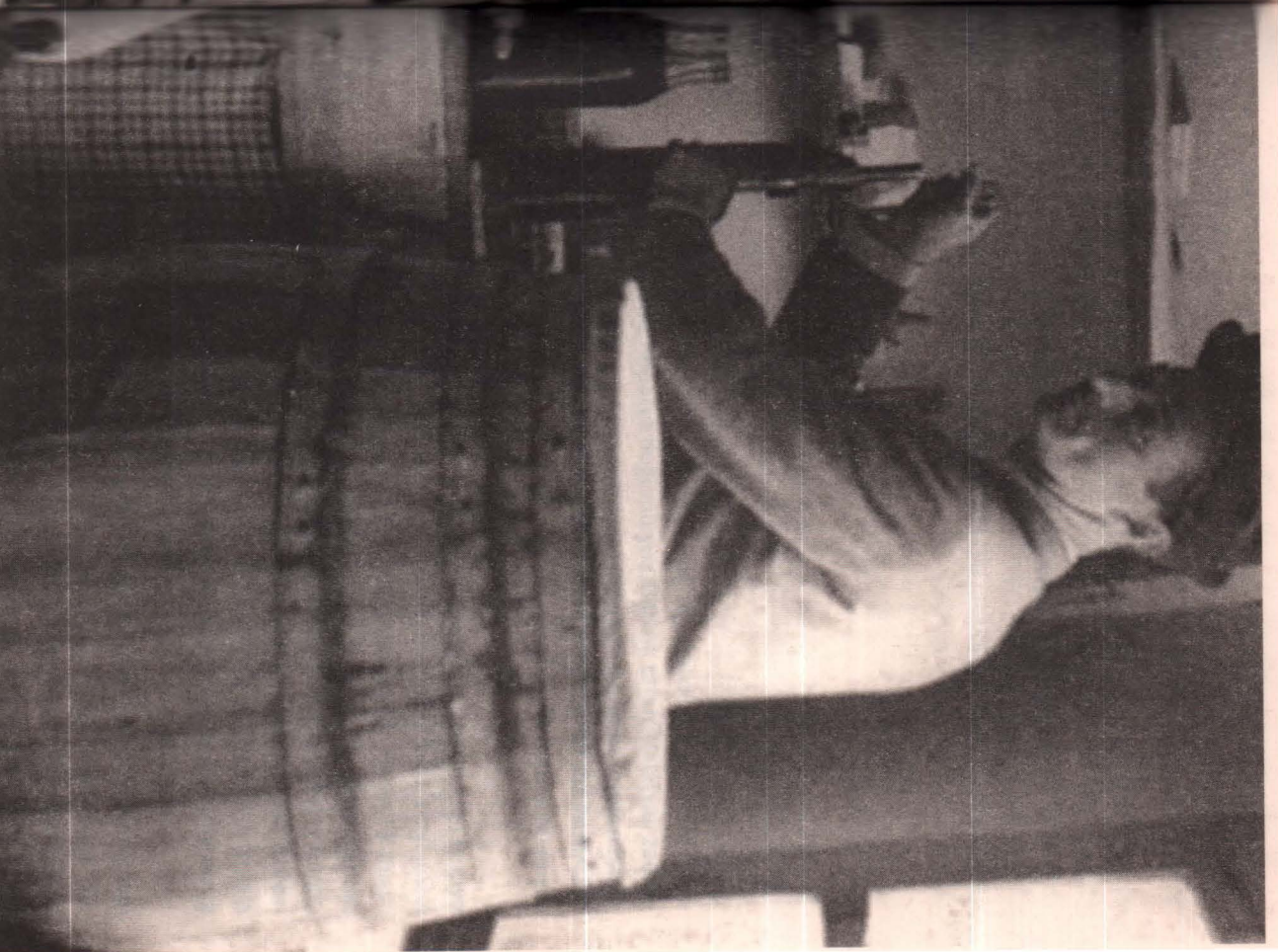
kendi ırkından insanlarla birlikte olmasının daha sağlıklı olacağına, bu şekilde geleceğin daha iyi olacağına inananlardanım. Oğlum Ermeni olmayan ama Hristiyan olan bir kızla evlenseydi, Müslüman'la evlenmesine tercih ederdim. Neticede aynı dinin mensupları olurlardı. Ama her şeye rağmen bir Rum'la ya da bir Süryani'yle evlenmesindense bir Ermeni'yle evlenmesini tercih ederim, çünkü ırkım az, küçüğüz. Kaybolmak niyetinde değiliz, bizim yaşamamız lazım, çoğalmamız lazım, kültürümüz olsun, dilimiz olsun, geçerli olması lazım. Onun için benim ırkımın başka ırklarla karışmasına karşıyım. İnsani yönden demiyorum, o ayrı. O olur, şu olur, dört dörtlük karıma da bakar, kızıma da bakar, ama benim ırkım kayboluyor mesela burada, asimile oluyorum ben. Ben kayboluyorum, benim kaybolmamam lazım. Atalarım saygısızlık yapmış oluyorum öyle olursa. Zaman içinde eriyorum, kayboluyorum. Türkiye'de 50 bin civarında nüfus var, kaç sene daha dayanır bu Ermeni bu gidişe?

“Bu bizim için kötü bir yol”

Siz Türk-Ermeni evliliklerini biliyorsunuz değil mi? Bu bizim için kötü bir yol. Kendi ırkımın korunmasından yanayım. Bunun milliyetçilikle uzaktan yakından alakası yok. Ben bir defa tıp adamıyım, gönül adamıyım, insanı seven, insana hizmet eden biriyim. Ben Türk'e iğne yapmayacağım da Ermeni'ye yapacağım, böyle bir şey yok. Benim karşıma gelen herkes Tanrı'nın yarattığıdır, ona ne yapmam gerekirse, kafam, yapım, aldığım eğitim gereği onu yaparım. Ama mesela Erzincan'a gittiğimde içim parçalandı. Erzincan Hastanesi'nde bütün Ermenileri toplamışlar, o zaman tifo, tifüs salgını var, aşı geliştirmek istiyorlar, Ermeni denekler üzerinde denemişler. Bunu yapan adamı profesör yapmış, mikrobiyoloji enstitüsünde kürsü vermişlerdir, hoca olmuştur. Böyle bir şey vahşice geldi bana. Burada bir şeyler yapılıyor ve yapılan şeylerden hiç kimse hicap duymuyor, hiç kimse utanmıyor, hiç kimse “Rezil oldum” demiyor, hiç kimse “Tarihi sakladım, tarihi yok ettim, belgeleri yok ettim” diyemiyor.

Hrant Dink işte bu üstü örtülenleri konuşmaya başladı. Bizim cemaatten hiç kimse, hiçbir şey söyleyemiyordu, sinmişti herkes. Hrant bu

sinmişliğı yırttı. Hrant biliyordu başına ne geleceğini ama buna rağmen söyledi. Hrant bu işin öncülüğünü yaptı. Türk aydınları “Ne oldu, neyin nesi?” diye araştırmaya başladılar. Dolayısıyla buna gönül veren bir kitle ortaya çıktı. Nereye kadar gidecek? En azından bir daha “Yapmadık” lafı olmayacak. “Bütün yapılanlardan özür diliyoruz” diyebilse Türk küçülür mü? Koca Türkiye Cumhuriyeti küçülür mü? Bana göre küçülmez, aksine yücelir. Büyük Türkiye’ye de bu yakışır.

MALATYA'DA ERMENİ OLMAK

1950 yılında doğdum. Biz dört kız, iki oğlan, altı kardeşiz; ben dördüncüyüm. Hepimiz Malatya doğumluyuz. Babam tarafı Malatyalı zannedersem. Babamlar dört kardeş, iki kız iki erkek. Annemin annesi Baydazar, Arapgirli; babası Ohannes, Gürünlü. Üç oğlan, bir kız kardeşler. Annemin adı Marika. Seferberlikte mi tanışmışlar, o kadarını bilemiyorum. Dedemin adı Ohannes; iki erkek, iki kız kardeşlermiş.

Bugüne kadar hep Malatya'da yaşadım. Aşağıdaki mahalleden buraya 1966'da gelin geldim. 46 senedir de buradayım. Çocukluğum çok güzel geçti. Evlerimiz hep bahçeliydi. Bahçelerde oynardık. Ermeni komşularımız çoktu. Bizim sokağın içinde 11-12 ev Ermeni'ydi. Hepsi gittiler. Burada Protestan kilisesi vardı. Dedem Ohannes Protestan'dı. Annem, rahmetli, çok dinine düşküncü, hep oturur duasını yapardı. Biz 'Protestan' da demezdik, 'Pırot' diye bilirdim. Onlardan duyduğum öyle ama biz Ermeni Ortodoks'uz. Diyarbakır Kilisesi'ne kayıtlıydık ama bizim kâğıtlarımız falan Patrikhane'den gelir.

14 yaşımdan bir ay almıştım ki okuldan alıp evlendirdiler beni. Okuldan geldim ki evde bir sürü kadın, "Seni verdik, nişanladık, hadi el öp!" Yüzük taktılar, bilezik taktılar. Ağlaya ağlaya gözüm patladı. Yüzüğü taktılar, onlar daha evdeyken yüzüğü çıkardım. 14'ün içindeydim. Erkek

tarafının büyük kadınları gelmişti, erkek yoktu. “Kim?” diye sormadım. Kelse de, körse de gideceksin, eskiden böyleydi. Ablam 14 yaşında anne olmuştu. Bir kız 18 yaşına geldi mi evde kalmış derlerdi.

Kocam ilk görüşüm de komik oldu. Bir arkadaşım la bankta oturmuşuz. “Kız, nişanlin geliyor!” dedi. Ben onu her gün görüyordum. Bizim evin oralardan geçerd. “Amaaan, ben bunu her gün görüyordum” dedim. O 31 yaşındaydı, ben 14, hiç konduramadım. Evlenmeden önce bir gün sinemaya götürdüler. Eltim ayarladı, bir grup olarak sinemaya gittik. Baktım nişanlim da arka sırada oturmuş.

Eşim İstanbul’da tıp okurken 4. sınıftan ayrılmış. Biraz rahatsızlanmış, hocası demiş ki “Biraz dinlen”. O da askere gitmiş. Bir daha da dönmedi okula. Sonra beni aldı işte. Burada babası kuyumcuydu, ağabeyiyle beraber babasının işini devam ettirdiler. Şimdi emekli.

Düğünümü doğru dürüst hatırlamıyorum bile. Kadınlar toplandı, gelinlik biçtiler. Oğlan tarafı kızları toplar, tandır ekmeği yaparlar. Kız tarafı da çeyizleri yıkar, ütüler getirir. Başka da bir şey hatırlamıyorum. Düğün günü o kadar ağır bir grip olmuşum ki herkes “Gelinin ağlaya ağlaya gözü şişmiş” dedi. Halbuki ben griptim. Bu eve gelin geldim. Papaz da bu eve geldi.

Kaynanam, kayınbabam, kaynım, eltim, iki de onun çocuğu, bir de biz ikimiz, sekiz kişiydik. Beş yıl bulaşık yıka, çamaşır yıka, onlara hizmet et... Üç yıl sonra kızım oldu, sonra da oğlum. Kızım İstanbul’da iktisat okudu, sonra buraya döndü. 10 yıl çalıştı, iyi de para alıyordu, sonra dininden dolayı çıkardılar. Başa gelen müdür Fethullahçıymış, galiba ondan çıkardılar. Kızımdan sonra başkalarını da çıkardılar. Daha sonra oturdu, çocuklarını büyüttü. Oğlum Diyarbakır’da tıp okudu, şimdi İstanbul’da doktorluk yapıyor. Kızım da burada evlendi. Alenen düğün de ettik. Öyle kendimizi saklamadık burada. Kızımın iki çocuğu oldu, Sarkis ile Avedis. Büyük torun doğunca dedim ki “Öyle bir isim koyun ki hem onlara uysun, hem bize.” Babamız dedi ki “Niye? Dedemizin ismi konacak, Sarkis’tir, Sarkis olacak, bu kadar.” Çocukların vaftizi de burada oldu. Vaftiz yemeğini de burada yaptık. Resimlerimiz var.

Ermeniceyi ben pat çat biliyorum ama çocuklarım bilmiyor. Biz ilkokul

bire gidene kadar evimizde pek Türkçe konuşulmazdı. İlkokula gittikten sonra Türkçe öğrendik. Dedem, ninem çok iyi Ermenice bilirdi. Malatya'da Türklerden de vardı Ermenice bilen.

“Ermeniler sonradan gitti”

Eskiden mahallemizde Müslüman da vardı, Alevi de vardı. Biz bilmiyorduk ki Müslüman mı, Alevi mi, Ermeni mi... Öyle bir kaynaşmıştık. Sonradan Ermeniler de gitti, ayırım oldu o zamanlar. Mesela bu mahallenin en büyüğü benim beyim. Hâlâ Ramazan Bayramı olur, gelirler. Gelirlerse de “Biliyoruz, sizin bayramınız değil ama mahallenin büyüğünüz diye geldik” derler, saygı olarak yani. Bizim bayramımızda da gelirler, öyle ayırımımız yok bizim.

Ayırımımız yok ama yine de çocuklarım bir Türk'le evlenmek istese kabul etmezdim. Siyahla beyazı yan yana koy... Çok iyi insanlar ama bir yerde hem o mahcup oluyor, hem sen. Bir konuşma esnasında, en basiti, bir Ermeni bir şey söylüyor, yahut öteki birden bir şey söylüyor, olmaz yani... Burada güzel bir ortam var ama herkes kendi dinini bilir. Bazen anne baba dinlemeyip kaçan da oluyor. Mesela bir adam vardı, kızı kaçmıştı, ölene kadar konuşmadı kızıyla.

Gençken ben de İstanbul'da yaşamak isterdim ama şimdi istemem. O kalabalığa alışamadım bir türlü. Bakıyorum İstanbul'da da kimse kimseyle çok görüşemiyor ki... Mesela oğlum evlendiğinde 40 gün İstanbul'da kaldım. O zaman anladım bunu. Burada komşularım var. Ermeni komşularım da var, Süryani komşularım da var.

Süryaniler de bizim gibi açık yaşıyorlar. Kendilerini gizlemiyorlar yani. Eskiden Süryani-Ermeni ayrımı bilmezdik zaten. Hepimiz Hristiyan olarak yaşadık. Sonradan konuşulmaya başladı bu Süryani-Ermeni meselesi.

Zirve Yayınevi'ndeki katliama kadar buralarda misyonerlik yapıldığını da bilmezdik. Misyonerlik yapmışlarsa tepki görmüşlerdir buralarda, ama çok üzüldüm. Kesmek ne demek...

Biz öyle misyonerlik filan bilmeyiz. Dinimizi kendi evimizde yaşarız. Orucumu da tutarım. Ermenicem okuyacak kadar iyi değil ama Türkçe

İncil de okurum. Eşim de inançlıdır ama oruç tutmuyor. Birkaç komşu beraber oruç tutarız, birbirimize davetler veriz. Ölülerimizi burada defnediyoruz. Papaz gelir, Ermeni mezarlığında duamızı okuruz.

Malatya’da kimse kimseye karışmıyor, kozmopolit. Çok kapalı da var, çok açık da var. Ama bazı kişi Malatya’yı kötülüyor, duyuyorum. “Aaa, Malatya’da açık gezemezsin...” Tabii ki çok da gezemem yani açık, nereye gidiyorsan oraya uyacaksın. Dört dörtlük desem, hiçbir yer dört dörtlük değil, ama bize karşı yaptıkları da bir şey yok.

“Malatyalı yaşlıların hepsi İstanbul’da”

Mahallede öyle çok yaşlı biri kalmadığı için geçmiş olaylar da konuşulmuyor. En yaşlıları benim, ben de 61 yaşındayım. Yaşlıların hepsi öldü. Bir yaşlı komşumuz vardı, dikiş dikerdi. 23 Nisan’da bayrama gittiğimizde çok sinirlenirdi. “Gidin, gidin, çektiydikleri yetmiyor, siz onlara bayram edin” derdi. Onu hatırlıyorum. Demek onlar yaşadı, gördü. Yaşlılar daha çok İstanbul’da, burada kimse yok. İstanbul’da çok Malatyalı yaşlı var. Burada babaannesi, anneannesi Ermeni olan çok var. Bir komşum vardı, çok da severim, beyinin anneannesi Ermeni’ymiş. Bir Ermeni akrasıyla karşılaşınca konuşur ağlaşırlarmış. Yani inkâr eden yok, dönükse “Dönüğüm” diyor. Malatya’da, özellikle eski Malatya’da çok dönük vardır.

Beyim de eskileri çok bilmez. Kayınbabamla çok yaşamadım, yedi aylık gelindim vefat ettiğinde. Kayınvalidem 93 yaşında öldü ama pek öyle anlatmazdı. Hep derdi ki “Dereye düşmüşüm, ölmemişim.” Ermenice bilen olursa onunla konuşurdu. Evde bizimle konuşmazdı.

Geçmişle ilgili affedemediğim bir şey yok ama Hrant Dink’in ölümünden sonra Ermeni toplumu affedemedim hiç. Hrant’ın bir mahkemesini ben takip ettim. Hani yumurta attılar ya... O zaman bizim Ermeni toplumu neredeydi? Bu kadar kaynaştılar, kilisede gördüm, cenazesinde gördüm, kırkında, senesinde, çok güzel... Ben bunu dillendirdiğimde tepki aldım, “O zaman neredeydiniz? Niye yanında olmadınız?” dedim. “E biz de korkuyorduk” dediler. Korkuyordun da şimdi niye geldin? Kalabalık olunca mı korkulmuyor? Ben o zaman çok üzülüm. Öldükten sonra mı Hrant var? Benim düşüncem bu, başka da bir şey bilmiyorum.

Hrant ölmeden bir gün önce İstanbul'daydım. Agos'ta 'Güvercin tedirginliği' diye bir yazı okudum. O zaman hissettim. Yanımda bir akrabam vardı. "Hiç iyi etmiyor Hrant kendine" dedim. Bize karşı bizi korudu, bizi ortaya çıkarttı ama yalnız bırakıldı.

Bu "özür diliyoruz" kampanyaları filan var ya, bunların samimiyetine inanıyorum. Yeni kuşaklar geliyor, umutluyum. "Türkiye 1915'i kabul etsin" diyorlar. Bana sorarsan, etse ne olur, etmese ne olur... Bundan sonrasına baksınlar. Ben de isterim Türkiye 1915'i tanısin ama önemli olan bundan sonrası. Çocuklarımız daha iyi, daha mutlu yaşasın. Bu olmadıktan sonra Türkiye tanısa ne olur, tanımasa ne olur... Ben de size soruyorum.

20. yüzyıl başında Malatya'da Ermeniler

“DOĞUBAYAZIT’TA NEDEN ÇOK SİVRİSİNEK VAR, BİLİYOR MUSUN?”

1953’te Kayseri’de doğdum. Babamın tarafı Kayseri’ye 25-30 kilometre uzaklıktaki, Yozgat’a bağlı Boğazlıyan’ın Uzunlu köyünden. Bugün ilçe olmuş orası. Babamlar 1926’da Kayseri’ye gelmiş. Babamın tarafı, bağları olan, varlıklı bir aile. O zamanlar Uzunlu, bağları olan bir yermiş. Bizimkiler de şarapçılıkla uğraşmış.

1915’te babamın dedesi Çanakkale Savaşı’na katılıp ayağından şarapnelle yaralanarak köye geri dönmüş. Tehcir zamanında asker ailesi diye dedemin ailesine dokunmamışlar. Tehcir günlerinde yerel yöneticilerin tutumları da çok önemliydi. Başka yerde, başka bir kasabada çok daha sert yöneticiler, asker ailelerini de Tehcir’e göndermişler. Mesela İzmit Bahçecik’te asker yakınlarını da Tehcir’e göndermişler.

1926’da Boğazlıyan’a ‘İkinci Kemal’ gelir. Kaymakam Kemal, Ermeniler için “Bunları öldürmeyin ama bu köyde de tutmayın” deyince tam bir yıldırma politikasıyla bir gecede bütün sülale eşyalarını toplayarak gece Kayseri’ye gelmiş.

Kayseri, Boğazlıyan’a en yakın yer. Zaten Kayseri’nin yerlisi de sürgüne gitmiş. Zengin bir sınıf var orada. O zengin sınıftan hiç kimse kalmamış, Kayseri boşaltılmış. O dönemde, 1915’ten 1930’lara kadar Kayseri hep göç almıştır. Çevre köylerde hayatta kalanlar, yani kılıç artıkları hepsi yavaş yavaş oraya göçmüştür.

Anne tarafım ise Boğazlıyan'ın Kumkuyu köyünden. Köyde, annemin annesi üç kız kardeşler. Anne ve babaları sürgüne gidiyor. Giderken, Molla Mustafa diye bir komşuları var, o "Bu üç çocuğu bana bırak, geri gelirken alırsınız ama bırakırken de büyük kızı kendime gelin edeceğim. Bana söz verin, büyük oğluma alacağım" diyor. Böylece üç kız kardeşi Molla Mustafa'ya emanet ederler ve bir daha da dönmezler. Büyük kız Molla Mustafa'nın oğluyla evlenir. Diğer iki kızı, Molla Mustafa söz verdiği gibi 1921'de kiliseye götürür, Kayseri Kilisesi'ne. Orada kızların dayılarıyla karşılaşır Molla Mustafa ve "Ben analarına babalarına söz verdim, bu iki kız kardeşi size teslim ediyorum" der ve teslim eder. Büyük kız ise gelin olarak kendisinde kalır.

"Gidin buralardan, durmayın"

Tehcir anılarını anlatırken anneannem çok hüznlenirdi. Hiç ayrıntıya girmezdi ama Tehcir'den söz ederken bize hep "Gidin buralardan, durmayın buralarda" derdi. Anneannem kız kardeşinin bir Türk'le evlenmesini hiç hazmedemedi. Bu yüzden kendi öz yeğenini hiç görmek istemedi. Çok dindar bir kadındı, sürekli dua ederdi. Bize hep "Aman dikkat edin. Çok mal mülk edinmeyin. Göze batmayın" derdi. Annemde babamda o kadar ürkeklik yoktu ama anneannemde vardı. Ne yap-sın kadın... Onun annesi okuma yazma biliyor, Ermenice konuşuyordu ama kendisi okuryazar değildi.

Annem 1932, babam ise 1923 doğumluydu. Babamın doğum yeri Kayseri. Annemle babam 1947'de Kayseri'de evlenmişler. Amcamla dayım çok iyi arkadaşlarmış. Annem derdi ki, "Babanızı istemedim ama dayınız 'Benim arkadaşımın kardeşi, arkadaşlığını bozma' deyince kabul ettim." Okuma yazma bilmezdi annem.

O dönemde Kayseri'de Ermeni okulları filan hepsi dağılmış. Kültürel bir erozyon var... Babam amcamla birlikte ayakkabıcılık yapıyor. Dayılarım da ayakkabıcı o günlerde. O dönemde Ermeniler zaten ya ayakkabıcı ya da terzi.

Babam çeşitli işlerde çalıştı. Ayakkabı imalatçılığı, bakkallık gibi işler yaptı. Annem de Kayseri'de sucuk fabrikasında çalışmış. Babam dünyaya çok önem vermeyen bir insandı. Ölmeden kısa bir süre önce bana "Ölümden korkanlar, veremeyecek hesabı olanlardır. Ben ölümden

korkmuyorum, çünkü veremeyecek hesabım yok” dedi.

Biz dört kardeşiz. Biri Amerika’da öldü. Bir kız kardeşim İstanbul’da yaşıyor. En küçüğümüz Kocamustafapaşa’da oturuyor. Bir ağabeyim de Fransa’da yaşıyor. Ben de İstanbul’dayım.

Ben altı-yedi yaşındayken Kayseri’den İstanbul’a geldik. Yıl 1961’di. O günlerde Kayseri’de büyük bir yoksulluk başlamıştı. Onun kadar önemli olan da şu: Kayseri’ye gelen Ermenilerin oturduğu mahallenin hemen kenarına Bulgaristan’dan gelen Romanları yerleştirdiler. Hemen ardından da yine aynı mahalleye genelev kurdular. Cenazele-rimizi bile rahat gömemez olduk, zira cenaze giderken papazları taşı-lıyorlardı. Bu sıralarda şüpheli bir yangın sonucunda evimiz yandı. O yangından sonra İstanbul’a gitmeye karar verdik.

İstanbul’a gelirken papaz bir mektup verdi bize. O mektupla Karagöz-yan Yetimhanesi’ne kaydoldum. Teyzelerim, anneannem, dayılarım Kocamustafapaşa’daydılar. Biz de oraya taşındık. Karagözyan’da dört yıl yatılı okudum. O dönemde Ermeniceyi öğrendim. Yaz tatillerinde de matbaada çalışıyordum. İlköğretimden sonra Kıbrıs’taki Ermeni okulu Melkonyan’a gittim. ASALA olayları çıkınca, devlet o okulda okuyan 24 öğrencinin pasaportuna el koydu ve böylece okulu bitiremedik. Daha sonra zaten Melkonyan Okulu da kapandı.

Kıbrıs’taki eğitimim yarım kalınca Kapalıçarşı’da bir hediyeelik eşya dükkânında işe başladım. Haftada 50 lira alıyordum. Matbaaya göre daha iyi paraydı. Matbaadan 25 lira alıyordum. 1973’e kadar hediyeelik eşya işiyle ilgilendim.

“Seni onbaşı yapayım”

1973’te askere gittim. Askerliğimi Doğubayazıt’ta yaptım. Doğrusu as-kerde çok büyük zorluk çektiğimi söyleyemem. O zaman Doğubayazıt sürgün yeri-ydi. Bir üstegmen bana “Senin bu sürgün yerinde ne işin var?” dedi. Ben de “Herhalde gayrimüslim olduğum içindir” dedim. O da “Seni onbaşı yapayım, ne er karışsın ne de çavuş. Rahat edersin” dedi. Birkaç ay sonra da subay kantinine aldılar beni. Dediğim gibi, genelde sorunsuz geçti askerliğim ama bir olay var ki unutamam. Di-yarbakırlı bir arkadaşım vardı. Aslında çok iyi çocuktu. Askerliğimizin

bitmesine iki ay kala Ermeni olduğumu öğrenince çok şaşırdı ve “Kuyruklu muyruklu bir şey bekliyordum” dedi. Ondan sonra askerlik bitene kadar onunla bir daha konuşmadım. Düşünebiliyor musunuz, adım Ermenice olmasına rağmen oradan bile fark etmemiş de, laf arasında öğrenince bana böyle dedi... Bir de şunu hatırlarım: Doğubayazıt’ta çok sivrisinek olurdu. O yüzden kapüşonla dolaşırdık. Bir gün bir asteğmen bizi topladı ve şöyle dedi: “Burada niye bu kadar çok sivrisinek var diye düşündünüz mü hiç? Düşünmediniz tabii... Ermeniler 1800’lerde burarlarda dünyanın en iyi pirincini yetiştirirlerdi. Sonra biz o pirinç tarlalarını bataklığa çevirmişiz. Bataklıktan da sivrisinek çıkar.”

Askerden döndükten sonra 1976’da ortağımla beraber bir hediyelik eşya dükkânı açtık. 1981’de de dericiliğe geçtik. 1982’de evlendim. Bir kızım var. Eşim Kıbrıs’taki okuldan bir sınıf arkadaşımın kız kardeşi. Kayınbiraderim okulu bitirdi, şimdi Londra’da eczanesi var. Kızım da evlendi, şimdi bir turizm şirketinde çalışıyor.

Ben 43 yıldır Kapalıçarşı’dayım. 1970’lerde Kıbrıs’tan sınıf arkadaşlarım okulu bırakıp dönmek zorunda kaldılar. O sıralar Kapalıçarşı’daki hemen bütün halıcılar Ermeni’ydi.

Ermeni halıcılara gidiyorsun, diyorsun ki “Ya, böyle böyle birisi var, bu çocuğa bir iş ver.” Sana verdiği cevap “Yanımdaki çocuk daha ucuza çalışıyor” oluyor. Bu Ermeni milletinde kendini eleştirmek diye bir şey yok. Dayanışma ağı zayıf. Herkes kendi çıkarını düşünüyor. 1915’i hazırlayan nedenler de böyle. O dönemde İstanbul’da oturanların hiç mi suçu yok yani? Evet, acı, çok korkunç, insanlık adına olmaması gereken şeyler ama işin biraz da bu tarafından bakalım. Ermeniler bu tarafından bakamıyorlar. Bugün de bakamıyorlar. Dinin ve milliyetçiliğin bir sömürü aracı olduğuna inanıyorum.

Ticaret hayatında Ermeni olmak büyük avantaj, kredin çoğalır ama büyümeye geldiğin zaman durur. Yani bir yere kadar büyüyebilirsin, sonra durdururlar. Ekonomik rekabette adam seninle baş edemeyince senin Ermeniliğini ortaya atıyor. Ben büyümeye çalışmadım, hep silik yaşamayı sevdim hayatta. Rahat da yaşıyorum çok şükür ama zaman zaman rekabete girmek de aklımdan geçmiyor değil. “Ahmet, Mehmet olsaydım şunları yapardım” diyebiliyorum ama burası bana güven vermiyor. Her an bir şey olabilir diye düşünüyorsun.

Şimdi mesela deniyor ki “Her şey daha iyiye gidiyor.” Ben böyle olduğuna inanmıyorum. Biz Ermeniler için her şey iyiye gidiyor mu gerçekten? Mesela dün kimya sanayinde çalışan bir Ermeni arkadaşına gittim, “Bize artık ekmek yok” dedi. Süleymancılar, Fethullahçılar, herkes kendi adamıyla çalışıyor. Laikçilerden, içki içenlerden mal almıyorlar. Kapalıçarşı’da da böyle. Müslümanlık ticaret hayatında ön plana çıkmaya başladı. Bu ürkütücü. Herkes kapalı devre cemaat yapıları içinde çalışıyor.

Bugün demokratik açıdan Türkiye’de büyük gelişme var. 10 yıl önce bunların hiçbirini bu şekilde konuşamazdık. Ama bu değişim nereye kadar gider, onu bilemiyorum. Beni ürküten, muhalefetin olmamasıdır. Demokraside muhalefetin çok güçlü olması lazım. Bu konu beni rahatsız ediyor.

Hrant Dink’in öldürülmesi de benim geleceğe dair şüphelerimi artırıyor. Öldüğünde pek şaşırmadım, yani bekliyordum. Cenazesine gittiğimde Surp Agop Hastanesi’ne kadar yürüdüm, ondan sonra “Beni kandırıyorlar” dedim, bıraktım, terk ettim. Cenazenin devlet tarafından tertip edildiğini düşündüm. Hâlâ da öyle düşünüyorum. Hrant’ı öldüren de devlet, cenaze törenini tertip eden de devlet... Devlet kendi söyleyemediğini Hrant’ın söylemesine önce izin verdi. Sonra baktı ki bu iş halkta revaç buluyor, insanlar sorgulamaya başladı, bu sefer de aynı devlet Hrant’ı öldürttü.

Bugün 24 Nisan anmaları, “özür diliyoruz” kampanyaları yapılıyor. Bunlar bu ülkedeki vicdan sahibi ve aydın insanlar. Ama bunların bile çoğu Türkiye’de geçmişte ne olduğunu Amerika’da, Avrupa’da doktora yaparken öğrendi, bunu kendileri söylüyor. Çünkü Türkiye’de 80 yıldır bunlar anlatılmadı, insanların beyinleri yıkandı. Şimdi bunca zaman sonra insanlara gerçekleri, doğruları anlatmak kolay değil. Elbette çok tepki çekiyor.

VUE DE TALLAS. — DESSIN DE BERTEAULT.

de notre grande visite en juillet 1894, nous les avons revues dans leur nouvelle demeure, spacieuse, éclairée, luxueuse même pour les enfants qu'on y fait élever.

Un jour que j'avais été invitée à déjeuner chez ces dames

“ANCAK ÇOK YAKINLARIMA ANLATIYORUM BUNLARI”

34 yaşındayım. Öğretmen bir annenin ve akademisyen emeklisi bir babanın tek kızıyım. Özel sektörde yönetici olarak çalışıyorum. Endüstri mühendisiyim. Bunu yanı sıra sıkı bir kültür-sanat takipçisiyim.

İstanbul’da doğdum. İki yıl Bursa’da çalıştım, onun dışında tüm hayatım İstanbul’da geçti.

Küçükçekmece’de doğdum. İlkokulu annemin öğretmenlik yaptığı Küçükçekmece’deki bir ilkokulda tamamladım. Daha sonra Dame de Sion’u ve ardından Yıldız Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümünü bitirdim. Yüksek lisansımı Galatasaray Üniversitesi’nde yaptım. Yüksek lisans yaparken ilk iş tecrübemi Bursa’da edindim. Orada iki yıl kaldım, ama sonra İstanbul’a döndüm. Kökleriniz, doğup büyüdüğünüz yer sizi çekiyor. Şimdi de bir kozmetik firmasında çalışıyorum.

Benim hikâyem aslında 12 yaşında başladı, Dame de Sion’u kazandığım yıl... Fransızca öğrenmeye çalışıyordum. Bir gün annem geldi, “Fransa’da akrabalarımız var. Arayacağım, onlarla konuş” dedi. “Ya ne akrabası, ne Fransa’sı?” derken, numarayı çevirip telefonu verdi elime. Telefonun ucunda bir adam. Konuşuyorum işte, “Nasılsın, iyi

misin? Ben şunun kızırım” diye anlatıyorum işte. Çok sevindi karşımdaki adam. Havalara uçuyor, onunla Fransızca konuşuyorum diye... Ben de anlam veremiyorum, niye konuşuyoruz bilmiyorum ama konuşuyorum. Biz bir konuşma evresine girdik onunla. Arada sırada kart da atmaya başladım. Bir de onun annesi var, Armenuhi. Armenuhi’ye yazıyorum, Keğam’la konuşuyorum; ama özellikle de Keğam’la konuşuyorum. Telefon çalıyor evde, annem geliyor koşa koşa, “Koş koş, Fransa’dan arıyorlar” diye. Annem babam Fransızca konuşamıyorlar tabii... Koşarak geliyor, konuşuyoruz ama konuşmalarımız “Nasılsın? Ailen, aile fertleri nasıl?”ın ötesine geçmiyor. Neyse, bizim bu iletişimimiz birkaç yıl böyle devam etti.

“Adı neden Keğam?”

14-15 yaşındayken içimde bir merak uyandı. Ya, bu Keğam Fransız ismi değil ki... Ayrıca benim niye Fransa’da akrabalarım var? Jean değil, Bernard değil, Keğam yani... Hayatımda hiç duymadığım bir isim. Anneme babama soruyorum, “Benim niye Fransa’da akrabalarım var, bu ne ismi?” diye, kimse bir cevap vermiyor. Konuyu geçiştiriyorlar. “Ailenin bir kısmı zamanında oraya gitmiş” gibi, üstü kapalı cevaplar... Kafamda sorduğum soruların cevabı olmayan konuşmalar... Özellikle babamda konuyu kapatmak için aşırı bir telaş... Böyle bir süreç geçirdik.

16 yaşına geldiğimde, canıma tak etti bu anlamsız konuşmalar. Annem, babam ikisi de Muş kökenli. Dolayısıyla annem, babamın hikâyesini, ailesini çok iyi tanıyor. “Anne, kimdir bu insanlar? Ben arıyorum, yazıyorum, konuşuyorum. ‘Akraban’ diyorsun ama bunlar Fransız adı değil.” Annem artık dayanamadı ve çok özetle de olsa anlatmaya başladı. “Senin babanın dedeleri Ermeni’ymiş. Bunlar da senin akrabalarının. Onlar Fransa’ya göçmüşler” dedi. O tepkimi hiç unutmuyorum. “O zaman benim dedem de Ermeni’ymiş” dedim. Annem de “Evet” dedi. Babam bu konuşmadan rahatsız oldu. “Niye anlatıyorsun?” dedi. Annem de “Kızım peşini bırakmaz. Ben söylemesem Keğam’a sorar, yine öğrenirdi. Hem neyin telaşındasın?” diye tepki gösterdi.

Babam çok rahatsız oldu. Nitekim benim bütün bu süreç içinde babamla sadece iki kısa konuşmam oldu. İlkinde “Neden hiç anlatmadın?”

dediğimde, “Bize bu konuda hiç konuşmamamız öğretildi” dedi. İkincisinde de Ramazan’da oruç tutmamasıyla ilgili olarak, “Ne yapayım, papazın oğluyum ben. Benden bu kadar çıkıyor” dediğini hatırlıyorum. Babam hep uzaktan ve bu işe bir şekilde bulaşmamdan rahatsız bir şekilde izledi beni. Sonrası aslında biraz daha farklı bir süreç oldu.

Gerçeği öğrendikten sonra Keğam’a yazdım. O bana biraz anlattı. Keğam’ın ablası Anahit’e yazdım, o da anlattı. Okumaya başladım. Çok şanslıyım, çünkü aile tarihimi öğrenebileceğim bir sürü kaynak buldum. İnternette bile bulabileceğim bir ailem var. Okumaya, sormaya, öğrenmeye başladım. Annemin ailesindeki aile büyüklerine sordum hikâyenin devamını. Birinci ağızdan onlar anlatsın istedim. Çoğu artık rahmetli oldu.

Hikâyenin aslı

Ve hikâyeyi yakaladım. Hikâye şöyle: Büyükbabamın babasının adı Yeğişe. Muş’ta bir kilisede papaz, aynı zamanda müzik hocası. Müzik delisi. Onlar dokuz kardeşler ve kardeşlerden biri de Keğam Der Garabedian, Osmanlı meclisindeki mebuslardan biri. Keğam mebus olunca İstanbul’a geliyor. Yeğişe ise eşi ve iki çocuğuyla Muş’ta yaşıyor. Bu çocuklardan biri benim dedem, adı Torkom. Bir de kız kardeşi var, adı Zabel. İki çocuğu olan bu adam olayların tırmanmasından dolayı rahatsızlığı fark ediyor ve kardeşine, İstanbul’a bir mektup yazıyor. Diyor ki, “Çocukları İstanbul’a yollayayım, burada çok tedirginim, korkuyorum.” Ki aslında o zaman İstanbul’da da 24 Nisan tutuklamalarının başlayacağı dönem. Maalesef kurtulamıyor.

Yeğişe’yi hem papaz, hem de çok bilinen sayılan bir insan olduğu için bir sandalyeye oturup dua etmesine izin verdikten sonra öldürüyorlar. Öldüren kişi, karısını görüp çok beğeniyor. Karısını alıyor, iki çocuğuyla birlikte köyüne getiriyor. Adamın annesi diyor ki “Kadın güzel, kalabilir. Ama çocukları istemiyorum.” Adam, “Olmaz, çocukları da kalsın, zaten durmadan ağlıyorlar, çok kötü bir durumdalar” diyor. Velhasıl erkek çocuk kalıyor, ki bu benim dedem. Kız çocuk sokağa atılıyor, kayboluyor. Zabel. O dönemde Zabel üç yaşında, dedem de beş yaşında.

Zabel ortadan kayboluyor. Dedem, zavallı dedem, bütün hayatı boyunca kız kardeşini aradı. Dedem tabii ki vaftiz edilerek başladığı hayatını bir Müslüman olarak devam ettirmek zorunda kalıyor ve o ailede büyütülüyor. Dedemin yeni babasının adı Bayram Efendi. Bayram Efendi hemen hanımın ve çocuğun isimlerini de değiştiriyor. Hanımın ismi Remziye, dedemin adı da Abdülbaki oluyor. Dedem büyüyünce, 17-18 yaşlarında olsa gerek, Armenuhi'ye mektup yazıyor. Armenuhi de Keğam'ın kızı. Yani bunlar kuzenler. Ama dedemin yazdığı mektup hiçbir zaman Armenuhi'ye ulaşmıyor. O dönemde Muş'ta yaşıyorlar.

Dedem askerde İstanbul'a geliyor. Nasıl bulduğunu kimse bilmiyor ama gelip Armenuhi'yi bulup kapısını çalıyor. Dedemin babası dokuz kardeşler ama tek sağ kalan, Armenuhi'nin babası Keğam. O da İstanbul'da olduğu için sağ kalıyor. Dedemin onu bulduğu zamanlarda Armenuhi İstanbul'da yaşıyor ama Paris'e de gidip geliyor. Dedemi görür görmez tanıyor, birbirlerine sarılıyorlar, konuşuyorlar. Armenuhi daha sonra Paris'e gidiyor ama iletişimleri hep sürüyor.

Dedim ya, dedem hayatı boyunca kız kardeşini arıyor diye, Ermenistan'da gazetelere ilan veriyorlar. Bir gün Ermenistan'dan bir kız getiriyorlar, daha doğrusu bir kadın. Dedem onu doğruca annesinin yanına getiriyor, çünkü hikâye çok uyuyor- kaybolduğu yer, kaybolduğu şehir... Yetimhanede büyümüş, sonra Ermenistan'a gitmiş. Hikâyenin her şeyi aslında örtüşüyor. Annesi bakıyor, bakıyor, "Ben bu kıza karşı hiçbir şey hissetmiyorum" diyor. Ağlayarak odadan çıkıyor. Gerçekten onun kızı mıydı, bilmiyoruz. Bu anlattığım 1965'te oluyor. Dedem daha sonra o kadınla iletişimi sürdürmüş mü, bilmiyorum. Dedem ben doğmadan bir yıl önce ölmüş.

Dedem kız kardeşini arıyor, diğer akrabalarını da arıyor. Demek ki kimliğinden hiç rahatsız değil ama gel gör ki bu kimliği çocuklarına yansıtmıyor. Askerden sonra Muş'a dönüyor. Bir Türk kadınla evleniyor, daha doğrusu biz Türk olarak biliyoruz ama Ermeni mi, bilemiyoruz. Üç erkek, üç kız, altı çocuğu oluyor dedemin. Gerçi bütün çocukları, amcalarım, halalarım hepsi biliyor babalarının Ermeni olduğunu ama hiçbir şekilde bunu konuşmuyorlar. Annem söylemese yine öğrene-meyecektim. Üstelik annem de Ermeni değil. Muş'ta iyi tanınan, Arap

kökenli olan ama Türk olarak bilinen bir aileden geliyor annem. Ben ondan öğreniyorum babamın babasının Ermeni olduğunu. Babam da dahil, aile büyükleri hiç böyle bir şey yokmuş gibi davranıyor. Birçok akrabamız geliyor Fransa'dan. Onlar geldiğinde eve davet etmek istiyoruz. Gelenler akrabalarını görmek istiyor ama kimse gelmek istemiyor. Hepsi bir bahane bulup kaçıyor. Bir amcamı getirebiliyorum, o da büyük çabayla. Bir de gelenlere bu durumu sezdirmemeye çalışıyorum, çünkü o insanlar bu ülkeye, topraklarına akrabalarını görmeye geliyorlar. Onların karşısına dikilip "Ya, kusura bakma ama bizimkilerden kimse seninle görüşmek istemiyor" diyemem. İşin ilginç tarafı, amcalarım, halalarım, yani babam hariç tüm kardeşler beş vakit namazında, çok dindar insanlar. Bunların çocuklarının da hepsi değil ama büyük kısmı oldukça dindar.

Bana gelince, ben kendimi hiçbir zaman milliyetle tanımlayan bir insan olmadım. Bunları bilmeden önce de olmadım, bunları bildikten sonra da olmadım. Ben insanların milliyet, futbol takımı, din gibi kalıplarla kimlik bulmalarından yana değilim. Dünyada başımıza gelen pek çok felaketin de bundan kaynaklandığını düşünüyorum. Ben Ermeni köklerim olduğunu biliyorum. Bir yanım Ermeni. Bununla gayet barışığım. Kendimi Ermeni ya da Türk olarak tanımlamıyorum ama "Ben kimim?" sorusuna verdiğim cevap bir süreç içinde oluştu açıkçası. Bir anda "Aaa, ben Ermeni'ymişim" şeklinde gelişmedi. Bir kere, Türk olarak büyütüldüm. Ailem Türk. İsmim Türk. Zaten Türk'üm. Her şeyim Türk aslında ama dönüp baktığınız zaman bir hikâye öğreniyorsunuz geçmişi-
şinize dair ve bu hikâyeyi aslında sizin nüfus cüzdanınızda yazan millet gerçekleştirmiş. Bu, benim durumumdaki biri için çok büyük bir ikilem.

Türk yanım utanırken, Ermeni yanım korkunç bir öfkeye kapılıyor. Bu, bu ülkede başka bir azınlığa yapılsaydı da aynı öfkeyi hissederdim ama işin içinde benim ailem de olduğu için daha farklı bir duygusallık geliyor. Bu sefer gözleriniz dolmaya başlıyor. O kocaman, asla tutmak istemediğiniz bir öfke ve nefret bulutu gününüzün ortasına yerleşiyor. Sonra kendinizi iyileştirmeyi öğreniyorsunuz. Yani, bununla yaşayamazsınız, çünkü bu ülkede yaşıyorsunuz. Yüzüne baktığım herkeste onu görürsem, o öfkeyi ve kini, bu benim karakterime çok uyan bir şey

değil, böyle bir şeyle ben yaşayamam. Genel hayat görüşümde genellemeleri sevmem. Yani insanları, halkları, milletleri, köşelere oturtmayı, bir kalıp çizip insanları buna yerleştirmeyi sevmem. Bu huyum yardımcı oldu bana. Bir halkı, bir milleti genellemenin ne kadar yanlış olduğunu kendime bir kere daha hatırlattım. Ve içimdeki çatışan o iki taraf, suçluluk duyan ve kızgınlık duyan iki ayrı kişiden biri suçluluğu bırakıp sorumluluk duymaya, diğeri de öfkeyi dindirip yararlı bir şeylere çevirmek için uğraşmaya başladı. Ve o ikisi en sonunda tek kişide nihayet barışık yaşamaya başladı. Ama yani, ben kimim? Ben işte buyum, içinde iki ayrı kişi barındıran ama o ikisini de nihayet artık huzurla hayatını devam ettirebilecek noktaya zor ve açıkçası meşakkatli bir süreç sonrası taşıyabilmiş biriyim. Ermeni kimliğini bırakamazdım, çünkü artık öğrendim ve biliyorum. Yaşananları biliyorum, bana hissettirdikleri içime kazılı. Ondan zaten dönemem. Ama Türk kimliğimden de vazgeçemem, çünkü zaten 34 yaşımdayım ve 34 yıl boyunca aldığım şey o, bana verilen şey o. Dolayısıyla bunu seçme şansım yoktu. Ya da belki de vazgeçmek de istemedim. Yani o da benim zenginliğim olsun. Neden vazgeçeyim?

“Ermenice bilmeyi çok isterdim”

Öte yandan, Ermenice bilmeyi çok isterdim. Fransa’daki akrabalarımınla Ermenice konuşabilmek isterdim. Bu benim için çok can sıkıcı bir şey. Daha da önemlisi, Ermenice kitap okumak isterdim. Mesela Zahrad’ı¹ okuyamıyorum. Bir şairi anadilinde okumaktan daha güzel bir şey yok. Mesela *Yıkıntılar Arasında*’yı² okumak istiyorum, bulamıyorum Türkçesini. Bu bende bir eksiklik duygusu yaratıyor. Ben de bu eksikliği, yapabildiğim kadar, insanlara anlatmakla kapatmaya çalışıyorum. Bir blogum var, o blogda yazıyorum. Aslında suya sabuna dokunmayan yazılar yazıyorum. Ama özellikle böyle yazıyorum, çünkü biliyorum ki daha farklı bir şeyler yazarsam, o blogu mesela günde yüz kişi okuyorsa elliye inecek. Benim amacım bunu elli kişiye anlatmak değil, yüz ki-

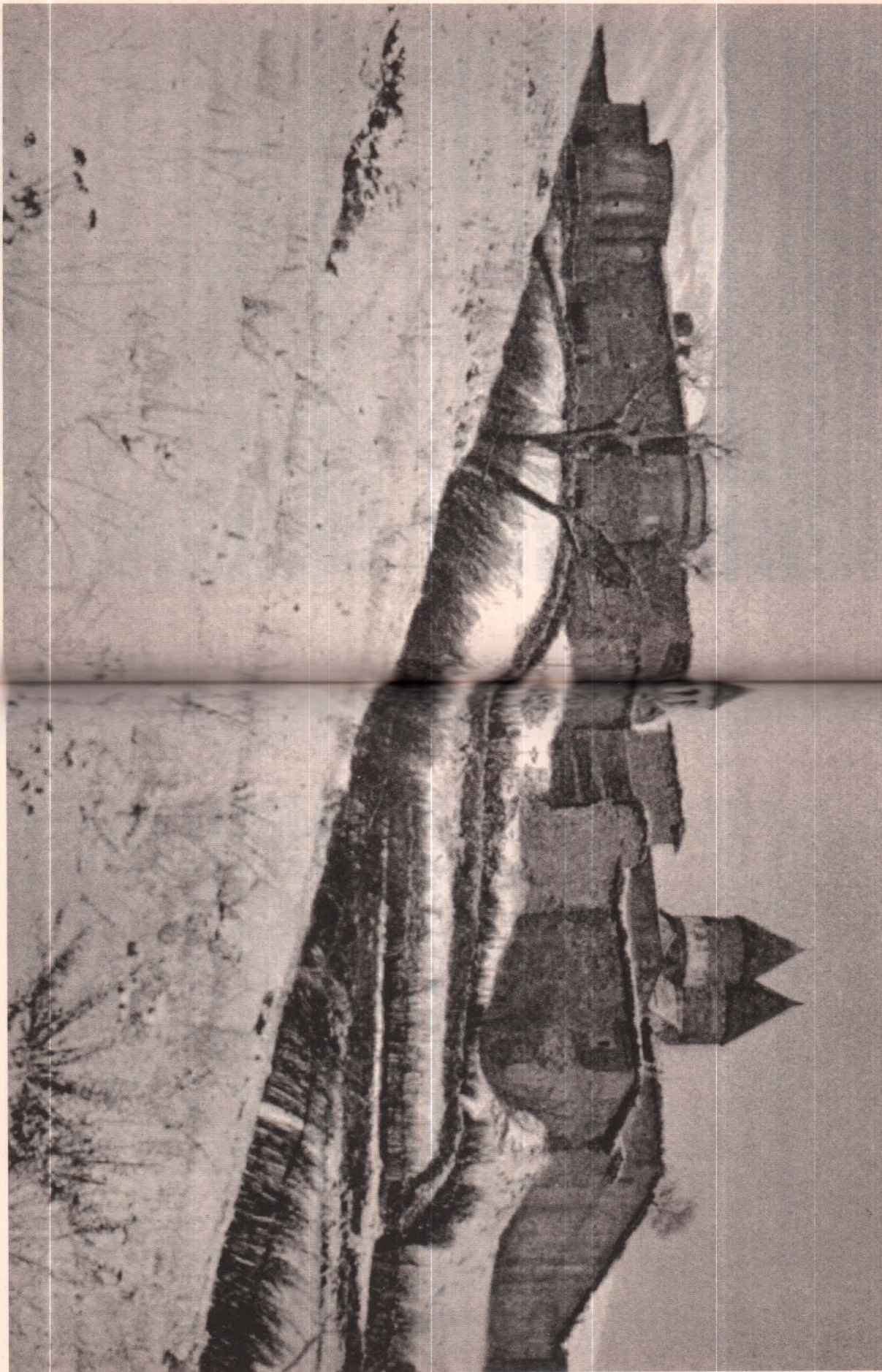
1 Şair Zareh Yaldızcıyan (1924, İstanbul – 2007, İstanbul).

2 Yazar Zabel Yesayan’ın 1909 Adana Katliamı’nı anlattığı eseri. İlk kez 1911’de, İstanbul’da, ‘Averagnerun Meç’ adıyla yayımlandı.

şeye anlatmak. Daha fazlasını alabilecek ya da daha ileri gidebilecek insanlar varsa onları zaten anlayabiliyorum. Herkes aslında alabileceği kadar ya da adım atabileceği kadar size geliyor. Dolayısıyla, ben anlatmaya çalışıyorum. Böyle bir sorumluluk edindim kendime. Ailemle olan, yani Fransa'daki tarafımla bağımı koparmamaya çalışıyorum. Birtakım sorumluluklar alıp bir şeyler yapmak istiyorum. İnsanlara anlatmak istiyorum.

Bu anlatma isteği, çok acı bir şey bunu söylemek ama, Hrant Dink'in ölümüyle ortaya çıktı bende. Ben o güne kadar çok fazla inanmıyordum bir şeylerin değişeceğine. Daha doğrusu insanlara inanmıyordum, öyle söyleyeyim. O gün o cenazede insanları görünce "Demek ki bir umut varmış" dedim. Ondan sonra anlatmaya başladım. O güne kadar anlatmaya değer görmüyordum, "Nasıl olsa anlamayacaklar" diyordum. O gün bugündür anlatıyorum. Çevremdeki pek çok insan benimle birlikte öğreniyor. Ben anlatıyorum, onlar dinliyor. Kendi hikâyemi katmadan anlatıyorum, çünkü o zaman kişisel bir şey olduğunu düşünürler, duygusal bir tepki olduğundan şüphe ederler. Kendi hikâyemden hiç bahsetmiyorum. Ancak çok yakın arkadaşlarıma anlatıyorum kendi hikâyemi.

Mus Surp Garabed Manastırı, 1890

“KADIKÖYLÜYÜM, BU ŞEHRİN PARÇASIYIM”

1935'te İstanbul'da doğdum. Baba tarafımdan ailemin kökleri Sivas Suşehri'ne dayanıyor. 1915'te, babam dört yaşındayken büyükanne-min sırtında, oradan oraya kaçça kaçça Suşehri'nden Sivas'a kadar geliyorlar. Oradan da Amerikan kamyonlarıyla Ankara'ya geliyorlar. O yıllarda Amerikalılar yetim çocukları kamyonlara doldurup Ankara'ya getiriyor. Ankara'dan da İstanbul'a gelmişler.

Tehcir'den birkaç ay önce büyükbabam mevsimlik olarak çalışmaya İstanbul'a gelmiş. Kadıköy'de şimdi Yaşyalı Fehmi Lokantası olan yer o zamanlar Karagöz fırınıymış. İşte orada çalışıyormuş. Tehcir çıkınca köyüne dönememiş. Büyükanmem iki çocuğuyla, biri babam diğeri de ablası, o sırada köydeymiş. Tehcir başladığında jandarma köye geliyor, herkesi topluyor, “Yarın bu köyü terk edeceksiniz” diyor. Bir kişi itiraz edecek oluyor, hemen vuruyorlar. Büyükanmem anlatırdı, bu olaydan birkaç gün önce de yine köye gelip eli silah tutan ne kadar genç varsa toplamışlar. Yani “Köyü terk edeceksiniz” dedikleri, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar... Büyükanmemler de başlıyor yürümeye. İstikamet, Der Zor çölleri. Büyükanmem babamı sırtına alıyor, kızını ise kaynanasına veriyor. Yolda büyükanmem kaynanasıyla ayrı düşünüyor. Bir daha da kızını ve kaynanasını görmüyor.

Büyükannem oğluyla yola devam ederken bir gece oğlan biraz uyusun diye fundalıkların arasına giriyor. Sabahleyin o fundalıktan çıkmıyor, kafile yola devam ediyor. Babaannem, sırtında oğlu, Sivas'a doğru yürümeye başlıyor. Eline de bir tas alıyor, dilene dilene yürüyor, yani kendine Çingene süsü veriyor. Sivas'a yaklaşırken Amerikan kamyonunu görüyor büyükannem. Kamyonun da amacı Tehcir'de yolda kalan yetimleri, muhtaçları toplamak. O kamyonla Ankara'ya geliyorlar. Oradan da trenle İstanbul'a... Bu arada İstanbul'da mahsur kalıp köyüne dönemeyen dedem de her gün Haydarpaşa'da, gelen kafilelere bakıyor. Karısını ve çocuklarını arıyor. En sonunda babaannem ve sırtındaki babamı Haydarpaşa'ya gelen bir kafilenin içinde buluyor. Kendisine tuttuğu bekâr odasına onları yerleştiriyor. Büyükbabam bu Karagöz fırınında pişirici olarak çalışıyor, büyükannem de evlere çamaşır yıkamaya gidiyor. O zamanlar Çarıkçı Mahallesi derlerdi, şimdi Osmanağa Mahallesi diyorlar, oraya yerleşiyorlar.

Babam Kadıköy'de büyüyor. O zamanlar adı Aramyan İlkokulu olan okula gidiyor. Ancak dedem ağır romatizma hastalığına tutulunca emekli olmak zorunda kalıyor. Babam da o zaman matbaada çalışmaya başlıyor. Çağaloğlu yokuşunda, Eğimli bir Ermeni matbaacının yanında çalışırdı. Büyükannem de çalışmaya devam ediyordu ama büyükbabam romatizma yüzünden ayağı sakatlanınca çalışamaz olmuş. Babam evi de geçindirmeye başlayınca büyükannem onu Yeldeğirmeni'nde yetim çocukları okutan, 'Taş Mektep' diye bilinen Fransız okulunda okuyan annemle evlendiriyor.

"Annemin ailesi daha kültürlüydü"

Annemin ailesi Erzincanlı. Onlar babamın ailesinden daha kültürlü insanlardı. Annemin ailesi Erzurum'daki Sanasaryan Okulu'nu bitirmiş. Annemin ailesinde pek çok papaz, hatta başpapaz vardı. Armaş'taki yüksek ruhani okulunu bitirmiş pek çok akrabası vardı annemin. Annemler şehirli bir aileymiş. Erzincan'ın içinde yaşarlarmış.

Annemin annesi ilk evliliğini Erzincan'ın tanınmış Ermeni ailelerinden birinin oğluyla yapıyor. O evlilikten biri kız, biri oğlan iki çocuğu oluyor. Kocası öldürüldükten sonra kendisi de Tehcir'e çıkıyor. Kafile olarak

şehrin dışına çıkınca, bir vadiden geçerken üstlerine kurşun yağıyor. Önce oğlunun kafası taşa vurmuş, ölmüş. Kızın kafasına da mermi isabet ediyor, o da ölüyor. Çocuklarının kanı üstüne bulaşılıyor. Bütün kafileyi öldü sanıyorlar. Ölüleri soyamak için aralarında dolaşmaya başlıyorlar. Büyükanmem o zaman bir fundalığın arasına gizleniyor, onu görmüyorlar. Onlar çekip gittikten sonra çocuklarını orada gömüyor. Tek başına kalınca Erzincan civarında bir köye sığınıyor. Bir yaşlı Türk kadın büyükanmemi saklıyor. Ermeni olduğunu bile bile saklıyor aslında. Bu çok tehlikeli, çünkü köylere emir gitmiş, “Evinde Ermeni saklayan, evinin kapısında asılacak” diye. Bu yaşlı kadın ona rağmen büyükanmemi geceleri yanında, gündüzleri ise kümeste saklıyor. Daha sonra yaşlı kadının eve arada sırada gelen oğlu durumu anlayınca büyükanmemin evden gitmesini istiyor. O sırada Ruslar Erzincan’a geliyor. O zaman Ermeniler için durum biraz normale dönüyor ama bu da kısa sürüyor. Ruslar çekilirken Ermenilere kendileriyle birlikte gelmelerini söylüyorlar. Büyükanmem de zaten orada kimsesi kalmadığı için Rus ordusundaki Ermeni askerlerin bulunduğu birlikte birlikte Kars’a kadar geliyor. Kars’tayken Antranik Paşa büyükanmemi görüyor. “Kızım” diyor, “Böyle yalnız başına olmaz. Erzincanlı bir çocuk var, Krikor diye. Seni onunla evlendireyim.” Büyükanmem de kabul ediyor. Büyükanmemi Antranik Paşa evlendiriyor.

Daha sonra Yerevan’a doğru orduyla birlikte yürümeye devam ediyorlar. Tam Yerevan’a girmeden önce bir çatışma çıkıyor. Orada Krikor da ölüyor. Krikor, yani annemin babası öldüğünde büyükanmem de anne hamile. Birkaç yıl önce Antranik Paşa’nın anılarını okurken bunlar aklıma geldi, çok ağladım.

Karabağ’dan İstanbul’a

Büyükanmem oradan Karabağ’a geliyor. Annem Karabağ’da doğuyor. Doğumdan sonra büyükanmem Tiflis’te yeni açılan tütün fabrikasına çalışmaya gidiyor. Orada hem çocuğuna bakıyor, hem de tütün fabrikasında çalışıyor. O sırada Erzincan’dan bir tanıdıklarını görüyor. O kişi büyükanmem amca çocuklarının Trabzon’da olduğunu söylüyor. Büyükanmem de iki yaşına gelen annemi alıp takayla Trabzon’a geliyor. Trabzon’da amca çocuklarını buluyor. O sırada bir Amerikan

gemisi yanaşıyor Trabzon'a. Geminin amacı Ermeni dul ve yetimleri Amerika'ya götürmek. Büyükanne de annemi alıp gemiye biniyor. Gemi İstanbul'a gelince büyükanne Haydarpaşa'da iniyor. Oradan Kumkapı'ya gidip Patrikhane'ye sığılıyor. Annemin ailesi tanınan, bilinen, pek çok papaz ve başpapazın çıktığı bir aile olduğu için Patrikhane büyükanne sahip çıkıyor. Büyükanne Yeldeğirmeni'nde bir apartmana yerleştiriyorlar. Büyükanne o apartmanda kapıcılık yapmaya başlıyor.

Annem ilkokulu Kalfayan Yetimhanesi'nde bitiriyor. Oradan da Yeldeğirmeni'ndeki Taş Mektep'e geliyor. Annem liseyi Taş Mektep'te bitirirken, oraya çamaşır yıkamaya giden babamın annesi onu görüyor. Ermeni kızı olduğunu görünce annesinden istiyor ve böylece annemle babam evleniyorlar. Annem evlendiğinde 17 yaşında olduğu için imzayı da onun yerine büyükanne atıyor. Annemle babamın evliliğinden biz iki oğlan dünyaya geliyoruz. Annemle babam evlendikten sonra hep birlikte, geniş aile olarak Kadıköy'de bir ev kir alıyorlar, birlikte kalıyorlar. Bir süre sonra da eski Süreyya Sineması'nın sokağında bir ev satın alıp yine birlikte oturuyorlar.

Tam işler yoluna giriyor derken babama Yirmi Kura Askerlik çıkmış. Denizli Çivril'e gidiyor, ne idüğü belirsiz bir askerlik... Asker elbisesi giydirmiyorlar. Çöpçü elbisesi vardı o zamanlar, eski kahverengi, onlardan giydireyorlar, çünkü asker değil bunlar. Yani kampa götürülüyor, gayrimüslim ya... Benim babamın gittiği birlikte bir tane Ahmet, Mehmet yok. Hepsi Niko, Pandeli, Artin, İzak mizak... Hatta, kemancı Nubar Tekyay'la aynı çadırda beraber yatmışlar. 2. Dünya Savaşı'nın başında oluyor bu. Eğer Almanlar Moskova'ya girselerdi babamların durumu daha kötü olurdu.

Aile dayanışması

Babam askerdeyken tüm aile el ele vermiş, geçinmeyi becermişler. Varlık Vergisi de yine aile dayanışmasıyla atlatıldı. Babam o zaman işçi olduğu için 500 lira vergi geldi. Zar zor ödeyebilmişler. Babam askerden döndükten sonra kendi işini kurmaya karar verdi, plakalı pedal dedikleri matbaa makinesinden aldı ve fatura, irsaliye, makbuz falan

basmaya başladı. Okulu bitirdikten sonra ben de ona yardım etmeye başladım. Ben Aramyan İlkokulu'nu bitirdikten sonra okumadım. Babamla birlikte çalışmaya başlayınca işlerimiz de iyi gitmeye başladı. Bizim makineyi satıp daha gelişmiş matbaa makineleri aldık. Bu arada kardeşim Almanya'ya gitti. Orada tutunamadı, biz de onu Amerika'ya gönderdik. Orada da tutunamadı, geri dönüp bizimle çalışmaya başladı. 10 kişinin çalıştığı bir matbaamız oldu.

Askere 1956'da Isparta'ya gittim. Benim gittiğim dönemde askerde gayrimüslim olarak zorluk çekilmiyordu. Ama benden önce bayağı zor oluyormuş, onu da duymuştuk. Askerden geldikten bir yıl sonra evlendim. Tanıdığımız bir ailenin kızıydı. O da Kadıköylüdür. Surp Takavor Kilisesi'ni yapan mimar Muradyan ailesinin soyundan gelir. İki kızımız oldu. İkisi de evli. Bir torunum İngiltere'de uçak mühendisliği eğitimi görüyor.

Emekli olduktan sonra matbaa makinelerini sattım. Yanımda çalışan bir Türk çocuk vardı. O da benim evladım gibiydi. Ona devrettim her şeyi. 52 yıl çalıştıktan sonra edindiğim birikimle yaşıyorum.

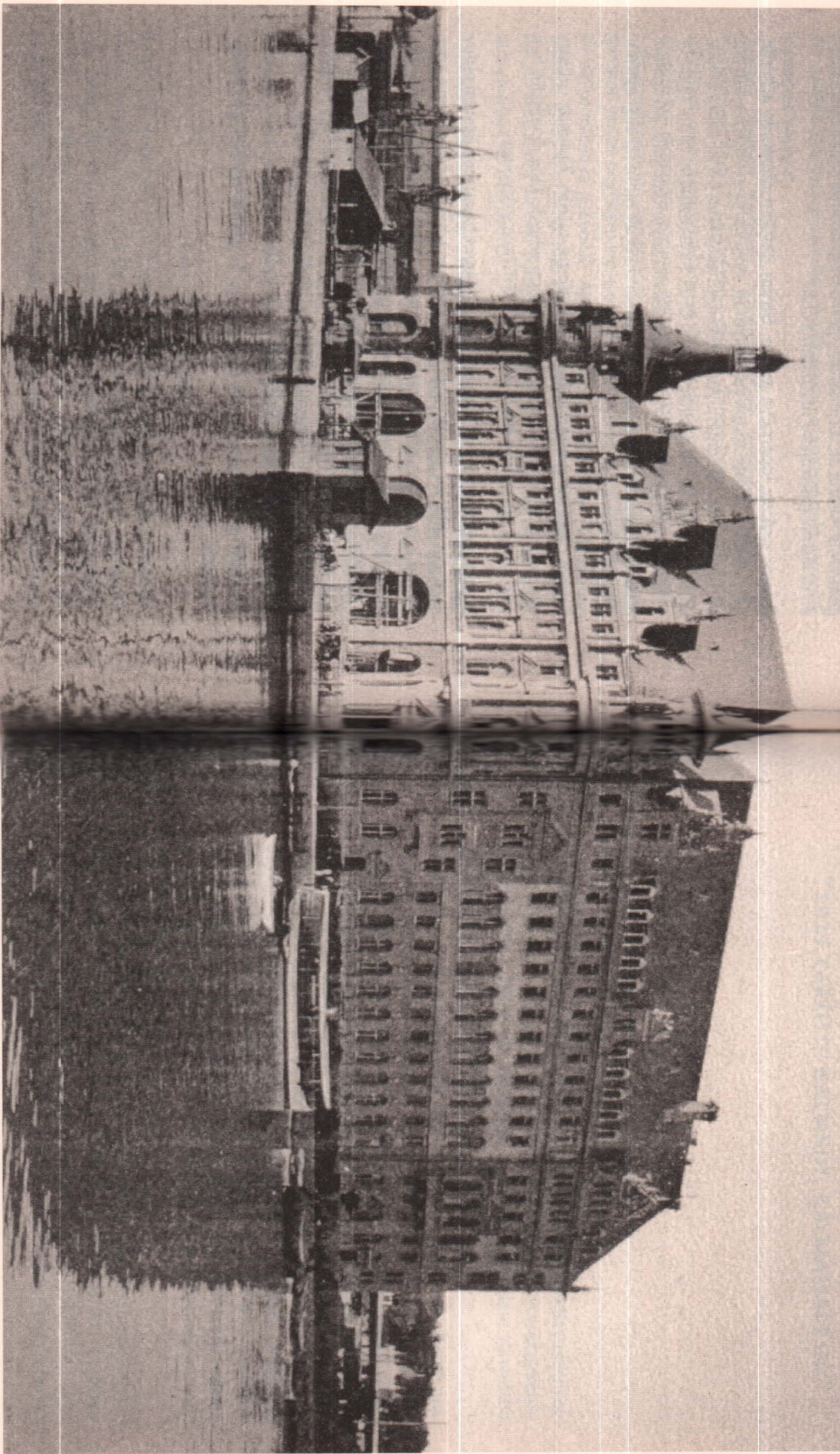
Bugün geçmişe dönüp baktığım zaman ticaret hayatında Ermeni olduğum için ciddi bir zorluk ya da ayrımcılık yaşadığımı söyleyemem ama bunun için de ben çok dikkatli davrandım. Kimseye yüzüme kötü konuşmasına fırsat verecek bir fevri davranışım olmadı. Siz iyi olursanız karşınızdaki de her ne kadar sizden hoşlanmasa da davranışlarında ya da konuşmalarında dikkatli olur. Ben mesela kimseden 'gâvur' kelimesini duymadım. Biliyorsunuz, kızınca "Hadi oradan gâvur" derler. Ben kimseden böyle bir laf duymadım.

Kadıköy'de doğdum, büyüdüm, kendimi bu şehrin parçası gibi hissediyorum.

مب- بانا نيكى بىرك اتا سېرف

Constantinople,

La Nouvelle Gare de Haidar - Pacha.

“1915 TARİHTE KALMADI, KALMAMALI DA”

23 yaşımdayım. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi’nden mezun olmaya çalışıyorum. İki yıllık okulda beşinci yılım. Bir dış ticaret şirketinde çalışıyorum. Hristiyan bir kanalda, Hristiyan gençlere yönelik bir televizyon programı yapıyorum.

Ailem bana özel olarak 1915’le ilgili hiçbir şey anlatmadı. Kendi aralarında konuşurken öğrendim. Evde böyle bir muhabbet geçmiyor ama özellikle anneannem eskiyi andığında, ki bilirsiniz yaşlılar sürekli eskiyi anarlar, kendi ailesinden bahsettiğinde, mutlaka konu 1915’e geliyor. Çünkü kendi annesi birebir yaşamış bu olayları. Kendi annesinin hayatında gördüğü şeyleri anlatıyor. Oğlunu daha sekiz yaşındayken Ukrayna’ya göndermiş ve yıllar sonra, 90 yaşına geldiğinde Ukrayna’da bulmuş oğlunu. Onun yaşadığı acılar tabii ki anneannemi de çok etkilemiş. Ben de 1915’le ilgili okuduğum şeyleri ailemin yaşayıp yaşamadığını öğrendim. Nerede ne olmuş, onlar etkilenmiş mi, öyle öğrendim ben de.

Anneannemler Sivas Zaralı. Annesinin ilk evliliği, kayınbabası, kayınbiraderi ve kendileri, yani üç aile birlikte yaşıyorlarmış. Erkekleri toplamaya başladıklarında ailenin erkekleri kaçmış. Kocalardan uzun süre haber alamıyorlar. Sonunda kayınbirader ortaya çıkıyor, diğerleri ölmüş.

Erkekler toplandıktan sonra kadınlar çocuklarla birlikte evden alınıp bodrum katı bir yere götürülüyorlar. Dışarıyı küçücük camdan görebiliyorlar. Aç susuz, herkes hastalanıyor, çocuklar hastalanıyor orada ve artık kadınlar çocukları kurtulsun diye yoldan geçen yaşlılara “Beni köle olarak al” diye yalvarıyorlarmış. Askeriyede bir aşçı anneannemin annesini almak istemiş ama o kabul etmemiş. O sıralar ailesinde tek sağ kalan dayısının oğlu. O da asker olduğu için sağ kalmış. Adam onu getirmiş, başına silah dayamış, “Benimle evlenmezsen vururum” demiş. O da evlenmiş. Anneannemin annesi çok güzel bir kadınmış. Bembeyaz tenli, uzun boylu, mavi gözlü bir kadın... Anneannemin annesi o aşçıyla 4 yıl evli kalıyor. Bu sırada iki çocuğunun teki ölüyor, oğlu da orada burada kalıyor. Daha sonra yeniden Hristiyanlığa dönme olayları başlayınca anneannemin annesi Hristiyanlığa geri dönüyor. Kocası da onu bu yüzden boşuyor. Sonra da anneannemin babasıyla evlenmiş. Ardından sekiz yaşındaki oğlunu, sağ kurtulan kayınbiraderi, kaçtığı Ukrayna’dan çağırıyor. Eltisi, eltisinin çocukları ve oğlu yola çıkacakları gün anneannem doğuyor ve yeni doğum yapmış haliyle anneannemin annesi oğlunu yolculamaya gidiyor. Anne tarafımdan en iyi bildiğim hikâye bu.

“Anneannem asla affedemiyor”

Anneannem hâlâ Türkleri affedebilmiş değil. “Benim annem bu acıyı çekmek zorunda mıydı?” der durur. Çünkü çocuğunu yıllar sonra bulabiliyor, sadece telefonda görüşebiliyor. İkisi de yaşlı artık, Ukrayna’ya kim gidecek? Kadın 90 yaşına gelmiş, dil bilmiyorlar, konuşamıyorlar, arada o konuşuyor, öbürü çeviriyor. Torunu İngilizce konuşuyor, buradan İngilizce bilen biri ona çeviriyor. Sen kendi çocuğunla konuşuyorsun, nasıl bir ilişki yani bu? Sırf bu tarih yüzünden bu duruma geliyorlar. Mecbur muydu bunları yaşamaya? O yüzden anneannem asla affetmiyor. Benim ailem bu konularda konuşmaktan çekinen bir aile değil. Kim sorarsa sorsun aynı şekilde anlatırlar. Hiçbir zaman ikili de oynamıyorlar. Hani vardır ya, gidersin bir Ermeni’ye sorarsın, “Ya, o tarihte kalmış” der... Yok öyle bir şey; bence tarihte kalmadı, kalmamalı da.

Baba tarafımla ilgili daha az şey biliyorum. Küçükken anlayamadığım

bir nokta vardı. Babamın dayısı Ankara’da ve Müslüman. Babamın dayısını gördüm, hacı hoca bir tip, anlam veremiyordum. Sormuştum, “Baba niye onlar öyle? Siz akraba değil misiniz, onlar Ermeni değil mi?” diye. Onlar zamanında Müslüman kalanlardan. Sanırım babamın annesinin dedesi ya da dayısı papaz. Sanırım papaz çocuklarına ölüm emri çıkarılıyor, bunlar da o zaman Müslüman oluyorlar, öldürülmesinler diye... Hatta papazın oğlu kendini sünnet ediyor. Sonra Müslümanlaşıyorlar, öyle de kalıyorlar. Babaannem, babamlar vaftiz olsun diye Hristiyanlığa geri dönüyor. Duyduğum kadarıyla içten içe zaten Hristiyan olarak yaşamış. Babamın babası da 1905 Yozgat doğumlu. Talas Amerikan Koleji var, Protestanlara ait. Oraya gidiyor ve oraya gittiği için de ailenin sağ kalan tek erkeği o. Okul, olaylar var diye bütün öğrencilerini alıp Amerika’ya götürüyor. Okuldan tek gitmeyen benim dedem oluyor. Annesi ailede en büyük oğlu diye bırakamıyor onu ama Ankara’ya taşıyorlar. Ankara’dan da sonra buraya geliyorlar.

Ailemin Ankara’da yaşayan Müslüman kesimiyle 20 yıl öncesine kadar babamlar görüşmeye çalışıyorlardı. Ama onlar “Gelmeyin, bizim Ermeni olduğumuz ortaya çıkacak” demişler. Saklıyorlar Ermeni olduklarını.

“‘Gâvur’u beş yaşında duydum”

Ben ‘gâvur’ kelimesini ilk kez beş yaşındayken duydum. Yazları Heybeliada’ya giderdik. Bir çocuk beni seviyordu, ben onu sevmiyordum diye bana ‘gâvur, gâvur’ diye bağıyordu. Şimdi düşünüyorum da, beş yaşındaki bir çocuk, bu kelimenin anlamını bile bilmeden, nasıl yetiştirilmiş...

Küçükken arkadaşlarım Kuran kursuna giderdi. Çok özenirdim hep, ağlardım evde “Ben niye gidemiyorum?” diye. Çünkü hepsi gidiyor, ben evde yalnız kalıyordum. Ama yedi yaşından beri aynı kişiyle arkadaşım, en yakın arkadaşım o. Onunla hiç sorun yaşamadım. Zaten öyle bir şekilde yetişmemişti. Anneannesi adalıydı. Adanın yerlisiydiler. Anneannesinin bütün arkadaşları Rum veya Ermeni’ydi. Babası subay ama küçüklüğümden beri onunla arkadaş olduğum için öyle bir sorun yaşamadım.

Asil sorunu üniversitede yaşadım. Okulun ilk yılıydı. Türk Dili dersinde konu Orhan Pamuk'tan açıldı. Hoca da Nurcu, tarafsız davranıyor, Orhan Pamuk'u edebiyatçı olarak ele alıyor. Bir çocuk "O da akıllı olsun yoksa çeker onu da vururuz kafasından" dedi. Ben de döndüm, "Gerçekten böyle mi düşünüyorsun?" dedim. "Ne sandın kızım, biz Trabzonluyuz" deyince ben de "Niye? Trabzon'dan insan çıkmıyor mu?" dedim. Bundan sonra bir olay daha yaşadım. Facebook'ta Hrant Dink'in resmini koymuştum. Bir başka çocuk da Ogün Samast'ın resmini koyunca dayanamadım, arkadaş listemden çıkardım.

Sınıftakilere dedim ki, "Tamam Hrant Dink'in görüşlerine saygı duymak zorunda değil. Hiçbir şekilde görüşlerine katılmayabilir ama görüşlerine katıldığı kişi bir katil. Nasıl bunu savunabilir?" Bunu söyleyince sınıfta çok kişi ona karşı tavır aldı.

6 Ocak'tı, çok iyi hatırlıyorum. Bizim Doğu Bayramımız. İlk finale gidiyorum okula. Sınav dokuz buçukta. Ben de erkenden okula gidiyorum. Otobüsten indim, okula doğru yürürken beyaz bereli, sivri burunlu ayakkabı giymiş biri "Hey, Ermeni!" diye seslendi. Hiç cevap vermeden yürümeye devam ettim. O da arkamdan "Hey, sana diyorum!" diye bağırmağa devam ediyor. Baktım, sabah erken saat olduğu için etrafta tanıdık kimseyi göremeyince gerisin geri otobüs durağına dönüp ilk gelen otobüse bindim. Bir baktım ki gelip karşıma oturdu. Pis pis sırtan bir tip... Ogün Samast'ın psikopat fotoğrafları vardı ya, tam ona benziyor. Ölüyorum korkudan, çekip vuracak beni diye düşünüyorum.

Ablama mesaj atsam, çıkaramıyorum telefonu korkudan. Otobüs kalabalık bir durağa gelip de kapı açıldığında hızla kendimi dışarı attım. Arkama bakmadan arka kapıdan otobüse geri bindim. Adam galiba görmedi. "Bu korku ona yeter" diye düşünmüş olabilir. Birkaç gün korkumdan evden çıkamadım. Okula gitsem mi gitmesem mi derken finaller kaçtı. Savcıya gittik, şikâyetle bulunacağız, adam "Gazze'de çocuklar ölüyor, sizin uğraştığınıza bak!" dedi. Annem şoka girdi tabii. Savcıya göre "Ermeni'ysen okulunu ona göre seçeceksin." Annemler dekana gittiler. Dekan da "Bunlar kara cahiller, çeker vururlar. Ne kendi başını belaya soksun, ne benim başımı belaya soksun. Okula gelmesin" demiş. Valiliğe dilekçe yazdık, oradan da ses çıkmadı. Bir süre

sonra okula gittim. Başlarına bir şey gelecek diye kimse konuşmuyordu benimle. Hâlâ da öyle. Bu şartlarda okulu bitirmeye çalışıyorum. İki yıllık okulda beşinci yılım...

“Önce Hristiyan’ım sonra Ermeni”

Bu yaşadıklarım kendimi daha çok Ermeni hissetmemi sağladı. Kesinlikle milliyetçi veya ırkçı bir insan değilim. Türkleri de çok seviyorum ama nasıl sevebiliyorum? Çünkü ben bir Hristiyanım. Hristiyan olduğum için sevebiliyorum. Sadece bir Ermeni olsaydım sevmek çok zor olurdu. Önce Hristiyan olunca bakış açısı çok farklılaşıyor. Ermeni olmak gurur verici bir şey ama büyütülmesi gereken bir şey değil. Bu sadece benim ırkım ve fiziksel, genetik kimliğim. Bu yüzden Ermeni olmaktan gurur duyuyorum ama çok da büyütüyorum. Evet, bir aile kültürümüz, bir yemek kültürümüz, dilimiz var, bunların kaybolmasını kesinlikle istemiyorum ama aşırı büyütülmesini de istemiyorum.

Üç yıl öncesine kadar “Önce Ermeni’yim, sonra Hristiyan’ım” diyordum. Artık “Önce Hristiyan’ım” diyorum. Üç yıl önce Hristiyanlığın Ermeniliğimden çok daha önde olması gerektiğini fark ettim, çok daha Tanrı’yla yaşamaya karar verdim, çünkü o bizimle birebir bir yaşantı kurmak, bir dostluk kurmak istiyor. Buna inanınca sen de sevmeye başlıyorsun, içindeki nefreti atıyorsun. Bu ülkeden nefret ediyordum ama artık burayı gerçekten seviyorum. Eskiden yurtdışına çıkma hayalleri kurardım, şimdi ise bu ülkeyi seviyorum ve asla buradan ayrılmak istemiyorum.

Aslında bendeki bu dönüşüm Hrant Dink’in ölümünden sonra başladı. O gün Agos’a geldik. Birçok Türk vardı orada. Bize gelip “Başımız sağolsun” dediler. “Başınız” değil, “başımız” diyorlardı. Yani kendilerini ayrı tutmuyorlardı. Bu çok hoşuma gitti. Sonra cenazeye gelen binlerce insan pek çok şeyi yeniden düşünmemi sağladı. Anneme kalsa, benim yurtdışında gitmemi istiyor. Ama ben kalmak istiyorum artık. Gidersen bir süreliğine eğitim için filan giderim belki ama sonra dönmek isterim.

Bu ülkede yaşamak istiyorum ama evlenmeye gelince, bir Türkle ev-

lenmek istemem. Müslüman'la zaten evlenmem ama Hıristiyan'sa bile evlenmem. Bir kere, ailemin yarısı düğünüme gelmez. Evleneceğim kişiyle belki kendisiyle sorun yaşamam ama ailesiyle mutlaka bir sorun çıkar. Aşkın ölümsüz olduğuna inanmıyorum. Bir gün birine âşık olan, beş yıl sonra başka birine âşık olabiliyor. Doğru düzgün birine âşık olup ailemi de huzursuz etmemeye dikkat edeceğim. İleride kendi çocuğum olsa ve bir Hıristiyan Türk ile evlense ben karşı çıkmam. Şimdi "Bir Türk Hıristiyan olmaz" görüşü hâkim. Ama ileride Türklerin de Hıristiyan olduğu, olabileceği daha iyi anlaşılacak. O zaman benim ailem de bu evliliğe ılımlı bakabilir. Ben de kızımın, Hıristiyan olması şartıyla bir Türk ile evlenmesine sıcak bakarım.

“BU ÜLKEDE ERMENİ OLMAK EN KÖTÜ ŞEY”

Aslen Yozgatlıyız ama ben 1950’de İstanbul’da doğdum. Nüfus kütüğümü çıkarttım. Biz 1830’dan itibaren Yozgatlıyız. Bizim kütük 1830’a kadar gittiği için böyle söylüyorum. Yozgat’ın içindeniz. Dedemin dedesi 1830 Yozgat doğumlu. Babam 1904 doğumlu, o da Yozgatlı. Babam Ermeni olayları olduğu zaman 11 yaşında. Onun babası yani dedem askerde hastalanıp eve gönderilmiş. Yani baba tarafından dedemin öyle tehcirde filan öldüğü yok. Ama babamın bir amcası evinde kesilmiş, bir amcası da Kuvayı Milliye olaylarında ölmüş.

Dedem o zamanlar bezirgânmış yani manifaturacı. Köylere mal götürüyormuş, köylü mahsulünü sattığı zaman da para olarak değil ama yumurtasıyla, etiyle dedeme borcunu ödermiş. Dedemin dört çocuğu var. İki amcam var, birini hiç görmedik. Bir de halam vardı, o da birkaç yıl önce öldü.

Babam 11 yaşında yetim kaldığında annesi onu Kayseri Talas’taki Amerikan Mektebi’ne göndermiş, yetim çocuğu olduğu için. Yıl 1916 filan. Babam orada çok iyi bir eğitim aldığını söyler. O dönemde orada okuyan çocukları Amerika’ya göndermişler. Bir babam kalmış burada, bir de bir kız kalmış. Babam, annesi müsaade etmediği için gidememiş. Tabii, dul kadın, oğlundan ayrılmak istemediği için babamın gitmesine

de izin vermemiş. O çocukların hemen hepsi Amerika'ya gitmiş ama... Daha sonra babam 1950'lerde akrabalarını aramaya kalktığı zaman çoğunun Amerika'da olduğunu anladı. Babam halasını da Marsilya'da buldu ama biz görmedik.

“Komutan babaannemi korumuş”

Babaanneme gelince, Yozgat'taki jandarma komutanı babaanneme “Sen bize yemek yap, burada kal” demiş, babaannem de kalmış, üç-dört yıl askere yemek yapmış. O günlerde Müslüman olmayana yaşam hakkı tanımamışlar ama o komutan babaannemi korumuş.

Babam derdi ki “Kuvayı Milliye zamanında Yozgat'ta ikiye bölündüler, Çapanoğlu ve asri Kuvayı Milliyeciler olarak.” Birbirlerini vurmaya başlamışlar. Her gün Yozgat'ta yedi adam asırmış. Babamın babası askerde hastalandığı için eve dönmüş ve babamlar Tehcir'e tabi tutulmamış.

Babam Talas Amerikan Mektebi'nden dört yıl sonra dönüyor ve çerçilik yapmaya başlıyor. Daha sonra askere gidiyor. Amerikan Koleji'nde okuduğu için okuma yazma biliyor, o yüzden askerde para kazanıyor. Okuma yazma bilmeyen askerlerin mektuplarını yazıp üç-beş kuruş kazanırmış, annesine de para gönderirmiş. Babam Talas'taki Amerikan Koleji'nde İngilizcenin yanında Ermenice, Türkçe ve Farsça da öğrenmiş. Askerlik günlerindeki sıkıntıları hiç anlatmazdı. Askerden Yozgat'a dönüp evleniyor, birinci karısıyla. Biz ikinci karısının çocuklarıyız. Evlenip Ankara'ya gidiyor, orada saygın bir kişinin firmasında çalışıyor. Garanti Bankası'nın kurucusu Ayhan Şahenk'in yanında 12 yıl çalışıyor. Birinci karısı İstanbul'a göç etmek istiyor. O zaman amcamlar filan da İstanbul'da. Annesi de Yozgat'tan İstanbul'a geliyor. Amcam kuru temizleme işi yapıyor, çok para kazanıyor. Amcamın dayısının kızı genç yaşta kocası öldüğü için çıldırıyor. Sonra zengin olduğu için amcamla evlendiriyorlar. Aslında ilk kocasının da durumu çok iyiymiş. Hatta mezarlıkta onun anısında çeşme bile yapılmış, gidenler bilir. Markaroğlu diye... Bizde akraba evliliği olmaz. Hatta bu yüzden Ermeni Ortodokos Kilisesi de kıymıyor nikâhı. Ermeni Katolik Kilisesi'nde evleniyorlar.

Annem 1921 doğumlu. Annemin adı Kezban. Dedesinin adı ise Abdullah. Aslında Papaz Artin’in oğlu Avedis.

Dedem Tefvik askerde Müslüman olup kendi kendini sünnet etmiş. Askerdeyken bu Tehcir olaylarının başladığını duyuyorlar, tam istihbarat da alamıyorlar. Dedem kalkıp diyor ki arkadaşlarına, “Ben firar edeceğim, eve gideceğim.” Dedem 10-12 yıl askerlik yapmış. Balkan savaşları filan ama Tehcir başladığında nerede askerlik yaptığını bilmiyorum.

Ondan sonra bütün arkadaşlarının mektuplarını alıp askerden firar ediyor. Yozgat’a iki saatlik yol kala jandarmalar çeviriyor. Jandarma çavuşu dedemin çocukluk arkadaşı çıkıyor. O zaman askerden firar edeni vururlarmış. Adını sormuşlar “Tefvik” demiş. “İslam’ın şartı kaç?” demişler, saymış, hatta Müslüman olduğuna inandırmak için namaz bile kılmış. Papaz çocuğu ya, babası ona İslam’ı da öğretmiş, biliyor yani. Fakat o çavuş “Yok, sen Avedis’sin” diyor, inanmıyor. “Ben bunu vuracağım, bu Avedis” diyor. Dedemi o gece ahırda yatırmışlar. Dedem sabah çavuşun kasaturayı bileyleme sesiyle uyanıyor. O an akli başına geliyor. Kaldığı ahırın tavanı samandanmış, tavandan atlayıp kaçıyor. Tam 12 saat lahana tarlasının içinde yatmış. Köye geldiğinde köydeki Ermenilerin hepsi gitmemiş. Bazı aileleri bırakmışlar. Demirci, değirmenci gibi, işlerine yarayacak insanları ellerinde tutmuşlar. Dedem evine geldiğinde direkt eve girmemiş, evin bahçesindeki su kuyusuna girmiş. Gün doğduğunda kız kardeşi kovayı kuyuya salıyor. O da kuyudan “Bacı, sus” diyor. Gece eve giriyor ki annesi, kardeşleri sağ... Bazılarını sormuş ki, ya ölmüşler ya götürülmüşler. Ondan sonra askere geri dönüp teslim oluyor. Teslim olmazsa ailesine de zarar gelir diye düşünmüş. Annesi ve kardeşi sağ olmasaymış o da dağa çıkacakmış. Ailelerini sağ bulamayanlar dağa çıkmış.

Askerden sonra eve dönmüş. Artık Müslüman olduğu için her sene bir kadın getirmiş eve. Getirdiği kadınlar da Ermeni kadınları, kesim artıkları. Başka kadın da getirmiyor. Hepsinden de beşer beşer çocuk yapmış, olmuş 15 çocuğu. Dedem artık Tefvik Çavuş. Gaziydi ama gazi kartını almadık ki Ermeni olduğu anlaşılmasın. Kızlarından üçünü-

dördünü Ermeni'ye vermiş. Annemi de Ermeni'ye vermiş. Dedemin inancı filan yoktu. Ne camiye, ne de kiliseye giderdi. Hiçbir inancı yoktu. Dedeme "Allah var mı?" filan diye sorsalardı ona bile ne derdi bilmiyorum. Dedemde dinle ilgili hiçbir şey görmedim. Ama ev ortamı olarak dedemin evi tam bir Ermeni eviydi. Anneannem mesela, çok dindar bir Ermeni kadınıydı. Müslüman isimleri vardı ama öyle yaşamadılar. Teyzemin iki çocuğu vardır mesela, ben onlardan çok büyük olduğum için bana 'dayı' derler. Onları teyzem ülkücü gibi yetiştirdi. Sonra bunlardan birini benim yanıma çıkarıyordu. Hukuk okuyordu. Hâkim olmak istiyordu. "Bülent dedim sen hakim olmak istiyorsun ama seni hakim yaparlar mı? Senin soyunu araştırmayacaklar mı?" Sonra çocuk değişti, bir-iki yıl sonra baktım solcu olmuş. O çocuklar kiliseye gelir, haç çıkartırlardı.

Annemim ailesinin Ankara'da yaşayan kolu Müslüman'dı. Dayım mesela hacıydı ve Ankaragücü'nün de kurucularındandı. Dayımla Ankara'ya gittiğimde askere giderken diğer dayımın çocuklarını görmek istedim. Dayım bana dönüp dedi ki, "Yeğen, bak, seni bir çocukken gördüm, bir de şimdi görüyorum. Onlar ise seni hiç görmediler. Gel, ne sen onları gör, ne onlar seni görsünler." Yine de ısrar ettim. Kırmadı beni, götürdü. Marangozlar Sitesi var Ankara'da o zamanlar, meşhur... Teyzelerimin çocukları Ankara'da Çinçin'de bitirim gibi yaşarlardı. Onlar beni çok iyi karşıladılar. Teyzemin evine gittim. Ne Müslüman, ne de Ermeni gibi yaşıyorlardı. Dinle ilgileri yoktu. Mesela Ramazan'da Avşa'ya kaçıyorlardı. Bir süre görüştüm onlarla. 35-40 yaşına gelince kendi kendime dedim ki "Onların saklamak zorunda olduğu bir şey var, benim yok. Şimdi gidiyorsun, dayının oğlu seni bir arkadaşınla tanıştırtırken diyemiyor ki 'Bu dayımın oğlu' diye... Ben onun Müslüman olmasından ürkmüyorum ama o ürküyor, benim Ermeni olmamdan. O zaman niye görüşeyim ki onlarla?" Yaşım ilerledikçe böyle düşünmeye başladım.

"İnsanlara hizmet etmek beni mutlu etti"

Bu ülkede Ermeni olmak en kötü şey. Askerde de öyle. Irkçı teğmenler, ırkçı subaylar vardı ama ben de onların laflarının altında kalmadım.

O bana sövdüyse ben de ona sövdüm. Hiç dayak yemedik mi? Yedik elbette, yemedik dersek yalan olur. 1971’de askere gittim. Ben kantinciydım. Ordu diye düşünmedim aslında, insanlara hizmet etmek beni mutlu etti. 40 subayın içinde benim kafama takılan üç tane vardı. Bunlardan biri de ben tezkere alırken bana “Yahu, sizlerde hata aradım, yok, bir tane hata bulamadım. Evde bile sizi konuştum” dedi. Bursa’da daktilo kursuna seçildim ama astsubay, üsteğmene “Bu gayrimüslimdir” dedi. Asteğmen de bana “Özür dilerim” dedi. Kıbrıs’a mücahit olarak seçildim, orada da karşıma yüzbaşı çıktı, “Oğlum, kusura bakma” dedi. Neyse, usta birliğine gittik. Bir gün bir rütbeli geldi, bütün alayı içtimaya dizdi. Ben kantinciyim ama nöbetçiler dışında herkesi topladılar içtima alanına. 650 kişilik bölük toplandık. Adam kuşbakışı bu 650 kişiyi süzdü. Beni o kalabalık içinden seçti, “Gel” dedi. Sonra yanındaki onun kulağına fısıldadı, “O gayrimüslim” dedi. Adam bana dönüp “Özür dilerim” dedi. Ben biliyorum zaten, geri gideceğim... Çavuşlar filan “Gel seni sünnet edelim” diye tuttururlar... Ben biraz dik-kafalıydım, “Açıyım, siz seyredin” dedim...

En unutamadığım olaylardan biri 6-7 Eylül gecesidir. Artin Abi diye bir tanıdığımız vardı, o da o sıra asker. Üç katlı bir Kumkapı evi düşünün, her katta bir aile vardı. Bir komşumuz Kayseriliydi, biz Yozgatlı. Oturmuşuz, herkes sofrada, kadınlar servis yapıyor, büyükler de muhabbet ediyor. Bir baktım camdan, “Dışarıda kavga var” dedim. Bir evin camından buzdolabını attıklarını gördüm. Babam camdan bakınca anladı ne olduğunu. Büyükler bizi aldı, 15-20 çocuk vardı, kömürlüğe götürdüler. Analarımız diz çöküp duaya durdular. Gece patırtı kütürtü filan... Sabah Artin Abi, asker olan, hemen bayrak almış, kapıya çıkmış. Gece bir saatten sonra asker gelmiş sokaklara, sokağa çıkma yasağı konmuş. Sabah ben askerin bacak arasından fırlayıp sokağa çıktım. Köşede bakkal Todori var, her zaman alışveriş yaptığımız Rum bakkal. Baktım, bakkal dükkânı darmadağın, yerlerde bozuk paralar filan... Ben oradan bir 20 gramlık dirhem, bir kurşun kalem, bir de 25 kuruşluk bozuk para aldım ama yerler nasıl bozuk para dolu, hepsini getirmeye kalksam servet olur. Bir de tek bisküvi, o da elimde... Eve dönüyordum, bir baktım annem askerlerin arasında beni aramaya çıkmış. Benim elimde bunları görünce “Çabuk” dedi, “Onları aldığın yere bırak, yağmacı mı-

sın sen!” Bak, o gün bugündür rahmetli anamı hatırlarım. Eğer o gün bana böyle yapmasa... Hırsızlıktan, uğursuzluktan hep uzak durdum onun sayesinde. Babam ne olup bittiğini anlattı tabii, ama dedi ki “Sakin Türklerle bunu konuşmayın.”

Babam Amerikan kolejinde okuduğu için İncil’i iyi bilirdi, İncil okurdu, biz de dinlerdik. O zamanlar Kumkapı’da zaten babamın konuşabileceği çok insan yok. Bir-iki arkadaşı vardı, o kadar. Bir eski komünistlerden Sarkis Çerkezyan vardı mesela, şimdi galiba öldü, o arkadaşıydı, onunla konuşurdu. Benim babam da Amerikan koleji mezunuydu ama hep Rusya yanlısıydı. Ama bir de Rusya’nın bu şekilde yıkılacağına inanırdı. Derdi ki, “Dinsiz bir toplum yıkılmaya mahkûmdur.”

Babam Varlık Vergisi’nde çok sıkıntı çekmemiş, çünkü fazla bir şeyi yokmuş. Ama annemler Ankara’daymış o zaman. Anlatırdı annem, o parayı ödememek için kendini Ankara Kalesi’nden atanlar bile olmuş. Babamdan din kitapları kaldı, onları sakladık. 1800’lerden kalma İncil vardı mesela, onları sakladık. Babam öldüğünde ben 27 yaşındaydım. Gençtik yani, fazla kıymet bilemedik, bir tek o din kitaplarını sakladık. Şimdi elimde babamdan bir tek Ermenice marşlar kaldı. Osmanlı döneminde söylenen marşlar. Osmanlı’yı metheden marşlar da var. Biz Osmanlıyız diyor. Ermeniler Osmanlı’ya öyle inanmışlar ki... Babam bizi çok dindar yetiştirdi. Yılbaşı gecesi bize sabaha kadar İncil okurdu, sabah da kiliseye giderdik, daha papaz kapıyı açmadan. Öyle beklerdik soğukta, o derece yani...

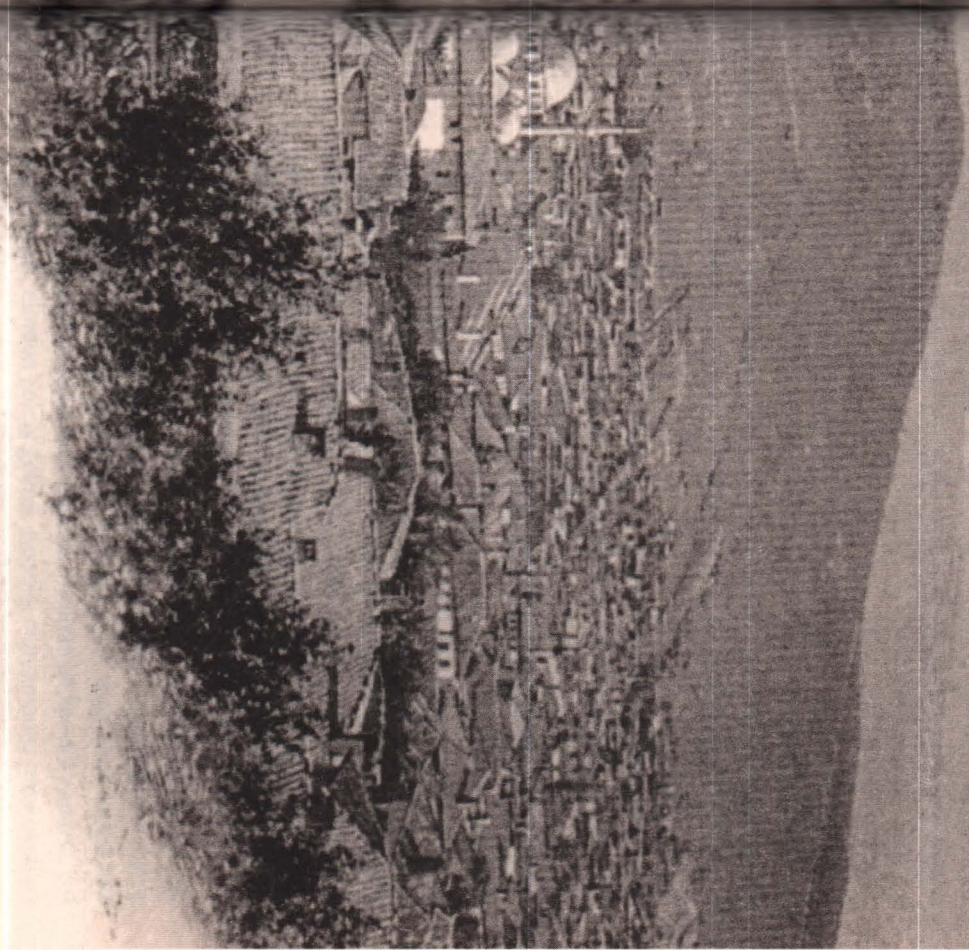
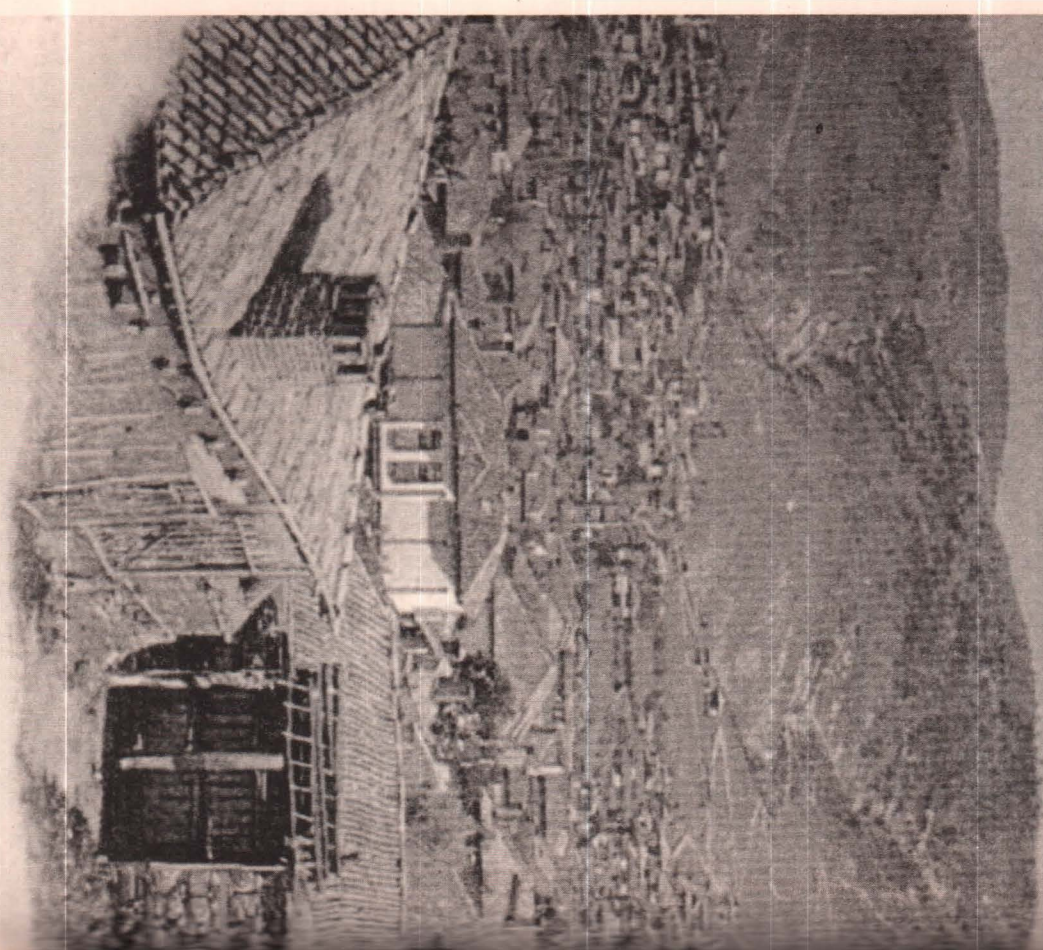
Türkiye’yi terk etmek hiç istemedim. 61 yaşındayım. 60’larda teyzeleirim, amcalarım gitti Almanya’ya. İki teyzem 40 senedir Almanya’da. Ben bir kez ziyaretlerine gitmedim. Arada telefonlaşıyoruz. Başka ülkelerde de akrabalarım var. Ben Türkiye dışına sadece Ermenistan’a, o da bir hafta çıktım. Ermenice de doğru dürüst bilmediğim için kendime küstüm. Ermenistan’da eğer iki-üç arkadaşım olsa yaşarım. Çünkü bir insana yaşamak istediği toplumda değer vermiyorlarsa, ne yaparsan yap, vatandaş yerine koymuyorlar seni. Vatandaş yerine koysalar, ikinci sınıf da olsa kabul ederiz ama o bile yok!

Annem 18 yaşında babamla evlenene kadar Türk olarak yaşamış. As-

linda Türk değil tabii, dönme... Anneannemin kütükteki adı Memduha Helvacı. 1957’de, ben 7 yaşındayken öldü. Tehcir’i anlatırdı. Yozgat Mecidiye’den kağnılarla faytonlarla götürmeye başlamışlar. Sonra bir derenin kenarına getirmişler, başlamışlar orada katliama. Anneannem 15 yaşında o zaman, annesinin elini bırakmıyor. Annesinin elini bırakmayınca eline baltayla bir vuruyorlar, annesinin kolu elinde kalıyor, kanlar da yüzüne sıcıyor ve bayılıyor. Onu ölü sanıyorlar, orada bırakıyorlar. Anneannem geceyarısı uyanıyor, cesetlerin arasında. Yürümeye başlıyor. Bir subay karısı annemi altı ay evinde saklıyor, bir küpün içinde. Kocasından gizli altı ay ona bakmış. Hatta o kadını ben bile gördüm, ‘ekmekçinin gülü’ derlerdi. Sonra af çıkınca yetimler toplanmaya başlayınca anneannemi o kadın çıkarıp “Alın bunu da, Ermeni kızıdır” diye konvoyla vermiş. Sonra konvoyda giderken 30-40 kişilik Çerkes atlı grubu gelmiş. O zaman korkmuş annemler. 15-17 yaşında çocukları göstermişler, “Bunların içinde tanıdıklarınız varsa alın bunları da” demişler ama onları tanıyan yokmuş. O çocuklara Çerkes elbisesi giydirmişler. Çerkesler korumuş. Geçen bir gazetede okudum, bazı Çerkesler öldürmüş, bazıları da korumuş. Herkes adam öldürmez ki... Herkes katil değildi ki... Sonra anneannem besleme gibi sağda solda kalmış, sonra dedeme demişler “Bu kimsesiz” diye, dedem de onu dördüncü karısı olarak eve getirmiş.

Dedem, yani Müslüman olarak ölüp Zincirlikuyu’ya gömülen dedem o kadar çok savaş görmüş ki hiçbir şeyi umursamazdı. Teyzem terzi Binnaz Hanım sosyete terzisiydi, Teşvikiye’de otururdu. Dedem bütün karıları öldükten sonra 80 yaşındaydı, evlenmek istiyordu, o kadar da hayat dolu bir insandı. Her çocuğunda bir hafta kalsa zaten ömrü biterdi. Ama istemedi. Babamla da anlaşılamazdı. Babam derdi ki dedeme “Sen Ermeniliğe dönseydin bütün çocukların da dönerdi ama sen umursamaz hayatını yaşadığın için çocukların da böyle dağıldı.” Dayımın adı İrfan. Teyzemin adı Şahika. Bir de yırtıktırlar. Müslüman oldukları için çok da cesurlardı. Şahika teyzem bir gün postanede posta memurunu öyle bir benzetti ki... Düşün, bir de devlet memuru... Teyzem parçalayacaktı onu, elinden zor aldılar. Onlar yani Müslüman olanlar umursamaz oluyor, cesaret geliyor. Biz o yaşıntıyı yaşamadık.

Hrant Dink söylemek istediklerimizi söyledi. O ölünce ben tansiyon hastası oldum. Televizyonda ilk gördüğümde Hrant yerde yatıyordu, başında da benim kızım vardı. Sonra buraya geldim ve o günden sonra tansiyon hastası oldum. Bazı insanlarımız duyarsız. “Ne lüzum vardı? İşte, hayatından oldu” dediler. Ben derim ki, hayatına patlamadı. Sen öleceksin, ben de öleceğim. Ama o torunlarına kadar bir şeref, bir hay-siyet bıraktı. O 54 yaşında değil de 60 yaşında ölseydi ne fark edecekti? O benim kahramanım. En dürüst bir şekilde, söylenmesi gerekeni söy-ledi. Ben de konuştum bunları aslında, Müslüman arkadaşlarımla ko-nuştum. Ama ben okumuş değildim, o yüzden benim konuştuğum üç-beş kişi.. Okumuş olsaydım atılım yapmak isterdim. Türkiye 1970’lere göre farklı. 24 Nisan anmasına ben de katıldım. Çok hoşuma gitti.

VUE DE YOZGAT. — DESSIN DE BOUDIER.

“TC VATANDAŞIYIM AMA TÜRK DİYEMİYORUM KENDİME”

İstanbul doğumluyum. İlkokulu ve ortaokulu Ermeni okulunda, liseyi ise özel bir kolejde okudum. Mimarlık bölümünü bitirdim. Anne tarafım Ordulu, baba tarafım ise Tokatlı.

Anneannemler beş kardeşler. Ordu’dan İstanbul’a geldikten sonra dedemle Surp Pırgıç Hastanesi’nde tanışıp evleniyorlar. Dedemin babası Surp Pırgıç’in aşçıbaşısıymış, dedemin çocukluğu da hastanede geçmiş. Aslında dedemin babası da dedemin annesiyle yine Surp Pırgıç’te tanışıp evleniyor. Dedemin annesinin anne ve babasını Bayburt’ta 1915’te gözleri önünde öldürüyorlar. Bunu dedem anlatırdı bana. Dedemin annesi hastaneye hasta olarak yatmış, yanda da anneannem yatıyor. Onu çok sevmiş, “Seni oğluma alacağım” demiş, almış da. Yani iki kuşak da Surp Pırgıç’te tanışıp evlenmişler. Sene 1940’lar...

Dedem beşinci sınıfa kadar Sahakyan’da okuyor, çok parlak bir öğrenciymiş. Özellikle el becerisi çokmuş. Ekonomik zorluklardan dolayı okuyamamış. Mesleği buzdolabı tamirciliği idi. 1950’lerde kendi işini kurmuş. Sanayi tipi buzdolabı üretirdi. Tamirini de kendisi yapardı, çok becerikli idi, elinden çok iş gelirdi. Kendisi okuyamamış ama okullara çok destek verirdi. Kendisi de kitap okumayı çok severdi. Hafızası da çok iyiydi, ilkokulda öğrendiği uzun şiirleri ezberden okurdu.

Dedem burada bir hayat kurmuş ama çocuklarına da bize de “Gidin bu ülkeden, kurtarın kendinizi” derdi. Burada ne yaparsak yapalım eşit vatandaş olamayacağımıza inanmıştı. Dayımı yurtdışına yollamış. O da bir daha dönmedi zaten. Annemi de annesi bırakmamış gitsin diye. O yüzden yayama [anneanne] çok kızardı, “Senin yüzünden bu kız burarlarda kaldı” diye.

6-7 Eylül olaylarından dedemler çok etkilenmemiş. Dedemlerin bulunduğu sokakta Rumların mallarına zarar vermişler ama Türk komşuları dedemleri korumuşlar. 6-7 Eylül olayları esas baba tarafım için facia olmuş. Babam o sırada 40 günlük bebek. Gedikpaşa’daki evleri tümüyle yağmalanmış. Hiçbir şeyleri kalmayınca bir süreliğine Tokat’a dönmek zorunda kalmışlar. Babamın ailesi için 6-7 Eylül tam bir felaket olmuş. Tokat’ta da dayanamamışlar, bir süre sonra İstanbul’a dönmüşler. Zamanla dedem işlerini toparlamış ama ne kadar olsa, eskisi gibi olmamış.

Ben lisede kendimi çok rahat hissediyordum. Hocalarımız hep yabancıydı ve çoğunlukla Hristiyanlardı. Öğrenciler de nereden gelirlerse gelsinler, okulun yarattığı yabancı atmosferin bir parçası oluyorlardı. Okulda kozmopolit bir ortam vardı ve bu benim çok hoşuma gidiyordu.

Dersler de bu okulda daha iyiydi. Mesela Ermeni ortaokulunda tarih dersi Türk ortaokulundan hiç farklı değildi. Orada da zaten Türk hocalar veriyor tarih dersini. Ermenilerle ilgili konular es geçiliyordu. Lisede ise tarih dahil her dersimizde rahatlıkla soru sorabiliyorduk. Özgür düşünce ve sorgulayabilme olsa zaten Ermeni okulu olmuş, Türk okulu olmuş, hiç fark etmez diye düşünüyorum.

Özgürlük ortamı

Dini en çok lisedeki bu özgürlük ortamında sorguladım. Hristiyan olmakla Ermeni olmak arasındaki ilişkiyi de sorguladım. Mesela bizim kilisemizin adı Ermeni Kilisesi. Öte yandan ben kiliseye gittiğim zaman kendim Tanrı’yla konuşur gibi dua etmek istiyorum. Bize kilise gelenekleri ailede çok öğretilmedi, diye düşünüyorum. Öğretilseydi belki daha farklı davranırdım. ‘İyi Ermeni olmak’ ne demek, diye düşünüyorum.

rum. Bu ülkede şartlar zor, bence çok fazla iyi olmama lüksün yok. “İyi olmalıyım ki kendi kültürümü devam ettireyim” diye düşünüyorum. ‘Kötü Ermeni olmak’ da kimliğini hiç umursamamak anlamına geliyor bana kalırsa. Mesela benim dedem okuyamadı ama benim eğitime katkıda bulundu. İmkânım olduğu halde okumuyorsam, bunu cemaat hayrına da yapmıyorsam bu beni rahatsız ediyor.

Bir Müslüman’ın, bir Musevi’nin ya da bir ateistin varlığından rahatsız olmam. Beni rahatsız eden, geçmişe ya da kimliğe duyulan saygısızlık. Kendi mesleğimden bir örnek vereyim. Mimarlıkla ilgili sempozyumlarda, Rumların yaptığı evleri ‘Türk evi’ diye anlatıyorlar. Ya da Kayseri mimarisi diye Ermenilerin orada yaptığı taş evlerden söz ediyorlar. Van’ı anlatırken Ahtamar’dan bir cümleyle bile söz etmiyorlar. Bu kültürün temellerinde var olan ana elementlerin bahsi geçmiyor. İşte bunlar ağırıma gidiyor. İnkâr sadece soykırımı reddetmek değil, bu da bir inkâr...

Mesela, Ahtamar’ı açtılar. Müze olarak açmalarına bir itirazım yok. Orada her pazar ayine gidecek kimse yok nasıl olsa... Ama tepesine bir haç takamadılar. Koskoca devlet bir haç takmaktan korktu.

Ben Ermeni olduğumu hiç saklamadım. Türkiyeli Ermeni’yim. Sonuçta TC vatandaşıyım ama ‘Türk’ diyemiyorum kendime. “Ne mutlu Türk’üm diyene” meselesi benim kafamı karıştırıyor. Belki “Türkiye vatandaşıyım” diyeni bağrına basmak istiyor bu sözle ama sonra tutup “Türk’üm, doğruyum, çalışkanım” deyince bu beni rahatsız ediyor.

Aslında bence Ermeni olmak ırk meselesi. Ermenice konuşamayan biri de Ermeni olabilir. Kanında Ermeni kanı varsa Ermeni’dir. Müslümanlaşmış Ermeni kendisine Ermeni diyorsa o da Ermeni’dir. Vaftiz kâğıdı olmasa da Ermeni’dir.

Bir kadın olarak karma evlilik konusuna sıcak bakmıyorum. Babasıyla Ermenice konuşabilen bir çocuk doğurmak istiyorum. Ermeni olmayan birine âşık olmak istemem, olsam bile onunla evlenmek istemem.

“Ermeni olmasa da Hristiyan olsun” diye de düşünmüyorum. Mesele İtalya’da ya da Fransa’da doğup büyümüş, Ermeni olmayan biriyle evlenmek de anlamsız geliyor bana. Aynı kültürü paylaşıyorsun ki

onunla... Burada bir Türk'le evlen daha iyi. Hiç olmazsa onunla aynı kültürün, coğrafyanın içinde yetişmişsin. Bir sürü paylaşacak şeyin var.

“Müslüman biriyle evlensem...”

Müslüman biriyle evlensem Ermeni toplumu için bir şeyler yapmaya devam ederim ama çocuğum benim yolumdan gider mi, emin değilim. Zaten cemaatin iç yapısı, işleyişi de sorunlu. Ben çocuğuma bir şeyler versem bile o cemaatteki sorunları görünce kaçmaz mı? Cemaatte parası olan daha çok itibar görüyor. Bazı şeyler geçmişe göre daha iyi ama yine de düzelmesi gereken çok şey var. O zaman bunu önce biz düzelterceğiz, sonra da çocuklarımız daha iyiye gitsin diye uğraşacaklar. Bu işlerle uğraşacak, cemaati daha iyiye götürecek çocuklar yetiş-tirmeliyiz diye düşünüyorum.

Ermeni'ysen kendi toplumun için verdiğin mücadele senin kendini daha çok Ermeni hissetmeni sağlıyor. Bir şeye emek verdiğin zaman onu daha çok anlamak, öğrenmek istiyorsun. Mesela yaz akşamları Kınalıada'ya gidiyorsan, biliyor musun Ermeniler ne zamandan beri orada yaşıyor? Ya da oradaki kilisenin tarihi ne?

Hrant Dink'in öldürüldüğünü ilk duyduğumda ağlamaya başladım. Kendisiyle yakın bir tanışıklığımız yoktu ama adaya giderken görürdüm. Şok oldum ilk anda, çok korktum. “Bizi de öldürebilirler” diye düşündüm. Ama sonra tam tersi oldu. Cesaretim arttı, “Ben de Ermeni'yim. Bununla bir sorunu olan varsa ona göre davransın” diye düşünmeye başladım. Geri adım atmadım yani. Hrant Dink'ten sonra bence Ermeni kimliği, Türkiye'de Ermenilerin durumu daha fazla konuşlmaya başladı. Bence Hrant Dink'in kendi var ettiği şeyler var ama yine de tedbiri elden bırakmamak gerekiyor. Bir şey konuşurken, bir şey yaparken iki kere düşünmek gerekir.

Vue d'Ordou,
er Noire

“SADECE BİR KEZ SORUN YAŞADIM”

İstanbul’da doğdum. 19 yaşındayım. Baba tarafım Yozgat Burunkışla’dan İstanbul’a göçmüş. Babamın babası çok küçükmüş İstanbul’a geldiklerinde. İlkokulu Ortaköy’deki Ermeni okulunda okumuş. Ondan sonra bir dönem Yozgat’a geri dönmüş. Daha sonra tekrar İstanbul’a göçmüşler. Büyükbabamlar sekiz kardeş. Büyükbabamın yaşı 80’in üzerinde ama doğum yılını bilmiyoruz, Yozgat’ta doğduğunu biliyoruz. Büyükbabamın kardeşlerinin çoğu yurtdışında yaşıyor. Amerika’da ve Avustralya’da yaşıyorlar.

Baba tarafında 1915 ile ilgili hiçbir şey konuşulmaz. Ailenin bağlı olduğu tek yer kilisedir. Mesela halalarımın biri neredeyse her gün kiliseye gider. Mesela birkaç ay önce babaannemi kaybettik. Halam onun geri geleceğini düşünüyor. Doktor olan bir amcam var, o halama böyle şeylerin olamayacağını anlatıyor. Babam 51 yaşında, kuyumcu. Babam liseden sonra okumamış, iş hayatına atılmış. Büyükbabam ise konfeksiyoncu. Babam 1915’i unutmamamızı ister ama çok konuşulmasından da hoşlanmaz.

Anne tarafım İstanbullu. Annem de, anneannem ile dedem de İstanbul’da doğmuşlar. Dedem 1941’de Gedikpaşa’da, anneannem ise 1942’de Bakırköy’de doğmuş. Dedemlerin ailesi Erzincan’dan

İstanbul'a göç etmiş. Anneannemler ise Kayseri kökenli. Annemin tarafında, babamların aksine, 1915 daha çok konuşulur. Daha çok dedem anlatır. Aslında dedem çok hümanist bir insandır. Anlatırken bile bizde önyargı oluşmasın diye çok dikkat eder. Mesela "kestiler" filan gibi kelimeler kullanmamaya özen gösterir. Anneannemin annesinin ailesinin büyük kısmı yok olmuş. Bunlar söylenir.

Dedem kuyumcudur, anneannem ise ev kadını. Annem bir Ermeni okulunda İngilizce öğretmenliği yapıyor. Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bölümünden mezun. Annem ortaokuldayken, 12 Eylül darbesinden hemen önce Amerika'ya gidiyorlar. Dedem ve anneannem iki çocuklarını, yani annemi ve dayımı alıp Amerika'ya göçüyorlar. Annemin anneannesi ve babaannesi de onlarla birlikte Amerika'ya göç ediyorlar. Los Angeles'a yerleşiyorlar. Zamanla İstanbul'u da özlemeye başlıyorlar ve üç yıl sonra geri dönüyorlar. Döndüklerine de hiçbir zaman pişman olmadılar. Galiba Los Angeles'ta topluma entegre olmakta da zorlanmışlar. Biraz da o yüzden dönmüşler.

Los Angeles'tan Yeşilköy'e

Amerika'dan dönünce Yeşilköy'e taşıyorlar. Annem Yeşilköy'de devlet lisesinden mezun oluyor, sonra da Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliğini kazanıyor. Üniversitede okurken babamla Kınalıada'da tanışıyorlar, birbirlerine âşık olup evleniyorlar. Ben ablayım, benden dört buçuk yaş küçük bir erkek kardeşim var.

İki yıl Ermeni anaokuluna gittim. İlkokula özel bir okulda başladım. Liseyi bitirene kadar aynı okulda devam ettim. Okul Kemerburgaz'daydı, biz Yeşilköy'de oturuyorduk. Gidip gelmesi zor oluyordu ama okulumu seviyordum. Daha sonra okulun lise bölümü de açılınca ben de devam ettim. Kısacası 12 yıl aynı okulda okudum.

Annem bir Ermeni okulunda öğretmen olduğu için kendi okulumla karşılaştırma şansım var. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki okulumdan gayet memnunum. Tabii, yeni açılan bir okul olduğu için sorunlar oldu ama sahip olduğum açık görüşlülüğü okuluma borçluyum. Evde her şeyi rahatlıkla tartışabiliyorsam, kendi görüşlerimi savunabiliyorsam,

bunu okulumla borçluyum. Ermeni okulunda okusaydım böyle olur muydu, emin değilim.

12 yıl okuduğum okulda sadece bir kez Ermeni olduğum için sorun yaşadım. Lise 2'deyken, okulda Birleşmiş Milletler konferansları denen bir tartışma kulübü vardı, o kulübün başkanlığı için bir çocukla çekişiyorduk. Baktım, sırasının üstünde 'Ermeni Yalanları' diye bir kitap var. Kitaba baktığımı görünce dönüp bana "Keşke hepinizi öldürseydik" dedi. Daha sonra aynı çocuk birkaç defa daha benzer şekilde bana laf attı. Son yaptığında çok sinirlendim, koridorda gördüğüm Türkçe öğretmenine şikâyet ettim. Meğer o öğretmen de disiplin kurulu başkanıymış. Eğer şikayetimi geri çekmeseydim okuldan atılacaktı. Evde annemlerle düşünüp taşındık, "Çocuğun hayatını mahvetmeyelim" dedik. Ceza olarak, Taner Akçam gibi farklı tarihçilerin kitaplarını okuyup, özet çıkartmasını istedik. 12 yıllık okul hayatımda başka hiçbir ayrımcılığa uğramadım. Ne öğretmenlerimden, ne de arkadaşlarımdan en küçük bir ayrımcılık görmedim.

Ailemin tarihini de ayrıntılı olarak yine okulum sayesinde öğrendim. 6. sınıftayken ödev olarak ailemizin soyağacını çıkartmamızı istedikler. Benim soyağacım dedemin babasından öteye geçmedi tabii. Tarih öğretmenim çok aydın bir insandı. Dedi ki "Madem bu arkadaşınızın soyağacı böyle, gelin o zaman, 1915'te neler olmuş, onları konuşalım." Öğretmenimiz anlattı, biz de dinledik. Sınıftan hiçbir olumsuz tepki gelmedi ama biz de küçüktük zaten.

Okulda kimliğimle ilk yüzleşmeyi 8. sınıfta, yine tarih dersinde yaşadım. Herkese haklarla ilgili bir ödev veriliyordu. Azınlık hakları konusu başkasına verilince itiraz ettim. Daha sonra da bu tür konuları hep ben anlatmak istedim okulda. Biriyle röportaj yapılacaksa dedemle yapardım. İngilizce ödevimde de, tarih ödevimde de dedem olurdu. Yani annemin babası...

"Azerbaycan'ı savunmak kolay olmadı"

Ben lise 2'deyken Hrant Dink öldürüldü. İki gün sonra da demin söz ettiğim Birleşmiş Milletler Konferansı için Hollanda'ya gidecektik.

Ben de Azerbaycan elçisi olarak Karabağ sorusunda Azerbaycan'ı savunacaktım. 21 Ocak'ta Hollanda'ya uçacaktık. Dünyanın pek çok ülkesinden toplam beş bin kişi gelecekti. Ben ateşlendim, toplantı yedi gün sürüyordu, üç gün sonra gidebildim, Azerbaycan'ı da savundum. Ermenistan'ı savunmak da Japonlara düşmüştü. Sonuç olarak biz kazandık. Buna rağmen başımızdaki öğretmen bana "Geçmiş olsun" bile demedi. Okula da rapor etmiş, "Bilerek gelmedi" diye. Üstelik, bunu yapan öğretmen Yeni Zelandalı... Kazanmıştım ama çelişkili duygular yaşadım. İnsan üzüyor sonuçta, çünkü Ermenistan'ın aslında haklı olduğunu düşünüyordum.

İlkokuldayken annemin öğretmen arkadaşlarıyla Ermenice çalıştığım için Ermenicem iyidir. Paskalya'da, Doğu Bayramı'nda filan kiliseye giderim. Büyük çoğunluk gibi ihtiyacım olduğunda inançlı biri oluyorum galiba. Ermeni okulunda okumadığım için fazla Ermeni arkadaşım olmadı. Kınalıada'dan vardı birkaç arkadaşım ama çok fazla samimiyet kuramadık. Lisede en yakın arkadaşlarımdan biri Türk, diğeri ise Yahudi'ydi. Yahudi arkadaşım ile çok samimiydik ama siyasi konuları hiç konuşmadık. O konuşmaktan kaçınırdı. Türk arkadaşım ile bu tür şeyleri daha çok konuşurduk ama o da pek çok şeyi benden öğrendi. Kendisi pek bilmezdi. Ben anlatınca dinlerdi, bana sorardı ama hiç ters tepki vermezdi. Aramızda hiç gerilim olmadı.

19 Ocak'ta Hrant Dink'in öldürüldüğünü de okulun servisinde duydum. Servis şoförümüz Karslıydı. Ermenice de bilirdi. Haberi duyunca radyonun sesini açtı ve aynadan bana baktı. Ben de birden ağlamaya başladım. Dink ailesinden pek çok kişiyi de Kınalıada'dan tanıyordum. Eve geldim, anneannem ve dedemle konuştum. Anneannemin bana ilk tepkisi "Böyle konuşmaya devam edersen kafanın arkasından üç tane kurşun yer ölürsün" oldu. Dedem ise ona "Saçmalama kadın" dedi. Bizim cemaatte anneannem gibi düşünenler çok var ama unutuyorlar ki Hrant Dink'in ölümünden sonra Türkiye'de pek çok şey değişti. Artık Ermenilerle ilgili çok şey biliniyor. Evet, keşke o ölmeseydi ama öldükten sonra "O da çok konuşmasaydı" demek körlükten başka bir şey değil.

19 Ocak'tan sonra Agos'un gönüllü muhabirler ağına katıldım. 'Haber nasıl yazılır' seminerlerine de katıldım. Agos için birkaç haber de yazdım. Daha sonra yaz okuluna Amerika'ya gidince yarım kaldı. Yaz okulundan döndükten sonra zihinsel ve bedensel engelli çocuklarla çalıştım. Toplum için hizmet etmek istedim. Zaten psikoloji okumak istiyordum. Biraz da bu yüzden engelli çocuklarla çalıştım.

Liseyi bitirirken Amerika'nın en seçkin üniversitelerinden üçünden psikoloji bölümüne kabul aldım ama burada Boğaziçi Üniversitesi'ni kazanınca Amerika'ya gitmekten vazgeçtim. Gerçi siyasetbilimi ve uluslararası ilişkiler okumayı düşünmüyordum ama yine de burayı seçtim. Üniversitede de Ermeni olmaktan ötürü pek sorun yaşamadım. Ne de olsa okuldaki arkadaşlar belli bir seviyenin üstündeler. Hocalardan da rahatsız eden bir durum olmadı. Okul bitince Dışişleri'ne girmeye niyetim yok. Türkiye'nin dış politikasında pek çok şey bana ters geliyor. Soykırım'ı tanıma meselesi var, Ermenistan'la ilişkiler var... İleride bütün bunlar değişirse, her şey daha olumlu olursa belki Türkiye'nin Dışişleri'nde çalışmayı düşünebilirim ama henüz çok erken.

İlişkiler konusunda belirli kurallar çerçevesinde hareket etmek babam için de annem için de çok önemli. Ermeni olmayan biriyle beraberlik fikrine karşılar. Hayatta en değer verdiğim insan olan dedem, annem ve babam gibi düşünmüyor. Dedem "Biliyorum, cemaat olarak artık birbirimize yetemiyoruz. Senin isteklerini, taleplerini karşılayan biriyle birlikte olmaya elbette hakkın var" der. Bu beni çok rahatlatır. Kendisinin insanlara olan saygısı bu noktada da ona olan hayranlığımı artırıyor.

St. Stéphane.

Stéphane

N. 433

Constantinople.

“RÜTBELERİMİ SÖKÜN, BEN BU GAYRİMÜSLİME HAYATIMI VERİRİM”

Bir Kuzey Ege kasabasında doğdum. Asker çocuğu olduğum için çocukluğum farklı şehirlerde geçti. Annemin Ermeni olduğunu belli bir yaştan sonra öğrendim. Çocuk yaştayken annemizin lehçesindeki farklılıkları görebiliyorduk ama evde hiçbir zaman onun Ermeni olduğu söylenmiyordu. Bize anlatılan hikâye şuydu: Annemizin babası, anneannem öldükten sonra bir Ermeni kadınla evleniyor. Aslında annemiz Müslüman, anneannemiz Müslüman, dedemiz Müslüman, herkes Müslüman fakat evlendiği kadın Ermeni Hristiyan, annemi de o Ermeni kadın büyüttüğü için annemim lehçesi farklı... Gerçeğin böyle olmadığını çok sonra öğrendik.

Ailem bu konuyla asla yüzleşmedi. Her büyük, kendi küçüğüne bu şekilde anlattı. Ben bazı konularda çok geç yaşımda bilinçlendim. Taşları sonradan sonraya, kendi kendime yerine oturtunca konuyu daha iyi anlayabildim. Annem ve babam artık sağ değildi. Ablam bu konuların açılmasına kesinlikle karşıdır. Halen hayatta olan ağabeyim de bu konuda ablam gibidir. En büyük ağabeyim bu konuda daha açıktı ama o da sağ değil; sağ olsaydı belki onunla daha rahat konuşturdum.

Bana 18 yaşındayken, ablam, annemizin Ermeni olduğunu söylemişti. Annemin Ermeni akrabalarıyla bizi babam tanıştırdı. Bazen kızıyorum,

bazen de bu işi babamın üstlenmiş olması çok hoşuma gidiyor. Annemin hiç ilişkisi olmadı kardeşleriyle. Belki korkuyordu, yüzleşemiyordu geçmişiyile.

21 yaşındayken, Konya’da, görücü usulüyle evlendim. Benim eşim de askerdi. İlk görev yerimiz Ankara’ydı. Annemin Ermeni olduğu benim çevremde çok bilinen bir şey değildi. Ben de o zamanlar bir sır gibi saklıyordum bunu. Ama eşim bu konularda çok rahattı ve çok kültürlüydü, adeta yürüyen kütüphaneydi. Her şeyi biliyordu ve hiç sorun olmadı benim kimliğim. Kızım da kendini bildi bileli anneannesinin Ermeni olduğunu biliyor.

“Annem nüfus sayımından korkardı”

Zordu yaşadığımız. Aynı zorlukları şimdi de yaşıyoruz. Bilinçlendikten, bazı şeyleri araştırmaya başladıktan sonra, insanların bakış açılarını gördükten sonra, benim için taşlar yerine oturmaya başladı. Mesela annem hiç oy kullanmaya gitmezdi. Nüfus sayımı zamanı da çok korkardı, nedenini bilmezdim. Annem ‘Ayten’ adını kullanıyordu ama Ermenice adı ‘Hayganuş’tu, anlamı tatlı Ermeni kızı galiba...

Annem İstanbul doğumlu. Annemin sadece baba tarafına dair bilgileri var, anne tarafına dair hiçbir bilgim yok. Sonradan öğrendiğim kadarıyla, annem dört-beş yaşındayken annesi ölüyor, anneme birkaç yıl babaannesi bakıyor, sonra da babası yeniden evleniyor. Babasının evlendiği kadının da bir kızı var, annemler iki kardeş bir evde büyüyorlar. Edirnekapı’da oturuyorlarmış, ilkokulu bitirmiş ama sanırım ortaokula gitmemiş annem. Türkçe okuma yazmayı bilirdi.

Annem çok güzel Rumca da bilirdi. Babamlardan öğrenmiş... Baba tarafım Girit kökenli. Babaannem hiç Türkçe bilmiyormuş. Babaannem ölene kadar sekiz yıl birlikte yaşadıkları için annem de mecburiyetten Rumca öğrenmiş. Annem Ermenice biliyor muydu, hiç bilmiyorum. Tek kelime duymadım. Zaten her konuda çok disiplinliydi annem. Teyzemler kasabaya geldiği zaman “İstanbul’dan ahabplarımız geldi” derdi. Kötü bir şey, insanın kardeşi geldiğinde “İstanbul’dan ahabplarımız geldi” demesi.

Herkesin imrendiđi bir sevgi

Annemle babam tanıştıklarında babam askeri okul kurslarındaymış. İstanbul’da tanışıyorlar, dört yıl kadar arkadaşlıkları oluyor. Onları büyük, herkesin imrendiği bir sevgiydi. Babam sonra annemi kaçırıyor. Babam Sarıkamış’ta görevliymiş, oraya gidiyorlar birlikte. Babama, komutanı “Bu gayrimüslimi al, aldığı yere geri götür, üstlerin duymasın, rütbelerin sökölür” demiş. Babam da “Rütbelerimi şimdiden sökün. Ben bu gayrimüslime dört yılımı verdim, şimdi de hayatımı veririm” demiş. Öyle büyük bir aşk... Hakikaten de imrenilecek bir evlilikleri vardı. Annem, babam tarafından hiç ezilmedi. Karısına ayakkabılarını giydiren bir erkekti babam. Annem kraliçe gibi bir hayat sürdü, kimlik olayı asla ve asla gündeme gelmedi. Annem bize hep “Evlendiğimiz zaman babanız beni gaz bidonlarında sakladı” diye anlatırdı. O zamanlar gayrimüslimle evlenmek askere yasak olduğu için denetlemelerde saklanıyordu demek ki annem. O şekilde bir hayat...

Annemin ne zaman Müslüman olduğunu bilmiyorum ama teyzem, yani annemin üvey kız kardeşi “Ağabeyin Kuleli Askeri Lisesi’ni kazandığı zaman annen Müslüman oldu” diyor. Bana göre doğru değil, çok geç bir tarih bu, teyzem yanlış hatırlıyor. Babamın annemi o kadar zaman saklaması mümkün değil.

Annem 1910, babam 1912 doğumlu. Sarıkamış’tan sonra çok yer değiştiriyorlar. Babam emekli olduktan sonra, benim de doğup büyüdüğüm kasabada ticarete başladı. Lakabı ‘Baba’ydı. Herkes çok sever, çok sayardı babamı ama annemin Ermeni oluşu hep saklı kaldı. Kasabada herkes bilirdi bunu ama kimse konuşmazdı.

Annem on bir çocuk dünyaya getirmiş, yedisi vefat etmiş. Biz dört kardeş hayatta kalmışız, ben en küçükleriyim. Bir tek ben bu kasabada doğmuşum.

Babamın babası olan dedemizi hiç bilmiyoruz; savaşta ölmüş. Baba-annem çok yoksul olarak, Mübadele’de oğluyla yani babamla birlikte Girit’ten gelmiş. Babam kundaktaymış henüz. İzmir’e yerleşmişler. Sonra babaannemin kız kardeşi ve kocası, babaannemi ve babamı yanına almış. Babaannem tek kelime Türkçe bilmeden, alını secde-

ye varmadan vefat etmiş. Annemler sekiz yıllık evliymiş babaannem vefat ettiğinde. Hiçbirimiz babaannemi bilmiyoruz. Lakabı 'Makro Fatma'ymış, yani 'Büyük Fatma', 'Uzun Fatma'...

Babam İzmir'den çıkıp astsubay oluyor, kendini kurtarıyor. Babam tek çocuk. Zaten babaannem çok gençmiş Girit'ten geldiğinde. Tek oğlu bir Ermeni kızla evlenince nasıl bir tepki verdi, hiç bilmiyorum.

Babam çok duygusal, çok ılımlı bir insandı. Annemse inanılmaz agresif, inanılmaz sinirli bir insandı, hoşgörülü bir anne de değildi. Çevresine karşı da öyleydi. Yakın arkadaşları vardı, herkes çok severdi ama çok küçük şeylerin hesabını yapardı. Mesela komşusuna bir mandal ver-diyse onu mutlaka geri isterdi. Sanırım bastırılmış kimliğinin altında doğal olarak agresif olmuş. Birçok şeyi saklamak, gizlemek, kardeşiy-le görüşmemek... Düşünsenize, 22 yaşındasınız, evleniyorsunuz ve o yaşa kadar olan hayatınızı siliyorsunuz. 22 yaşında yeni bir hayata başlıyorsunuz.

Ben 1957 doğumluyum. Bu kasabada annemin kimliğine dair bazı şey-lerin bilinip bilinmediğini şimdi öğreniyorum. Mesela benim bir erkek arkadaşım vardı, evliliği düşünüyorduk ama ailesi karşı çıkmıştı. Anne-min Ermeni olmasından dolayı karşı çıkmışlar, bunu yeni öğreniyorum. Ablamla ben kasabanın dışından evlendik. Küçük gelinimiz kasabanın yerlisi. Ailede ilk ve tek boşanan benim. Vukuatlı nüfus kayıt örneği aldığımda dedemin adının ve soyadının Ermenice olduğu ortaya çıktı.

Annemin babasını hiç görmedim ama teyzemlerle ilişkimiz, ilginçtir, babamın ölümünden sonra, ben 19 yaşındayken kesildi. Bu bana çok garip geliyor. Kuzenlerime "Neden ilişkimiz kesildi?" diye sorduğumda hep anneme kızıyorlar, sanki babam onlardanmış gibi, ondan "Eniş-tem şöyleydi, eniştem böyleydi" diye, övgüyle söz ediyorlar.

Teyzemleri 33 yıl aradan sonra, üç sene önce buldum. Teyzelerimden birini, onu bulduktan üç ay sonra kaybettik. Onun kırkını yapmak için Edirnekapı'daki Ermeni mezarlığına gittiğimizde dedemin kabrini gör-mek bana kismet oldu. Bir tek ben gördüm ailede, annem bile görmedi o mezarı. Kızım la gittim dedemin mezarına.

Teyzeme şimdi soruyorum, "Neden bizi hiç arayıp sormadın?" diye.

“Ablama kötülük olmasın, ona kötülük gelmesin istedim” diyor. Onlar da haklı, öyle bir düzen kuruldu. Karşınızdaki bir Alman değil, Ermeni. Bugün hâlâ, söylediginizde size ne gözle bakıyorlar...

En küçük teyzemle sürekli olarak görüşüyorum. İstanbul’da, Harbiye’de oturuyorlar. Dayım Almanya’da, annemlerin en küçüğü, mesela onun eşiyle bu yaz birlikteydim. Hayatımda hiç görmemişim, karşılaşır karşılaşmaz sarıldık, öpüştük. Almanya’ya gittiğinde anlatmış “Ablamın kızı geldi” diye. Kuzenlerimle de görüşüyorum. Kardeşlerimin onlarla bir bağı yok ama kuzenlerim her görüştüğümüzde sorarlar onları, “Ablana da selam söyle, ağabeyine de selam söyle” derler.

Kuzenlerimle tarihi konular üzerine çok konuşmuyoruz. Onlarda bana karşı halen bir güven sorunu olduğunu seziyorum, çok güvenmiyorlar. Mesela annemlerin bir şarkısı varmış, “Ermenistan bekle beni, güzel Ermenistan, benim güzel memleketim Ermenistan’ım” diye. O şarkıyı öğrenmek istiyorum. Google’dan yazıyorum, çıkmıyor. Teyzem ölürken hep o şarkıyı söylemiş. “Ne olur öğretin” diyorum, “Karıştıрма oraları” deyip geçiştiriyorlar.

“Kendimi böyle yakmak istiyorum”

1970’lerde ASALA olayları olduğunda annem kahroluyordu. Diplomatlar öldürüldüğünde çok üzülüyordu. 1982’de, ASALA’yı protesto etmek için bir Ermeni Taksim Meydanı’nda kendini yakmıştı. Annem o zaman “Ben de kendimi böyle yakmak istiyorum. Biz bu vatanın insanlarıyız, bizim ülkemiz burası” demişti. Korkudan mı böyle söylüyordu yoksa bunlar gerçek duyguları mıydı, bilemiyorum. Bunları o zamanlar hiç konuşmadık. Ah, keşke o zamanlar akıllanmış olsaydım... Bazı şeyleri çok geç fark ettim. Annemin gerçek duyguları neydi, öğrenemedim.

Annem Ramazan’da 30 gün oruç tutardı. Bize duaları, abdest almayı öğretti. Ben mesela kızıma bunların hiçbirini öğretmedim. Annem orucunu tutardı ama çok güzel de içki içerdi. Babam da öyle... Babam emekliye ayrıldıktan sonra siyasetle uğraştı. Evimizde hep güzel ortamlar olurdu. Ev dolup taşan bir evdi, bir dergâhtı. Şarkılı türkölü, muazzam bir yaşantımız vardı.

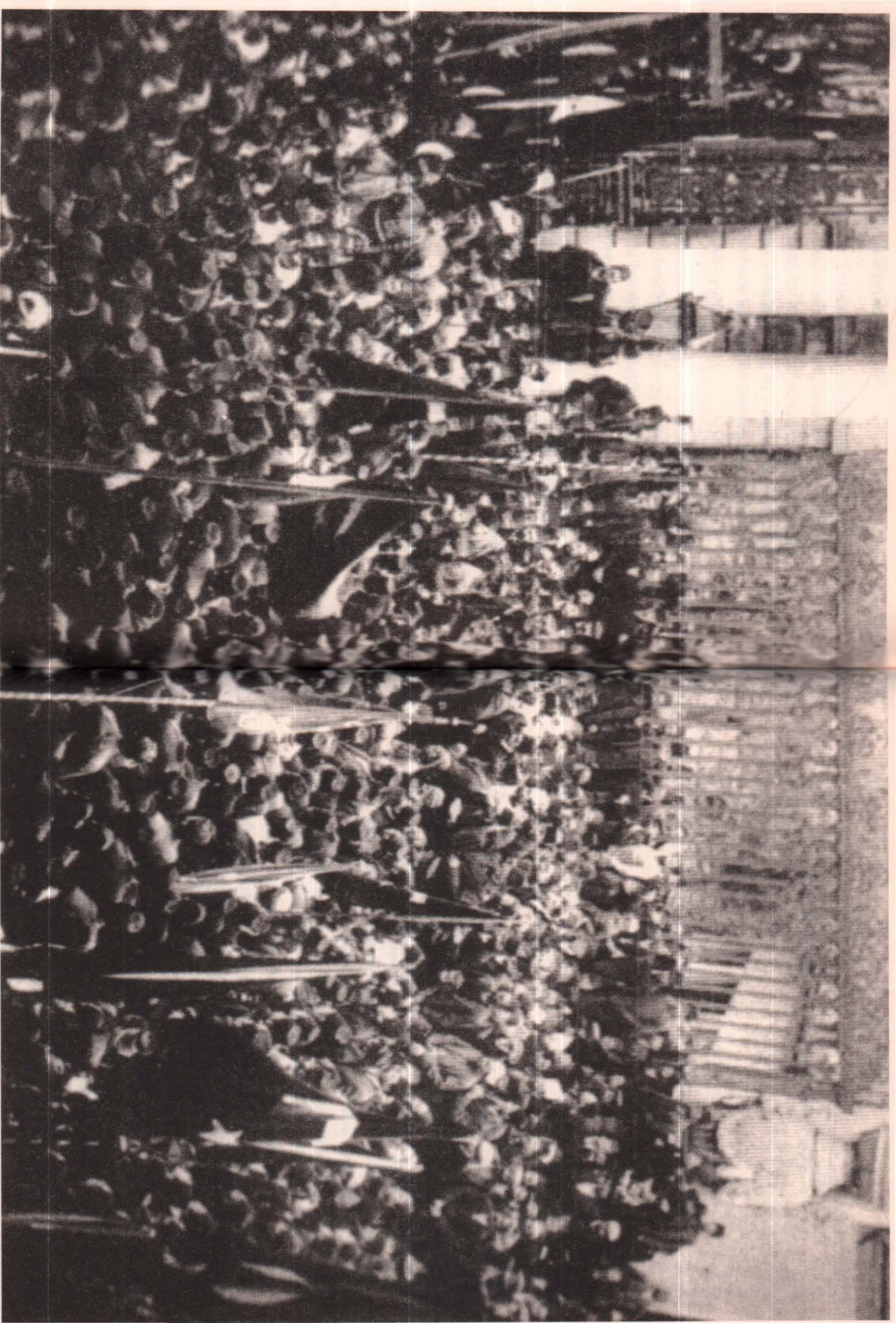
“Artık özgüven geldi”

1993’ten beri bu kasabadayım. Eskiden, annemin Ermeni olduğu konusunu açılınca yüzüm kızarırdı. Neden bilmiyorum. Ama artık çok rahat konuşabiliyorum. Benimle birlikte, bu kasabada yaşayan ve gayrimüslim olduğunu uzun yıllar gizlemiş arkadaşlarıma da o özgüven geldi. Mesela buradaki bir ilkokulun yerinde eskiden bir Ermeni kilisesi varmış, bunu artık daha rahat konuşabiliyoruz.

Fethiye Çetin’in *Anneannem* kitabını okuduğumda kendi hayatımı buldum. Ondan sonra çok bilinçlendim, araştırmaya başladım. Fethiye Çetin’le bağlantı kurdum, onu buraya davet ettim. Halen özel günlerde, onların bayramlarında mesaj atarım.

Hrant Dink’in de çok payı var bütün bunları konuşabilmemizde. O niye öldürüldü? Hrant hep dedi ki “Ben Türkiye’de yaşıyorum, burası benim de vatanım.” Ermeni soykırımını hepimiz örtbas etmeye çalıştık. Bunları konuşmaya çalışıyordu Hrant. “Ben bu vatani seviyorum. Ermeni’yim ama Türkiye vatanıdaşıyım, burada yaşıyorum, benim de haklarım var” diyordu.

Aslında, keşke bu ülkede kimlikler sorgulanmasa, bunları konuşmaya gerek kalmasa. Herkes dilediğini söyleyebilsin ki yıllar sonra bunları konuşmaya da gerek kalmasın. Ben kendi adıma bir şeyi başardım; bu kasabada, arkadaşlarımla oturup hiç çekinmeden bunları konuşabiliyorum.

“HARİTAYI KAPAN GELİYOR”

1980’de İstanbul’da, Bağlarbaşı’nda doğdum. Babamlar 1951’de Kayseri’den geldiklerinde oraya yerleşmişler. Babama sorsanız hâlâ Bağlarbaşıyım der. İki kardeşiz, benden altıyaş büyük bir ablam var.

Ben hep İstanbul’da yaşadım. Önce iki yıl Ermeni anaokulunda okudum. Daha sonra ilkokulu Bağlarbaşı’nda devlet okulunda okudum. Benim ilkokula başladığım yıllarda bazı Ermeni okullarını taşladılar. Biraz korkudan, biraz da Bağlarbaşı’nda gidebileceğim ilkokul çok küçük olduğu için (ablamın gittiği Ermeni okulunda bir sınıfta sadece iki öğrenci vardı) devlet ilkokuluna verdiler. Liseyi de bir özel okulda tamamladım. İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümüne girdim. Önce maddi nedenlerden dolayı çalışmaya başladım, daha sonra para tatlı gelince okulu bıraktım. Havaalanında ‘duty free’de çalışmaya başladım. Bu arada şarap merakım başladı. Degüstatörlük eğitimi aldım. 10 yıldır da degüstatör olarak çalışıyorum.

‘Duty free’de önceleri sigara bölümünde çalışıyordum. Bizim evde rakı içildiği kadar şarap da içilir. İnsan herkesi kendisi gibi zannediyor. Bir baktım ki oradaki hiç kimse şaraptan anlamıyor. Bende merak var. Aynı bölgenin aynı üzümünden yapılan şarapların bir tanesi beş yıl bekletiliyor, öteki ise beş gün bile bekletilemiyor. Merak edip oku-

maya başladım. Baktım ki bu işin eğitimini veren kurumlar var. Şirket beni eğitime gönderdi. Daha sonra kendi imkânlarımla eğitime devam ettim. Şarap işine yoğunlaşmaya karar verince bir şarap firmasından teklif aldım. Dokuz yıldır aynı firmada pazarlama ve eğitim koordinatörü olarak çalışıyorum.

Bir yıldır evliyim, eşim de Ermeni. Eşim çok yakın bir arkadaşımın arkadaşıydı. Tanıştıktan sonra bir Ermeni derneğine birlikte gitmeye başladık. Benim aslında dernek faaliyetleriyle çok ilgim yoktu ama o dernekte yapılanlar çok anlamlı geldi bana. Zamanla da evlenmeye karar verdik. Eşimle aramızda dünya görüşü farklılığı var. Ben mesela dindar değilim ama o iyi bir Hristiyan'dır. Düğünümüzü kilisede yaptık. Bunu hem eşimi mutlu etmek için yaptım, hem de gelenekleri çok sevdiğim için. Eşim Ermeni olmasaydı da onunla evlenirdim. Türk kız arkadaşlarım da oldu. Eşim, ilk Ermeni kız arkadaşımdır. Ablamın eşi Türk'tür, Giresunludur. Hiç de tepki göstermedim.

1930'larda Kayseri

Baba tarafım Kayseri Pınarbaşı'ndan gelmiş. Dedem 1937'de, babam altı aylıkken, köyde vurularak öldürülmüş. Dedemin hikâyesini "Yiğidin anası tez ağlar" diye anlatırlardı. Dedem cesur ve güçlü bir adammış. Dedemin öldüğü 1930'larda Kayseri'de Ermenilerin üstünde çok baskı varmış. Mesela cenazelerini bile gece kaldırmak zorunda kalırlarmış, çünkü gündüz cenazeyi taşıyorlarmış. Mesela eniştem annesinin cenazesinin taşlandığını hatırlıyor. Dedem bu baskı ortamında cemaatten birisi sıkıştığı zaman kendisinden yardım istenen adamlardanmış. İşte bu yüzden öldürmüşler dedemi.

Dedemin 1915'te hayatta kalması da ilginç bir hikâye. Dedem atlardan çok iyi anlıyor. Pınarbaşı'nda bir Çerkes kaymakam var. O kaymakamla araları çok iyi. Kaymakamın olup biteceklerden önceden haberi var tabii. Dedeme diyor ki, "Sen evini bizim eve taşı." İşte böyle hayatta kalıyorlar. Ama dede tarafının bir kısmı olaylar başladığında Adana'dan hayvan getirmeye gidiyorlar. Maalesef Adana vurgununda ailenin orada olan kısmı bir daha geri dönmüyor.

“Babam, annesini kardeşi bilmiş”

Dedem öldükten sonra babamı ve annesini diğer dedem, yani annemin babası yanına alıyor. Anadolu’da yapılan bir şeydir bu. Babam, baba-sızlığı görmesin diye, dedesini ve ninesini, annesi babası bilmiş. Amcasını, halasını da ağabeyi, ablası bilmiş, öyle büyümüş. Babam kendi annesini kardeşi biliyor. Onlar üç kardeşler ama babamla birlikte dört kardeşmiş gibi yaşıyorlar. Dört kardeş, bir de anne baba var.

Babamın gerçeği öğrenmesi kötü bir hikâye. Babamın annesi ikinci defa evlenirken, kendi ablası evleniyor sanıp düğünde oynarken “Kendi ananın düğününde oynuyorsun” diyorlar. Öyle öğreniyor, ablası bildiğinin aslında annesi olduğunu. Babaannem evlendikten sonra Fransa’ya gidiyor ama babam gitmiyor, dedesiyle kalıyor. İrtibat kopmuyor ama babaannem de başka bir hayat kuruyor kendine. Çocukları oluyor ama buraya da sürekli gelip gidiyordu. Babaannem artık yaşamıyor ama çocuklarıyla ara sıra görüşürüz. Onlar Türkiye’ye hiç gelmediler ama ben gittiğimde ara sıra görüşürüm.

Babamlar 1950’lerde Demokrat Parti iktidara gelip de yollar açılınca İstanbul’a göç ediyorlar. Kayseri’den gelen Ermenilerin çoğu Bağlarbaşı’nda olduğu için onlar da oraya geliyorlar. Babam Kayseri’de ilkokulu bitirip geliyor. Burada okumuyor, işportacılık falan yapıyor. Daha sonra ağabeyi bildiği dayısıyla beraber epey çalıştıktan sonra İstiklal Caddesi’nde deri konfeksiyon dükkânı açıyorlar.

Babam 6-7 Eylül’de askerde olduğu için bir şeye şahit olmamış. Bağlarbaşı’nda da okullar ve kilise zarar görmüş ama evlere bir şey olmamış. Onun en büyük sıkıntısı İstiklal Caddesi’ndeki dükkânının çevresindeki Rum komşularının Kıbrıs olayları yüzünden yavaş yavaş çekip gitmeleri olmuş. Onları çok özler. Mübadele konusu açıldığında da babamın hüznünü hissedersiniz.

12 Eylül’den hemen sonra ASALA olayları sırasında kendisi de deri konfeksiyon dükkânı olan bir komşusu, babamı “Bu ASALA’cıdır” diye ihbar ediyor. Babamı Selimiye Kışlası’na götürüyorlar. Neyse ki ifadesini alan subay durumu anlıyor ve de iyi niyetli davranıyor da, öyle kurtuluyor.

Bizim evde, 1915 veya sonrası, çekilen acılar, sıkıntılar, özellikle biz çocukken konuşulmazdı. Yaşlılar konuşmaya kalksalar da annemler “Çocukların beynini yıkamayın” diye onları sustururlardı. Ben zamanla yaşıml ilerledikçe, sorarak, okuyarak öğrendim pek çok şeyi.

Anne tarafım Yozgat Boğazlıyanlı. Annem 1947 doğumlu. Onlar da varlıklı aile olduklarını söylüyorlar. Dedemin babası 1915’te asker olduğu için kendisine bir şey olmuyor ama eve bir geliyor ki üç çocuğu karısının gözleri önünde öldürülmüş. Evlerine de el konmuş ve karısı kendi evlerinde hizmetçi durumuna düşürülmüş. Dedemin babası dönüp de karısını öyle görünce, onu alıyor ve yine Boğazlıyan’da kendilerine yeni bir hayat kuruyor. Yeniden çocukları oluyor, 1960’lara kadar da orada yaşıyorlar. Dedemin babası toptancılık yapıyor.

İnsanın dayanma gücünü anlayamıyorum. Üç çocuğun karının gözü-nün önünde öldürülüyor, senin komşuların da bunu biliyorlar, sonra sen yaşamaya devam ediyorsun aynı kasabada, tekrar çocuk doğuruyorsun... Aklım bunu hiçbir zaman alamamıştır. Çok hikâye var ama en çok bu hikâye ağır geliyor bana. O yaşandıktan sonra o hayat aynı yerde nasıl devam ediyor? 1915’te kimin ne yaptığı beni ilgilendirmiyor. Kimin ne yaptığını biliyoruz, çünkü ortada bir sonuç var: Bir nüfusun üçte biri yok olmuş gitmiş. Beni kimin ne yapmadığı ilgilendiriyor. Komşun öldürülürken sen ne yapmadın? Ya da nasıl yapmadın? Nasıl izin verdin? Ben hep bunu düşünüyorum.

Türklerin travması

Ermeni soykırımı konusunda çok şey okumuşumdur. ‘Soykırım’ demekten de hiç çekinmemişimdir. Eğer bir Türk 1915 olaylarına milliyetçilikten arınmış bir şekilde bakamıyorsa, başka hiçbir fikri benim için çok önemli değil. Asıl mesele 1915 olaylarını konuşmak ya da konuşmamak değil. 1915 olaylarının travmasından konuşmamız lazım. Türkiye’de kalan 50-60 bin Ermeni’nin üstünde bıraktığı travma da çok önemli değil, asıl Türklerin üzerinde büyük bir travma var. Esas konuşulması gereken şey bu...

Ben Anadolu’yu çok gezerim. Hikâye hep aynı: “Ermeniler gitti.” Ya

kardeşim, nereye gittiler? Bir akşam karar verdiler, “Artık buradan sıkıldık, başka bir yere gidelim” mi dediler? Nereye gittiler? Bu memlekette yaşarken acıyı hissediyorsunuz. İnsan kendi memleketinde gezerken hüzenlenir mi? Türkiye’nin neresine giderseniz gidin bir hüzen üzerinize çöküyor. Yarım kalmış, yıkılmış, yakılmış binalar... Vakti zamanında kiliseymiş, yanına bir minare konmuş, cami olmuş. Aslında ne cami olmuş, ne başka bir şey. Ben Pınarbaşı’na ilk gittiğimde güzel bir kilise vardı. Taş bir binaydı. Sinema haline getirilmiş, porno film oynatılıyordu. Anadolu’da herhangi bir kitapçıya girdiğiniz zaman bir Ermeni olarak asabınız bozulur, çünkü ‘Ermeni Yalanı’ filan gibi kitaplarla doludur.

Doğu’ya gittiğinizde hep aynı şey: “Benim de aslında babaannem Ermeni’dir.” Niye hep kadınlar? Erkeklere ne olmuş? Bu soruları soruyor mu o insanlar? Yoksa biliyorlar da ondan mı susuyorlar?

Anadolu’da dolaşırken çok başıma geldi: Ermeni olduğunuzu öğrendiğinizde iki tür yaklaşım vardır. “Neye bakıyorsunuz? Niye geldiniz?” deyip hemen paketleyip göndermeye bakarlar. Ya da önce samimiyet kurmaya çalışırlar, hatta sizi evlerine davet ederler. Bir hata yapıp da daveti kabul ederseniz hemen bir harita çıkar, “Şunu bir okusana” derler. İşte o zaman durumun vahametini anlıyorsunuz. Anadolu’nun herhangi bir yerine gidin, Ermeni olduğunuzu söyleyip bir kahveye oturun. Yarım saat sonra elinde haritayla, bir gömü hikâyesiyle biri gelip yanınıza oturur. Bu hiç değişmez.

Bütün bunlara rağmen bu ülkeyi de, İstanbul’u da çok seviyorum. Bura-ı terk edip gitmeyi hiç düşünmedim. Mesleğimden ötürü yurtdışında yaşama olanağı en fazla olan insanlardan biriyim herhalde, ama aklımın ucundan bile geçirmedim buradan gitmeyi. Ben seviyorum, burası benim vatanım. Ben buralıyım, benim için buralı olmak güzel bir şey.

Kayseri’deki akrabalar

Anadolu’da kendi ailemin bir parçasını bile buldum. Pınarbaşı’nda babamın dedesinin bir kardeşi hacı olarak öldü. Ailenin o kısmı tamamen dönmüş. Babamla birlikte gittik, tanıştık kendileriyle. Gayet Kayseri-

li bir aileler. Şehir merkezinde yaşıyorlar, ticaret yapıyorlar. Bir araya gelince “Biz sizi bulduk, siz aslında Ermeni’siniz” demedik. Evlerinde yemek yedik, sohbet ettik ama tamamen farklı olmuştuk. Kızının bir tanesinin başı örtülü. Standart Kayserili bir aile ne kadar dindarsa, onlar da o kadar dindarlar. Kanın falan ne kadar değersiz olduğunu orada anlıyorsun. Bambaşka insanlar var karşında. O görüşmede babamın hissettikleriyle benim hissettiklerim arasında fark var tabii. Babam biraz milliyetçidir ve hayattaki tek akrabaları onlar. Bu ciddi bir travma aslında. O, onunla baş etmeye çalışıyordu. Çok fazla konuşamadık bile. Biraz geçmişten, kimin nerede öldüğünden filan konuştuk. Açıkçası babam da çok fazla konuşmadı, çünkü onları tanımaktan çok mutlu olduğunu sanmıyorum. Bir daha da onlarla görüşmedik. Dini tercih farklı bir şey ama bu kadar acı varken, birileri bu kadar direnç gösterirken dinini değiştirmenin çok kolaycı bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu bana biraz ağır geliyor. Bir insan özgür iradesiyle gider dinini değiştirir, Müslüman olur, ona hiçbir şey demem, saygı duyarım. Hatta Müslüman olduktan sonra “Ben Ermeni’yim” diyorsa, benim için o da bir sorun olmaz. Ama bu farklı bir durum... Bir baskı var ve sen buna direnmeyip teslim oluyorsun.

Ben Ermeni olduğumdan dolayı çok haksızlığa uğradım. Özellikle lisede birçok arkadaşımın “İyi bir çocukmuşsun ya” lafını çok duydum mesela. Ermeni olmamdan dolayı hakaret edenlere ben de karşılık verdim. Öğretmenlerden de oldu tabii... Edebiyat hocası derste Yakup Kadri’nin *Yaban*’ından bir bölüm okuyup “Buradaki gâvurların neden bu kadar kötü olduklarını anlatın bakalım çocuklar” dediğinde ben de cevap verdim. Her seferinde de başım belaya girdi. Mesela iki sınıf altımdaki Ermeni çocuğu ellerine makas alıp “Gel bakalım, çükünü keseceğiz” diye peşinden koşup kovaladıklarını hatırlıyorum. Ben de müdahale ettim.

“İlle de başına bir şey gelmesi gerekmiyor”

Benim çoğu arkadaşım “Ermeni olduğum için şimdiye kadar başıma hiçbir şey gelmedi” diyor. İlle de başına bir şey gelmesi gerekmiyor ki... Adamın birini Ermeni olduğu için sokağın ortasında başından vurdular. Eğer bundan etkilenmiyorsan yapacak bir şey yok zaten.

19 Ocak 2007'ye kadar daha demokratik bir ülkede yaşadığımızı sanıyorduk. "Artık böyle bir şey olmaz" diye bir düşünce vardı. Çok yakın bir arkadaşım beni arayıp "Hrant'ı vurmuşlar" dediğinde bacağına fılan sıkılmışlardır diye düşündüm. Öldüğü hiç aklıma gelmedi, olamaz diye düşünüyordum. Öldüğünü anladığımda çok sert bir öfke duydum. O anda her şeyi yapabileceğini sanıyorsun. Kendine bile itiraf edemediğin bir şey bir gün pat diye karşına çıkar ya hani... Aslında biraz kendine de kızılıyorsun. Hrant Dink öldürüldükten sonra kapıda nöbet tuttuk, cenazesinde yürüdük. Güzel de, iki ay önce bu adamın mahkemesi vardı, koridorda kafasına yumruk atmaya kalkıyorlardı. Hiçbirimiz orada değildik. Gazeteyi bastılar, umurumuzda olmadı. Polisin umurunda olmadığı gibi Ermeni cemaatinin de umurunda olmadı.

Eminim ki o cenaze töreninde de, bu memlekette 50 bin Ermeni yaşıyorsa 2 bin tanesi ya vardı ya yoktu. Gelmek isteyip gelemeyen, "Fotoğraf çekerler, başım belaya girer" diyen çok vardı. O cenaze töreninden sonra bu memleketle ilgili ümidim arttı diyemem, çünkü bir hafta sonra Trabzonspor maçında, Ogün Samast hayranı, beyaz bereli adamlar vardı tribünde. O beş tane beyaz bereli cenazede yürüyen binlerce insandan daha etkili. Sen "Dur, yapma!" diyorsun, o "Yapacağım!" diyor. Katili onaylamak çok korkunç ve insanı korkutan bir şey.

INTÉRIEUR DE MAISON À CÉSARÉE. — D'APRÈS UNE PHOTOGRAPHIE.

SONSÖZ

ARUS YUMUL

TARİHİ HİKÂYELERDEN ÖĞRENMEK

Hayatlarımızı bireysel ile toplumsal dinamiklerin kesişme noktasında yaşarız. Bu kitapta anlatılan hikâyeler de bireysel yaşamlar ile çeşitli tarihi dönemlerin kavşağında anlam kazanan hikâyeler. Siyasi/kamusal olanla, özel/kişisel olanın iç içe geçtiğini gösteren hikâyeler. Bu hikâyeler aynı zamanda, kişisel hikâyeleri aşan, anlatılmamış başka hikâyeleri, başka yaşamları çağrıştırıyor.

Egemen milliyetçi söylemin kurguladığı tarih karşısında konumlanan farklı hassasiyetleri, farklı duyarlılıkları dile getiren ‘karşı anlatılar’ bunlar. Resmi tarihin kayıt altına almadığı, susturduğu, yok saydığı kimliklerin sesini, bu seslerin sahiplerinin hayatlarına pencereler açarak, duymamıza olanak sağlıyor. Egemen tarih anlatısının karşısında konumlanan bireysel karşı anlatıların, yasaklanmış, unutulmaya mahkûm edilmiş hatıraların ‘aile sırrı’ olarak özel alanda canlı tutulduğunu gösteriyor.

İnsan deneyimini merkeze alarak homojenleştirici, merkezileştirici ve genelleyci tarih anlayışına karşı çıkıyor. Umutlar, umutsuzluklar, hayal kırıklıkları, beklentiler, sezgiler, hüznler, sevinçler gibi bireysel öznelliklerin tarihsel, toplumsal bağlamda yorumlanmasına olanak tanıyor; bu yaşanmışlıkların duygusal boyutları hakkında önemli

ipuçları sunuyor. Bellek yaralarının genç yaşlı herkesi bir şekilde etkilediğini gösteriyor. Öznelliklerin somut olaylar kadar tarihin işi olduğunu söyleyen Allesandro Portelli'ye göre, sözlü tanıklıkları eşsiz ve değerli kılan husus, başka kaynaklarda yok sayılmış, göz ardı edilmiş 'insan yüreğinin' öznelğine odaklanmasıdır.'

Yok oluş – diriliş

Burada dile getirilen bellek ocağın, ailenin, çiftin çubuğun dağılmasının, yitim ve yok oluşun, evsizliğin, yurtsuzluğun ve defaatle doğruluğu ispatlanmış korku ve tedirginlikler karşısında gelecek hakkında duyulan kaygının, ürkekliğin ve sakinliğinin izlerini taşıyan bir bellek: "[Anneannem] Tehcir'den söz ederken bize hep 'Gidin buralardan, durmayın buralarda' derdi. (...) Bize hep 'Aman dikkat edin, çok mal mülk edinmeyin, göze batmayın' derdi." Kendi deneyimlerinden yola çıkarak haksızlıklara karşı isyan etmemeyi, hakkını aramamayı, sineye çekmeyi, susmayı bir yaşam stratejisi olarak gören bu davranış tarzını nesilden nesile aktaran, adeta ikinci bir tabiat olarak benimseyen bir bellek: "Babam dedi ki 'Sana gâvur diyecekler, öbürlerine de diyorlar ama seslerini çıkarmıyorlar. Seni öldürmezler, dayağını ye, sesini çıkarma, gel evine. Bir yerin kırılın da sesini çıkarma.' Bu bilinci babam bana verdi. Öyle dayak yiye yiye büyüdüm." Öğrenilmiş çaresizlik duygusunu içselleştirmiş; kimliğinin, zayıflığın ve marjinalliğin kaynağı olduğunun her an farkında olan bir bellek: "Ticaret hayatında Ermeni olmak büyük avantaj, kredin çoğalır ama büyümeye geldiğin zaman durur. Yani bir yere kadar büyüyebilirsin, sonra durdururlar. Ekonomik rekabette adam seninle baş edemeyince senin Ermeniliğini ortaya atıyor. Ben büyümeye çalışmadım, hep silik yaşamayı sevdim hayatta. Rahat da yaşıyorum çok şükür ama zaman zaman rekabete girmek de aklımdan geçmiyor değil. 'Ahmet, Mehmet olsaydım şunları yapardım' diyebiliyorum ama burası bana güven vermiyor. Her an bir şey olabilir diye düşünüyorsun."

Ancak yine bu anlatılar haksızlığa, ayırimcılığa karşı bireysel direnişlerin, hak aramanın, direnmenin ipuçlarını da barındırıyor.

1 The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History, Albany: State University of New York, 1991:50.

Okulda “Keşke hepinizi öldürseydik” diyen kişiye ceza olarak Taner Akçam’ın kitaplarını okuyup, özet çıkarmasını isteyen, Ermeni olmasından dolayı hakaret edenlere karşılık verip her seferinde de başı belaya giren, askerde kendisine söven teğmene sövüp dayak yiyen, devrimci muhalif hareketlerde yer alanların hikâyesi onları mutlak bir edilgenliğe indirgememize, tarihlerini boyun eğme/direnme, kabullenme/muhalefet ikili karşıtlıklarının ötesinde değerlendirmemiz gerektiğine işaret ediyor.

1915, kuşkusuz, Ermenilerin toplumsal belleğinde köklerinden sökölme, yok olmayla karşı karşıya gelmeye, zaman ve mekân içinde telafi edilmesi imkânsız bir parçalanmaya işaret ediyor. 1915’i izleyen 6-7 Eylül, Varlık Vergisi, Yirmi Kura Askerlik gibi olaylar da toplumsal hafızada derin izler bırakmış, zaman zaman hayata küsmeye varacak tepkilere neden olmuş:

“Dedem 1915’te ailesiyle birlikte 6-7 ay dağlarda kadın kıyafetiyle dolaşmış. (...) Tehcir’den sonra aile Tokat’a geri dönüyor ama kısa bir süre sonra Ermenilere karşı sert tutumlardan dolayı İstanbul’a geliyorlar. 1921’de aileden geriye kalanlar yani Tehcir’den dönebilenler İstanbul’da toplanıyor.

(...)

Dedem 1921’de İstanbul’a geldiğinde Perşembe Pazarı’nda kazma, kürek, sapan, kova, heybe imalatına başlıyor. Yani hayata üçüncü kez başlamış oluyor. Tehcir’den önce Tokat, Tehcir’den sonra Tokat ve İstanbul... Ama sonra Varlık Vergisi onu hayata küstürdü. Dedem Varlık Vergisi’nden sonra, ölümüne kadar, 8 yıl hiç konuşmadı. Hiçbir şey konuşmadı, evden çıkmadı, sanki dilsizmiş gibi sırf hareketlerle konuştu. Çok iyi hatırlarım, Harbiye’den Osmanbey’e taşınmışlardı camın önünde bir koltuğu vardı, orada otururdu. Beni dizine alırdı, iki-üç saat okşardı, severdi, tek kelime konuşmazdı. Çünkü çok ağır bir travma bu, hayata kaç defa başlayacaksın? Babam her şeyi üstüne almak suretiyle dedemi kurtarmış, kendi gitmiş. (...) Varlık sıfır oluyor, sonra yeniden başlıyor babam. Dedem ise hayata küsüyor, ben mesela dedemi sokakta hiç görmedim. Sağlam bir adamdı, hastalığı olan bir adam değildi. Sokağa hiç çıkmadı ve hiç konuşmadı.”

Yıkım, tahribat ve yitim içeren zorlu ve gerilimli bir tarihsel deneyim,

bu kitaptaki bireysel tarihleri müşterek bir noktada birleştirip, onları kolektif belleğe çeviren ortak duygu melankoli. Zayıt ve acının melankolik dile getirilişı zaman zaman Ermeniler arasında geçmişin ‘kayıp cennet’ olarak kurgulanmasına yol açsa da, bu kitap kaybedilmiş ‘altın çağ’a duyulan nostaljik bir özlemi değil, tam tersine, geçmişle bağlarını koparmadan ama geçmişe saplanıp kalmadan bugün ve gelecekle kurulan yeni bir ilişkiyi ifade ediyor. Toplumsal bellekte ‘yıkım’ ‘yeniden kurmakla’; ‘yok olma’ ‘yeniden hayat bulmakla’, ‘ölüm’ ‘kalımla’ telafi edilmeye çalışılmış:

“İnsanın dayanma gücünü anlayamıyorum. Üç çocuğun karının gözü önünde öldürölüyor, senin komşuların da bunu biliyorlar, sonra sen aynı kasabada yaşamaya devam ediyorsun, aynı kasabada tekrar çocuk doğuruyorsun.”

“Yedi köyden kovalanmışız. O köylerin her birinde düzenimizi kurmuşuz. Biri gelip ‘Çık buradan’ demiş, canımızı kurtarmak için kaçmışız. Yedi kere düzenimizi kurmuşuz, sekizince kere evimizi satın almışız. Evimizi başkasından, tarlamızı başkasından almışız. Yöredeki Kürtler diyorlardı ki ‘Bu gâvurları kuru bir taşın üzerine koyun, eline bir yün parçası verin, gene yaşarlar ama biz yaşayamayız.’

Madunun sesi

1915 kadar toplumsal belleğe kazınmış bir başka tarih 19 Ocak 2007. Bu tarih artık ailelerinin değil, kendi bireysel yaşamlarının kırılma tarihi: *“Hrant Dink’in öldürölldüğünü ilk duyduğumda ağlamaya başladım. (...) Şok oldum ilk anda, çok korktum. ‘Bizi de öldürebilirler’ diye düşündüm. Ama sonratam tersi oldu. Cesaretim arttı; ‘Ben de Ermeni’yim. Bununla bir sorunu olan varsa ona göre davransın’ diye düşünmeye başladım.”*

Hrant Dink’in onlara bir ‘ses’ verdiğini ifade ediyorlar: *“Hrant Dink söylemek istediklerimizi söyledi.”* Onun kendileri yerine ve adına konuşurken, egemen kimliğin gölgesinde oluşun ve o güne kadar kendilerini ifade ederken kendileri için üretilmiş söylemlere başvuran Ermenilere özne olma özelliğini kazandırmak için çabaladığını ifade ediyorlar: *“Hrant Dink işte bu üstü örtülenleri konuşmaya başladı. Bizim ce-maatten hiç kimse, hiçbir şey söyleyemiyordu, sinmişti. Hrant bu sinmişliği*

yırttı.” Onun ölümüyle seslerini duyurma olanağından sonsuza kadar yoksun kalacaklarını yeniden sessizliğe, dilsizliğe mahkûm edileceklerini düşünenler olmuş: “Hrant Dink’in öldürüldüğünü televizyondan ilk duyduğumda da aynı şeyi düşündüm aslında. ‘Gidelim bu ülkeden’ diye geçti içimden. O çok emek verdi bu konunun bilinmesi için. ‘Artık kim yapacak bunu?’ diye düşündüm.”

Ermeni imgesinin ‘Beşinci Kol’dan ‘Millet-i Sadıka’ya savrulduğu bir sarkaçta Ermeniler için ikincisine talip olmak her zaman daha güvenli bir liman olarak görülmüştü. ‘Millet-i Sadıka’ söylemi üzerinden kendilerine gösterilecek şefkatle yetinip devletin kendileri için uygun gördüğü “makbul Ermeni” şablonunu rol modeli olarak benimseyip, taklit ettikleri bir ortamda ‘söz’ gücünü önemli ölçüde yitirmişti. Çünkü bu koşullarda ancak ödünç alınmış bir dille ‘maskenin ardından’ konuşmak mümkündü. Kendi öyküsünü anlatmayıp kendisine biçilen rolü oynamakla yetinen, hiyerarşi ve hakimiyet ilişkileriyle şekillenmiş bir bilincin tezahürü olan, resmi ideolojik söylemin biçimlendirdiği bir dil.

Bu da Spivak’ın² ‘madunun dili’ dediği dile tekabül eder. Ermenilerin maduniyeti de kullandıkları söylemin satır aralarında, dillendirmekten imtina ettikleri konularda yani suskunluklarında ortaya çıkıyordu. Madun çok genel bir anlatımla egemen grupların oluşturduğu kurum ve pratikler aracılığıyla temsil edilmeyen, özne olmayan, sesini kaybetmiş veya hiç sahip olmamış, tarihle ilişkisi nesne düzeyine indirgenmiş, tarihsizliğe mahkûm edilmiş tabiolan topluluklara, işaret ediyor.³ Öznenin başlıca özelliği konuşabilmesidir. Oysa madun konuşabildiğinde dahi kendi olarak konuşamaz; o ancak egemenin dilini, onun terim ve kavramlarını kullandığında konuşabilir ya da susar. Yani öznenin dil dışında kendini ifade etmeyolu sessizliktir. Gerçeği anlatmak ya da onurlu bir rol sergilemek ancak sessizlik aracılığıyla olasıdır. Ermeniler on yıllar boyunca ‘Sessiz Öteki’ konumunu benimseyip görünmez gettolarında yaşamayı seçtiler. Onların sessizliği onlar hakkında konuşmayı da kolaylaştırdı.

2 Gayatri Spivak, “Can the Subaltern Speak?” *Marxism and Interpretation of Culture*, der. Carry Nelson ve Lawrence Grosberg, Urbana: University of Illinois Press, 1988.

3 A.g.e.; Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, çev ve der. Q Hoare, G Nowell Smith, New York: International Publishers, 1971.

Yıldırım Türker 2004 yılında bu durumu şu sözlerle anlatıyordu:

“Ermeniler hakkında çok atıp tuttuk. Onlar ses çıkaramadıkça, bu ülkede birer gölge gibi var olmaya devam ettikçe büyüklerimizin yazmış olduğu tarihi gün geçtikçe daha asabi bir dille ayrıntılandırdık. ... Birlikte yaşadığımız vatandaşlarımızı hırpaladıkça hırpaladık. Ama artık söz alıyorlar. Bir asır sustuktan sonra anlatacak çok hikâyeleri var. Öncelikle onları dinlemeliyiz. Bu topraklarda Ermeni olarak yaşayakalmanın hikâyesinden hepimizin için öğrenecek çok şey var.”⁴

Bu duyulmada bu ülkedeki ‘Ermenilik durumu’nun geçmiş ve bugününü sözüne ses verecek bir referans olarak kullanan Hrant Dink’in önemli bir katkısı oldu. Onun sayesinde, sarsılmaz değişmez sanılan anlatılar, gelenek ve paradigmanın altyapısını oluşturan temalar geniş toplumda da sorgulamaya açıldı, cevapları önceden bilinen sorular hakkında merak uyandı ve geniş toplumun en azından bir kısmı geçmişe Öteki’nin gözünden bakmaya başladı. Kurumsallaşmış bellek kaybı sarsıntıya uğradı; ‘eski yaraları kaşımama’ anlayışı üzerinde temellenen umurun fikir birliği yıprandı; ‘geçmişle yüzleşmek’ önem kazandı: “Hrant bu işin öncülüğünü yaptı. Türk aydınları ne oldu, neyin nesi diye araştırmaya başladılar. Dolayısıyla buna gönül veren bir kitle ortaya çıktı. Nereye kadar gidecek? En azından bir daha ‘Yapmadık’ lafı olmayacak.” “Onun bu konuları özellikle böyle dile getirmesi Türkiye için bir dönüm noktasıydı.”

Bu meşakkatli bir yolculuktu. Gramsci, egemen grupların elinde madunun kusur ve marazilikle tanımlandığını ve bu yolla görüşlerinin değersizleştirip, ehemmiyetsizleştirildiğine dikkat çeker.⁵ Onun sesini tarih içinde yeniden keşfetmek kolay değildir. Üstelik kolektif hafıza zaten başka anlatılarla işgal edilmiştir: “Çünkü Türkiye’de 80 yıldır bunlar anlatılmadı, insanların beyinleri yıkandı. Şimdi bunca zaman sonra insanlara gerçekleri, doğruları anlatmak kolay değil. Elbette çok tepki çekiyor.”

4 Yıldırım Türker “Yine Ermeniler,” *Radikal*, 20 Aralık 2004.

5 Antonio Gramsci *Prison Notebooks Cilt I*, New York: Colombia University Press. 1992, s. 48.

Hrant'ın ölümü sadece geniş toplum açısından değil Ermeniler için de bir son değil bir başlangıçtı. Onun açtığı yoldan yürüyenler eşitlik taleplerini daha yüksek sesle dile getirip, Hrant'ın tarihle ilgili yerleşik belleğe alternatif oluşturacak karşı-bellek oluşturma çabalarını da daha ileriye taşıdılar. Egemen dilin sınırlarını aşip özne haline gelme yolunda önemli adımlar attılar. Hrant'ın madunluk pozisyonundan kurtulmak için yeni bir siyaseti çağıran sesini takip ettiler. Kimliklerini güçsüzlüğün marjinalliğin kaynağı olmaktan çıkarıp, direncin ve muhalefetin odağına dönüştürdüler, kendi hikâyelerini aracısız anlatmaya başlayıp, geniş toplumla daha derin ilişkiler kurdular: "Bu anlatma isteği, çok acı bir şey bunu söylemek ama, Hrant Dink'in ölümüyle ortaya çıktı bende. Ben o güne kadar çok fazla inanmıyordum bir şeylerin değişeceğine. Daha doğrusu insanlara inanmıyordum, öyle söyleyeyim. O gün o cenazede insanları görünce 'Demek ki bir umut varmış' dedim. Ondan sonra anlatmaya başladım. O güne kadar anlatmaya değer görmüyordum. 'Nasıl olsa anlamayacaklar' diyordum. O gün bugündür anlatıyorum." Birçok kişi kendiliğine atfedilen 'yabancılık' yakıştırmasına karşı ısrarla 'buralı' olduklarının altını çiziyor. Bazıları için kendini buralı hissetmek görece yeni bir duygu: "Eskiden yurtdışına çıkma hayalleri kurardım şimdi ise bu ülkeyi seviyorum ve asla buradan ayrılmak istemiyorum. Aslında bendeki bu dönüşüm Hrant Dink'in ölümünden sonra başladı. O gün Agos'a geldik. Birçok Türk vardı, orada. Bize gelip 'Başımız sağolsun' dediler. 'Başınız' değil, 'başımız' diyorlardı. Yani kendilerini ayrı tutmuyorlardı." Hrant Dink'in cenazesi bazı kişilerin Türklere ve Kürtlere bakış açısını değiştirmiş, gruplararası algılanan mesafenin azalmasına neden olmuş: "Bir sürü insan o acıyı hissedip geldi ve bu beni çok etkiledi. Çünkü ben her zaman Kürtlere de Türklere de biraz mesafeli olmak gerekir diye düşünürdüm, hep bir mesafenin olması gerektiğine inanırdım ama Hrant'ın cenazesinden sonra o kadar değil... Biliyorum ki şimdi bir sürü insan benimle aynı sıkıntıyı hissediyor. Bir sürü insan Türk olmasına rağmen azınlık hissediyor kendini Türkiye'de."

Ancak zamanı bilinçte sürekli ve bütünsel bir akış olarak yaşayan, yaşamın bir tekrardan ibaret olduğunu savunan döngüsel zaman anlayışından yola çıkarak değişim konusunda çok daha karamsar

bir tutum sergileyen, bireylere kendi eylemlerinin faili (agent) olma hakkını tanımayan, kadir-i mutlak devletin dahli ve onayı olmadan bu ülkede pek fazla bir şey yapılamayacağına inanlar da var: “Hrant Dink’in öldürülmesi de benim geleceğe dair şüphelerimi artırıyor. Öldüğünde pek şaşırmadım, yani bekliyordum. Cenazesine gittiğimde Surp Agop Hastanesi’ne kadar yürüdüm ondan sonra ‘Beni kandırıyorlar’ dedim, bıraktım, terk ettim. Cenazenin devlet tarafından tertip edildiğini düşündüm. Hâlâ da öyle düşünüyorum. Hrant’ı öldüren de devlet, cenaze törenini tertip eden de devlet... Devlet kendi söyleyemediğini Hrant’ın söylemesine önce izin verdi. Sonra baktı ki bu iş halkta revaç buluyor, insanlar sorgulamaya başladı, bu sefer de aynı devlet Hrant’ı öldürttü.” İhtiyat ve sakınma temelli yaşam siyasetinden vazgeçmemeyi savunan madun bilinci hâlâ varlığını sürdürüyor: “Bence Hrant Dink’in kendi var ettiği şeyler var ama yine de tedbiri elden bırakmamak gerekiyor. Bir şey konuşurken, bir şey yaparken iki kere düşünmek gerekir.”

“Hrant biliyordu başına ne geleceğini ama buna rağmen söyledi”

Franz Kafka’dan Jean Paul Sartre’a, oradan Hannah Arendt’in düşüncelerine göndermeler yapmış sanki burada konuşan insanlar. Sartre’ın⁶ Yahudilik durumunu sahici (otantik) / sahici (otantik) olmayan ayrımını çağrıştıracak şekilde soruyor bir kişi: “Benim çoğu arkadaşım ‘Ermeni olduğum için şimdiye kadar başıma hiçbir şey gelmedi’ diyor. İlle de başına bir şey gelmesi gerekmiyor ki... Adamın birini Ermeni olduğu için sokağın ortasında başından vurdular. Eğer bundan etkilenmiyorsan yapacak bir şeyin yok zaten.”

Sahici olmayan Yahudi, içinde bulunduğu tatsız durumla başa çıkmak için içinde yaşadığı şartları, üzerlerine düşen sorumlulukları reddeder; çözümü gerçeklerden kaçışta bulur. Sahicilik ise sorumluluk ve risklerini de üstlenerek, yaşadığı şartlar hakkında doğru ve berrak bir bilinç geliştirmeyi içerir. Bu bilinci ve onun getirdiği sorumluluğu sadece gururu okşanırken değil, aşağılanırken, kendisinden nefret edi-

6 Jean Paul Sartre, *Anti-Semite and the Jew: An Exploration of the Etiology of Hate*, çev. George J. Becker, önsöz Michael Walzer, New York: Schocken Books, 1995.

lirken ve hatta korku içindeyken taşımaya hazırdır. Tam da Sartre'in sahicilik betimlemesine uygun olarak isyanını şu şekilde dile getiriyor bir diğeri: "Geçmişle ilgili affedemediğim bir şey yok ama Hrant Dink'in ölümünden sonra Ermeni toplumunu affedemedim hiç. Hrant'ın bir mahkemesini ben takip ettim. Hani yumurta atıldılar ya... O zaman bizim Ermeni toplumu neredeydi? Bu kadar kaynaştılar, kilisede gördüm, cenazesinde gördüm, kırkında, senesinde, çok güzel... Ben bunu dillendirdiğimde tepki aldım, 'O zaman neredeydiniz? Niye yanında olmadınız?' dedim. 'E biz de korkuyorduk' dediler. Korkuyordun da şimdi niye geldin? Kalabalık olunca mı korkulmuyor? Ben o zaman çok üzülüm. Öldükten sonra mı Hrant var? Benim düşüncem bu, başka da bir şey bilmiyorum."

Hrant Dink'in mirasını bu fani dünyada ölümünden daha önemli bulduğunu onun eyleyerek ölümsüzü yarattığını, belleği, hatırlamayı ve tarihi olanaklı kıldığını ifade eden "Bazı insanlarımız duyarsız. 'Ne lüzum vardı? İşte, hayatından oldu' dediler. Ben derim ki, hayatına patlamadı. Sen öleceksin, ben de öleceğim. Ama o torunlarına kadar bir şeref, bir hay-siyet bıraktı. O 54 yaşında değil de 60 yaşında ölseydi ne fark edecekti? O benim kahramanım" şeklindeki sözler, Hannah Arendt'in Kafka'nın Şato'sundaki K. ile Dava'nın K.'sinin karşılaştırmasını andırıyor.⁷

Arendt'e göre Şato'daki K.'nin sonu bir hezimet değildir, onun sonu Dava'daki K.'nin ölümle biten sonuna benzemez. Çünkü Şato'nun K.'si, Dava'nın K.'sinin aksine, başına gelenleri sorgusuz sualsiz kabul etmemiş, keyfi emirlere, sözde yasa ve kurallara, değiştirilmesi hayal bile edilemeyen mukadder şartlara boyun eğmemiştir. Hakkını aramaktan vazgeçmemiş, bunu yaparken köylülere Şato'nun yasasının kutsal olmadığını ve bu yasayla savaşılabileceğini, daha genel anlamda da insan hakları için savaşmanın değerini öğretmiştir. Hannah Arendt'e göre Dava'nın K.'sinin aksine onun ölümünden sonra yaşamaya devam edecek bir utanç Şato'nun K.'si için söz konusu değildir.

Bu hikâyeler, onları yıkıma gönderenler kadar, ailelerini kendi hayatlarını tehlikeye atarak kurtaran, onları saklayan insanlardan da bahsediyor. Egemenlerin kendilerine dayattığı yol haritasının, yani

7 Hannah Arendt, *The Jew as Pariah*, der. Ron H. Feldman, New York: The Grove Press, 1978.

kötülüğün karşısına vicdanlarıyla çıkan bu kişileri minnetle anıyor. Arendt, kötülüğü sıradan insanların haklılığı veya haksızlığını sorgulamadan emirlere itaat etmelerinin, yine sıradan insanların eylemlerinin olduğu kadar eylemsizliklerinin de bir sonucu olduğunu söyler.⁸ “1915’te kimin ne yaptığı beni ilgilendirmiyor. Kimin ne yaptığını biliyoruz, çünkü ortada bir sonuç var: Bir nüfusun üçte biri yok olmuş gitmiş. Beni kimin ne yapmadığı ilgilendiriyor. Komşun öldürülürken sen ne yapmadın? Ya da nasıl yapmadın? Nasıl izin verdin? Ben hep bunu düşünüyorum.” diye soran bu kişi de Arendt gibi, kötülüğün uygulanmasında bireysel katkılarının olmamasını, olup bitenleri seyretmekle yetinenleri sorumluluktan kurtarmayacağını düşünmektedir.

Kimin travması?

Dinlerini değiştiren, değiştirmek zorunda bırakılan, bir bölümü Müslüman diğer bölümü Hristiyan olarak hayata devam eden kişilerin hikâyesi hem iç acıtıcı, hem de umut verici. Kökeninin Ermeni olduğunun çevresindekiler tarafından bilinmesinden çekindiği için ailenin Ermeni kalan tarafıyla görüşmekten imtina edenler, kökenindeki Ermeniliği keşfedenler, kimliklerine geri dönenler bu kimliğin göçebelik haline işaret ediyor. Aynı zamanda kimliklerimizin de bir anlatıdan, bir hikâyeden, bir tarihten ibaret olduğunu gösteriyor. Türk-Ermeni karşıtlığının ötesine geçmemize ve her türlü egemen söyleme karşı durmamızın yolunu açıyor. Kökeninde Ermenilik olduğunu keşfeden bir kişi “Ben Ermeni köklerim olduğunu biliyorum. Bir yanım Ermeni. Bununla gayet barışığım. Kendimi Ermeni ya da Türk olarak tanımlamıyorum” derken tutarlı kimlik anlayışını, Ben/Öteki ayrımını bozguna uğratmakla kalmıyor, aynı zamanda bu kimliklerin dayattığı yükümlülüklerden değilse de bu yükümlülüklerin ağırlığından kurtulmanın yolunu da buluyor: “Türk yanım utanırken, Ermeni yanım korkunç bir öfkeye kapılıyor. Bu, bu ülkede başka bir azınlığa yapılsaydı da aynı öfkeyi hissederdim ama işin içinde benim ailemde olduğu için daha farklı bir duygusallık geliyor. Bu sefer gözleriniz dolmaya başlıyor. O kocaman, asla içinizde tutmak istemediğiniz bir öfke ve nefret bulutu gününüzün

8 Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil, New York: Viking Press, 1965.

ortasına yerleşiyor. Sonra kendinizi iyileştirmeyi öğreniyorsunuz. Yani, bununla yaşayamazsınız, çünkü bu ülkede yaşıyorsunuz. Yüzüne baktığım herkeste onu görürsem, o öfkeyi ve kini, bu benim karakterime çok uyan bir şey değil, böyle bir şeyle ben yaşayamam. (...) Ve içimdeki çatışan o iki tarafsızlık duyan ve kızgınlık duyan iki ayrı kişiden biri suçluluğu bırakıp sorumluluk duymaya diğeri de öfkeyi dindirip yararlı bir şeylere çevirmek için uğraşmaya başladı. Ve o ikisi en sonunda tek kişide nihayet barışık yaşamaya başladı.” Bu ifade ne olup bittiğinden ziyade olan bitenin bıraktığı travmanın failer açısından konuşulmasını daha anlamlı bulan bir kişinin: “Asıl mesele 1915 olaylarını konuşmak ya da konuşmamak değil. 1915 olaylarının travmasından konuşmamız lazım. Türkiye’de kalan 50–60 bin Ermeni’nin üstünde bıraktığı travma da çok önemli değil, asıl Türkler üzerinde büyük bir travma var. Esas konuşulması gereken şey bu...” şeklindeki sözlerinin de doğruluğuna işaret ediyor.

Söylemek – duyulmak

Bu hikâyeler ne kadar bireysel olursa olsun, ne kadar bir topluluğa aitmiş gibi görünürse görünsün, aslında Öteki’ne yönelik, duyulmayı bekleyen hikâyeler. Duyulmadığı sürece asıl amaçlarına ulaşamayacak. Zira konuşma edimini söz tek başına tamamlamaz; söylenen duyulmadan, hep eksik kalmaya mahkûmdur. Zira alımlayıcısı olmayan sözler bir süre ortalıkta gezinir, ama varlığını güçlü bir şekilde duyuramaz, toplumsal belleğe güçlü bir şekilde dokunamaz.

12 Eylül 120, 139
19 Ocak 2007 12, 122,
123, 143, 150
1915 VII, 2, 5, 6, 20, 25,
35, 36, 38, 40, 44, 59,
63, 66, 68, 81, 89, 111,
116, 119, 120, 121, 138,
140, 149, 150, 156, 157
2. Dünya Savaşı 11, 84
23 Nisan 58
24 Nisan 21, 67, 73, 106
6-7 Eylül 7, 38, 45,
112, 139

A

ABD 49
Adana 76, 138
Adatepe 43, 46
Agos 12, 20, 21, 38, 59,
93, 123, 153
Ahtamar 113
Akçam, Taner 121, 149
Alevi(ler) 46, 57
Alman(lar) 35, 37, 131
Almanya 48, 49, 85,
104, 131
Amasya(lı) 6, 9, 43, 44
Amerika(lı) 6, 49, 65,
67, 84, 85, 91, 99, 100,
119, 120, 123
Amiral Bristol 34
Anadolu Ermenicesi 47
Anadolu(lu) 3, 10, 11, 21,
47, 49, 139-141
Ankara 10, 81, 82, 91,
100, 102, 104, 128
Antakya 33
Antranik Paşa 83
Aramyan İlkokulu
82, 85
Arap(lar) 74
Arendt, Hannah 155
Arevasi 18
Armaş 82
ASALA 65, 131, 139
Avşa 102
Avustralya 119
Azerbaycan 121, 122
Azınlık(lar) 34, 121

B

Bağlarbaşı 137, 139

Bahçecik 63
Bakırköy 119
Balkan Savaşları 101
Batum 44
Bayram Efendi 74
Beyoğlu 7, 8, 12, 48
Beyoğlu Belediye
Hastanesi 48
Birleşmiş Milletler 121
Bitlis 18, 25, 26, 30
Boğaziçi Üniversitesi
123
Boğazlıyan 63, 64, 140
Bursa 71, 103
Burunkışla 119
Büyükdada 10

C

Cağaloğlu 82
Çanakkale Savaşı 63
Çarıkçı Mahallesi 82
Çerkes(ler) 105, 138
Çerkezyan, Sarkis 104
Çetin, Fethiye 132
Çingene(ler) 82
Çivril 84
Çinçin 102
Çorlu 20
Cumhuriyet 10

D

Dame de Sion 71
Demokrat Parti 139
Der Zor 81
Diaspora 11
Dihuk 18
Diyarbakır 55, 56
Diyarbakır Kilisesi 55
Dışişleri (Bakanlığı) 123
Doğubayazıt 65, 66
Doğuş Bayramı 122

E

Ecevit, Bülent 34
Edirnekapi 128, 130
Ege 127
Ereğli 28
Ermeni Ortodoks
Kilisesi 35
Ermeni(ler) VII, 1, 2,
6-12, 19-21, 25, 26, 28-
30, 33-35, 38, 43-50,

55, 57, 58, 64-67, 72,
74-76, 82-85, 90-93,
96, 99-102, 105, 111-114,
119-123, 127-132, 137, 138,
140-144, 148-156
Ermenice 6, 10, 20, 28,
36, 45, 47, 49, 57, 58,
64, 66, 76, 100, 104, 113,
122, 128, 130
Ermenistan 11, 35, 37,
47, 74, 104, 122, 123, 131
Ermenistan
Cumhurbaşkanı 35
Eruh 17, 18, 19, 20
Erzincan Hastanesi 50
Erzincanlı 82, 83
Esnaf Kefalet
Kooperatifi 47

F

Facebook 92
Ferikeyi 20, 34, 49
Ferikeyi Kilisesi 20
Filistin 36
Fırat 43
Fransızca 6, 35, 36,
71, 72

G

Galatasaray
Üniversitesi 71
Garanti Bankası 100
Gazze 92
Gedikpaşa 112, 119
Girit 128, 129, 130
Gomikyan, Vartan 47
Google 131
Gramsci, Antonio
151, 152
Gregoryen 10
Gulan 17
Gümüşhacıköy 43, 44,
45-47, 49, 52

H

Halaçoğlu 38
Harbiye 7, 131, 149
Hay 21
Hayastan 47
Haydarpaşa 82, 84, 86
Hayrmer 46
Heybeliada 91

Hıdırbey(ü) 35
Hristiyan 17, 26-29,
50, 57, 89, 91, 93, 94,
112, 113, 127, 138, 156
Hollanda 121, 122
Hrant Dink I, II, 1, 2,
12, 21, 29, 38, 50, 58, 67,
77, 92, 93, 105, 114, 121,
122, 132, 143, 150, 151,
152-155
Hrant Dink Vakfı I,
II, 1, 2

I

İsparta 85

İ

İncil 58, 104
İslam 18, 19, 20, 101
İstanbul Çapa Tıp
Fakültesi 48
İstanbul Ermeni
Patrikhanesi 47
İstanbul Üniversitesi
89, 137
İstanbul(lu) II, 3, 5-8,
10, 20, 25, 26, 28, 33, 34,
37, 45-49, 56-59, 65, 66,
71, 73, 74, 76, 81-84, 89,
99, 100, 111, 112, 119, 120,
128, 129, 131, 134, 137,
139, 141, 149
İstiklal Caddesi 139
İsveç 10
İtalya 8, 10, 113
İtalyan Birlik Derneği
10
İtalyanca 6
İzmir 129, 130
İzmit 63

K

Kadıköy 81, 82, 84, 85
Kafka, Franz 154, 155
Kalfayan Derneği 34
Kalfayan İlkokulu 33,
34, 84
Kalfayan Yetimhanesi
84
Kapalıçarşı 65, 66, 67
Karabağ 83, 122
Karagöz 81, 82

Karagözyan
Yetimhanesi 65
Kars 83
Katolik 10, 100
Katolik Kilisesi 10
Kaymakam Kemal 63
Kayseri 38, 63, 64, 65,
68, 99, 113, 120, 137, 138,
139, 141, 144
Keğam Der Garabedian
73
Keldaniler 17
Kernerburgaz 120
Kıbrıs 9, 20, 36, 45, 65,
66, 103, 139
Kinalıada 114, 120, 122
Kocamustafapaşa 65
Koçman, Sıtkı 6
Köprülü Mehmet
Paşa 45
Krupp (Şirketi) 6
Küçükçekmece 71
Kuleli Askeri Lisesi 129
Kumkapı 28, 38, 84,
103, 104
Kuran 44, 91
Kurdale 17
Kürt(ler) 17-20, 21
Kürtçe 21
Kurtuluş Lisesi 34
Kuvayı Milliye 99, 100

L
Levon Der Bedrosyan
35
Londra 49, 66
Los Angeles 120

M
Makarios II. (Kıbrıs
Cumhurbaşkanı) 45
Malatya VII, 55, 57,
58, 60
Marika 55
Marmara Üniversitesi
120
Marsilya 100
Maxini(ler) 17
Mecidiye 105
Mehmetpaşa İlkokulu
45
Merzifon 43, 44, 47
Milano 9
Millet-i Sadık 151
Mihitryan Lisesi 8
Mısır 36
Moskova 84
Mübadele 129, 139
Muş 72, 73, 74, 78
Musa Dağı'nda 40
Gün 35

Müslüman VII, 18, 20,
25-27, 45, 46, 50, 57, 74,
91, 100-102, 105, 106,
114, 127, 129, 142, 156
Mutki 25, 26, 28

N
Nişantaşı 7
Nuh (Efsanesi) 18

O
Ordu 103, 111, 116
Ortaköy 119
Osmanağa Mahallesi
82
Osmanbey II, 7, 149
Osmanlı 5, 6, 9, 10, 35,
44, 73, 104
Osmanlı-Rus Savaşı 44

P
Pamuk, Orhan 92
Pandeli 84
Pangaltı 8, 12
Papaz Artin 101
Paris 9, 74
Paskalya 122
PerşembePazarı 6, 149
Pingyan 43
Pınarbaşı 138, 141
Portelli, Allesandro 148
Protestan 55

R
Radikal(Gazetesi) 152
Ramazan (Bayramı) 73,
102, 131
Remziye 74
Rum(lar) 50, 91, 103, 139
Rumca 128
Rus(lar) 44, 83

S
Şahenk, Ayhan 100
Saint Michel Lisesi 8
Samandağ 33
Samast, Oğün 92, 143
Sanasaryan Okulu 82
Sanayi Odası 11
Sankamış 129
Sartre, Jean Paul 154
Selanik 44
Selimiye Kışlası 139
Siirt 22, 25
Sivas 10, 38, 43, 81, 82,
89, 96
Süleymancılar 67
Sünni 46
Süreyya Sineması 84
Surp Agop Hastanesi
34, 35, 67, 154

Surp Haç Ermeni
Lisesi 47
Surp Pirgiç Ermeni
Hastanesi 12, 33
Surp Takavor Kilisesi
85
Süryani(ler) 20, 50, 57
Suşehri 81

T
Taksim Meydanı 131
Talas 68, 91, 99, 100
Talas Amerikan
Mektebi 100
Taş Mektep 82, 84
Tehcir 5, 63, 64, 81
Tehtameterxanê 18
Tekyay, Nubar 84
Teşvikiye 105
Tevfik Çavuş 101
Tiflis 83
Tibrevank Lisesi 33,
37, 46, 47
Tokat 5, 6, 14, 43,
112, 149
Topal Osman 44
Torkom 73
Trabzon 83, 84, 92
Türk(ler) VII, 10-12, 21,
33, 34, 38, 49, 50, 51, 57,
64, 74, 75, 76, 83, 85,
92-94, 104, 111-113, 122,
138, 140, 152, 153, 156
Türkçe 6, 11, 20, 28, 57,
100, 121, 128, 129
Türker, Yıldırım 152
Türkiye I, VII, 1-3, 6,
10, 11, 36, 38, 49-51, 59,
67, 104, 106, 113, 114, 122,
123, 132, 139, 140, 141,
152, 153, 157
Türkiye Cumhuriyeti
10, 51

U
Ukrayna 89, 90
Urartu 11
Uzunlu 63

V
Vakıf Gureba Hastanesi
48
Vakıflıköy 33
Van 11, 17, 18, 113
Van Karayolları
Müdürlüğü 11
Varlık Vergisi 2, 7, 38,
84, 104, 149
Varto 18
Venedik 8, 9

W
Werfel, Franz 35

Y
Yahudi(ler) 122, 154
Yanyalı Fehmi
Lokantası 81
Yeldeğirmeni 82, 84
Yerevan 83
Yeruvağan 20
Yesayan, Zabel 76
Yeşilköy 7, 9, 120, 124
Yirmi Kura Askerlik 2,
84, 149
Yıldız Teknik
Üniversitesi 71
Yozgat 63, 91, 99, 100,
101, 105, 108, 119, 140

Z
Zadik 46
Zahrad (Zareh
Yaldızçıyan) 76
Zile 43
Zincirlikuyu 105
Zirve Yayınevi 57

Hrant Dink Vakfı'nın kuruluşundan bu yana en keskin arzularından biri, sözlü tarih kayıtları ve kültüre, kimliğe ışık tutan çeşitli belgelerle, Türkiye'li Ermenilere ilişkin bir bellek deposu oluşturmak oldu. *Sessizliğin Sesi*, bu arzunun somutlaşmış ilk biçimidir.

Bu çalışma, Türkiye'de yaşayan Ermenileri ve Ermeni toplumunun taşıdığı siyasi ve kültürel belleğin izlerini bulmak, kültürel varoluşun sürekliliğini ortaya çıkarmak, Ermeni kimliğine mensup kişilerin kendilerini ve 'öteki'ni nasıl algıladığını bulmak ve böylelikle Türkiye'de halen yaşamakta olan Ermenilerin içinde bulundukları 'gerçekliği' siyasi, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla ve bir sözlü tarih araştırması kapsamında yansıtmak amacını taşıyor.

Bunu gerçekleştirmek için İstanbul'da ve Anadolu'nun değişik kentlerinde yaşayan Ermenilere ulaşıldı. 21'i kadın 19'u erkek 40 kişiyle sözlü tarih mülakatı yapıldı. Bu çalışmalara 12 araştırmacı katıldı. Bu kitapta bu mülakatlardan 15'i yer almaktadır. Yaşları 19 ile 70 arasında değişen kişilerin hikâyelerini kendi anlatımlarıyla okuyacaksınız.

Göreceksiniz ki, hikâyeler bu kişilerin yalnızca tarihle ilgili hafızalarını değil, aynı zamanda bugün yaşadıklarını da içermektedir.

Çünkü bugün de önemli... Ve eğer öyleyse, o zaman son söz Hrant'ındır: "Gelin önce birbirimizi anlayalım..."

Gelin önce birbirimizin acılarına saygı gösterelim...

Gelin önce birbirimizi yaşatalım..."

Ali Bayramoğlu

Bu hikâyeler ne kadar bireysel olursa olsun, ne kadar bir topluluğa aitmiş gibi görünürse görünsün, aslında Öteki'ne yönelik, duyulmayı bekleyen hikâyeler. Duyulmadığı sürece asıl amaçlarına ulaşamayacak. Zira konuşma edimini söz tek başına tamamlamaz; söylenen duyulmadan, hep eksik kalmaya mahkûmdur. Zira alımlayıcısı olmayan sözler bir süre ortalıkta gezinir, ama varlığını güçlü bir şekilde duyuramaz, toplumsal belleğe güçlü bir şekilde dokunamaz.

Arus Yumul

HRANT DİNK VAKFI
HRANT DINK FOUNDATION
ՀՐԱՆԴ ՏԻՆԿ ՀԻՄՆԱԿ

